

Српско археолошко друштво

Археолошки институт Београд

СРПСКО АРХЕОЛОШКО ДРУШТВО

XL СКУПШТИНА И ГОДИШЊИ СКУП

и

**ПРОСЛАВА 70 ГОДИНА АРХЕОЛОШКОГ ИНСТИТУТА
(MNEMOSYNON FIRMITATIS)**

Београд, 5-7. јун 2017. године

Програм, извештаји и апстракти

Београд 2017

ОРГАНИЗАЦИОНИ ОДБОР СКУПА

др Миомир Кораћ, директор, Археолошки институт, Београд
мр Бојана Борић-Брешковић, директор, Народни музеј у Београду
др Снежана Голубовић, заменик директора, Археолошки институт, Београд
Гордана Грабеж, оперативни директор, Народни музеј у Београду
др Адам Црнобрња, председник Српског археолошког друштва
др Војислав Филиповић, потпредседник Српског археолошког друштва

НАУЧНИ ОДБОР СКУПА

др Миомир Кораћ, Археолошки институт, Београд
проф. др Душан Михаиловић, Филозофски факултет, Универзитет у Београду
проф. др Марија Ђурић, Лабораторија за антропологију, Институт за Анатомију,
Медицински факултет, Универзитет у Београду
prof. dr Boris Kavur, Univerzitet Primorska, Koper, Slovenija
др Наташа Миладиновић-Радмиловић, Археолошки институт, Београд
dr Mario Novak, Institut za antropologiju, Zagreb, Hrvatska
doc. dr Martina Blečić Kavur, Univerzitet Primorska, Koper, Slovenija
доц. др Дејан Радичевић, Филозофски факултет, Универзитет у Београду
др Адам Црнобрња, Народни музеј у Београду
др Александра Папазовска, Археолошки музеј на Македонија, Скопје,
Македонија
др Надежда Гавриловић Витас, Археолошки институт, Београд
dr Csaba Szabó, Universität Erfurt, Germany

Приредили: Војислав Филиповић и Адам Црнобрња

Издавач: Српско археолошко друштво, Београд и Археолошки институт Београд

За издавача: Адам Црнобрња и Миомир Кораћ

Штампа: Графички центар, Београд

Тираж: 250

Бесплатан примерак
ISBN 978-86-80094-05-2

XI скупштина и годишњи скуп Српског археолошког друштва финансиран је средствима Министарства просвете, науке и технолошког развоја и Министарства културе и информисања Републике Србије

Организацију скупа помогли су Народни музеј у Београду и Филозофски факултет Универзитета у Београду.

ПОНЕДЕЉАК 5. ЈУН 2017.

од 10h Пријављивање учесника, **Српска академија наука и уметности**, Кнез Михаилова 35, уплата обавезне котизације од 2.500 дин за учеснике који нису чланови САД, 1.500 дин за заједничку вечеру.

12h **Отварање прославе и скупа - СВЕЧАНА САЛА САНУ**

- 12.00 - Академик г. Владимир Костић, председник САНУ
- 12.10 - Министар г. Младен Шарчевић, Министарство просвете науке и технолошког развоја
- 12.20 - Др Миомир Кораћ, директор Археолошког института
- 12.25 - Пројекција филма *Археолошки институт*
- 12.55 - Др Адам Црнобрња, председник Српског археолошког друштва
- 13.00 - Коктел – Клуб САНУ

15-19h **Рад по секцијама и сесијама**

Сесија *Насељавање клисура и кањона у праисторији, антици и средњем веку* (Кнез Михаилова 36, I спрат, сала 102)

Секција за класичну археологију (САНУ, I спрат, сала 3)

Секција за биоархеологију (САНУ, I спрат, сала 1)

19:30h **Свечано отварање виртуелне археологије *Проширена стварност***

Простор испред САНУ и предворје улаза САНУ, Кнез Михаилова 35

НАСЕЉАВАЊЕ КЛИСУРА И КАЊОНА
У ПРАИСТОРИЈИ, АНТИЦИ И СРЕДЊЕМ ВЕКУ
(сесија, Д. Михаиловић, С. Петковић и Д. Радичевић)
15-19h - Кнез Михаилова 36, I спрат, сала 102

Т. Доганџић, Д. Михаиловић, ДИСТРИБУЦИЈА НАЛАЗИШТА И НАСТАЊЕНОСТ БАЛКАНСКОГ ПОЛУОСТРВА У СРЕДЊЕМ И РАНОМ ГОРЊЕМ ПАЛЕОЛИТУ

Д. Борић, Ђ. Мутри, Р. Хопкинс, Е. Кристијани, Ј. Ћалић, НОВА ПАЛЕОЛИТСКА ИСТРАЖИВАЊА У ЂЕРДАПУ И ЊЕГОВОМ ЗАЛЕЂУ

С. Плавшић, С. Драгосавац, ПРОСТОРНА ОРГАНИЗАЦИЈА ТЕХНО-ЕКОНОМСКОГ ПОНАШАЊА У УНУТРАШЊОСТИ ШАЛИТРЕНЕ ПЕЋИНЕ

Д. Михаиловић, В. Димитријевић, Т. Доганџић, С. Кун, Ш. Мекферон, Б. Михаиловић, ПАЛЕОЛИТСКА СТАНИШТА НА ЦЕНТРАЛНОМ БАЛКАНУ ИЗ ПЕРИОДА МАКСИМУМА ПОСЛЕДЊЕГ ГЛАЦИЈАЛА

И. Живаљевић, УЛОГА ПЕЈЗАЖА И РИБОЛОВА У НАСЕЉАВАЊУ ЂЕРДАПСКЕ КЛИСУРЕ ТОКОМ 13,000-5500. ПРЕ Н.Е.

А. Капуран, НАСЕЉАВАЊЕ КАЊОНА РЕКА ИСТОЧНЕ СРБИЈЕ У ПЕРИОДУ КАСНОГ ЕНЕОЛИТА

Дискусија / Discussion

С. Петковић, КАСНОАНТИЧКА УТВРЂЕЊА У КЛИСУРИ ТРГОВИШКОГ ТИМОКА

В. Пецикоза, ИСТРАЖИВАЊА АНТИЧКИХ ЛОКАЛИТЕТА НА ПРОСТОРУ БАЧЕВАЧКО-ЛЕЛИЧКОГ КРАСА У ЗАПАДНОЈ СРБИЈИ

П. Пејић, ΣΤΕΝΕΣ – ТЕМСКО – ТЕМАЦ

О. Петров, АНТИЧКЕ И СРЕДЊОВЕКОВНЕ ТВРЂАВЕ У ДЕМИРКАПИСКОЈ КЛИСУРИ

Д. Рашковић, Г. Гаврић, РАМ ЗА АРХЕОЛОШКУ СЛИКУ СТА-
ЛАЊКЕ КЛИСУРЕ

М. Милосављевић, Н. Ћосић, КЛИСУРА ЦРНИЦЕ КАО ПУС-
ТИЊА ИСИХАСТА

Дискусија / Discussion

СЕКЦИЈА ЗА КЛАСИЧНУ АРХЕОЛОГИЈУ

(секција, Н. Гавриловић Витас)

15h - САНУ, I спрат, сала 3

А.Н. Црнобрња, КОСМАЈСКА РУДНИЧКА ОБЛАСТ У АНТИ-
ЦИ: РЕВИЗИОНА РЕКОГНОСЦИРАЊА 2015. И 2016. ГОДИНЕ

Б. Лучић, АРХЕОЛОШКА ТОПОГРАФИЈА ГРАДСКЕ ТЕРИТО-
РИЈЕ СИРМИЈУМА

С. Вуковић-Богдановић, С. Реџић, ПИШТАЉКЕ ЗА ДРЕСИ-
РАЊЕ И ДОЗИВАЊЕ ПАСА ТОКОМ ЛОВА? ТЕХНОЛОШКИ,
ФУНКЦИОНАЛНИ И КУЛТУРНИ АСПЕКТИ ПРОБУШЕНИХ
ПАРОЖАКА ЈЕЛЕЊЕГ РОГА ИЗ ВИМИНАЦИЈУМА

I. Danković, Lj. Jevtović, NOVI NALAZ RIMSKE ОРЕКАРСКЕ
РЕЋИ U KRUGU TERMОЕЛЕКТРАНЕ „KOSTOLAC A“

R. Zotović, ČETIRI RETKE I NEUОBИČAJENE POSVETE SA
PODRUČJA VIMINACIUMA I NAISA

С. Стојановић, АРХЕОЛОШКИ НАЛАЗИ КАО ИНДИКАТОРИ
ПРИСТАНИШТА

Дискусија / Discussion

А.С. Ропкић Ђорђевић, РУРАЛНА НАСЕЉА ТИПА ВИЈА
РУСТИКА НА ПРИМЕРУ СЕВЕРОЗАПАДНЕ СРБИЈЕ

Т.Е. Чершков, Г.В. Илијић, РАНОХРИШЋАНСКИ САКРАЛНИ
КОМПЛЕКС У СЕЛУ СТАНИЧЕЊЕ КОД ПИРОТА

П. Пејић, НАСТАВАК АРХЕОЛОШКИХ ИСКОПАВАЊА РА-
НОХРИШЋАНСКЕ БАЗИЛИКЕ НА САРЛАХУ У ПИРОТУ
2016.

М. Бунарџић, АРХЕОЛОШКА ИСТРАЖИВАЊА ТВРЂАВЕ ГО-
ЛУБАЦ СА ПОДГРАЂЕМ

М. Guštin, ARHEOLOŠKA RIZNICA SRBIJE NA PIJACI EUROPE

A.H. Khalifa, LIBYAN CULTURAL IDENTITY OVER ARCHAEO-
LOGICAL RESEARCHER (POLITICAL REGIMES VS CULTUR-
AL HERITAGE)

Дискусија / Discussion

СЕКЦИЈА ЗА БИОАРХЕОЛОГИЈУ **(секција, Н. Миладиновић-Радмиловић)** **15h - САНУ, I спрат, сала 1**

Ј. Булатовић, М. Марић, Д. Филиповић, АРХЕОЗООЛОШКИ
И АРХЕОБОТАНИЧКИ ПОКАЗАТЕЉИ ДРУШТВЕНО-ЕКО-
НОМСКИХ ПРИЛИКА НА ЦЕНТРАЛНОМ БАЛКАНУ НА
ПРЕЛАЗУ ИЗ НЕОЛИТА У ЕНЕОЛИТ

В. Филиповић, БРОНЗАНЕ ИГЛЕ ТИПА БЕЛОТИЋ И ФЕНО-
МЕН ДУГАЧКИХ БРОНЗАНИХ ИГАЛА

Н. Миладиновић-Радмиловић, АНТИЧКИ СИРМИЈУМ – ТРА-
ГОВИ ЈЕДНЕ НЕУСПЕЛЕ ПОЛИТИКЕ

Н. Шаркић, МОГУЋ СЛУЧАЈ СКОРБУТА СА ВИМИНАЦИЈУ-
МА

Н. Миладиновић-Радмиловић, К. Ђукић, Д Вуловић, ФОРМИ-
РАЊЕ АНТИЧКЕ АНТРОПОЛОШКЕ ЗБИРКЕ У МУЗЕЈУ СРЕ-
МА У СРЕМСКОЈ МИТРОВИЦИ

Дискусија / Discussion

Đ. Antonijević, K. Đukić, V. Ivanišević, M. Đurić, THE INVESTIGATION OF ARCHITECTURAL DESIGN OF THE RED CORAL FOUND AT CARIČIN GRAD VIA MICRO COMPUTED TOMOGRAPHY ANALYSIS

К. Ђукић, М. Кокановић, МЕТОДОЛОШКИ ПРОБЛЕМИ ПРОЦЕНЕ ПОЛА КОД ОДРАСЛИХ ИНДИВИДУА: ГРОБ 100 СА АВАРСКЕ НЕКРОПОЛЕ ЧИК

Т. Павловић, К. Ђукић, СЛУЧАЈ ХИДРОЦЕФАЛИЈЕ ДЕЧИЈЕГ СКЕЛЕТА СА ЛОКАЛИТЕТА АНИНЕ-ЂЕЛИЈЕ

M. Novak, S. Filipović, I. Janković, MASAKR NA RUBU IMPERIJA – OZLJEDE UZROKOVANE NAMJERNIM NASILJEM IZ MASOVNE NOVOVJEKOVNE GROBNICE U OSIJEKU, ISTOČNA HRVATSKA

Ž. Bedić, A. Azinović Bebek, UČESTALOST TRAUMA NA KOŠTANOM UZORKU IZ ŽUMBERKA

Дискусија / Discussion

Д. Бизјак, МЕДИЦИНСКА ПРАКСА У ПИРОТУ ОД КРАЈА ХVIII ДО КРАЈА ХIХ ВЕКА: ИСТОРИЈСКА ГРАЂА И ПЕРСПЕКТИВЕ У БИОАНТРОПОЛОШКИМ ИСТРАЖИВАЊИМА

Ј. Марковић, Ј. Јовановић, ЗДРАВСТВЕНИ СТАТУС СТАНОВНИКА СРЕДЊОВЕКОВНОГ НАСЕЉА ВИНЧА-БЕЛО БРДО

Н. Јановић, А. Јановић, УТВРЂИВАЊЕ ПОЛНЕ ПРИПАДНОСТИ ИНДИВИДУА У РЕЦЕНТНОЈ ПОПУЛАЦИЈИ НА ОСНОВУ МОРФОЛОГИЈЕ КОСТИЈУ ЗГЛОБА КОЛЕНА

А. Јановић, П. Павићевић, М. Ђурић, НЕУОБИЧАЈЕНИ ОТВОРИ НА ПОВРШИНИ ПРШЉЕНСКИХ ТЕЛА: АНАТОМСКИ ВАРИЈЕТЕТ ИЛИ ЗНАК ПАТОЛОШКИХ ПРОМЕНА

Ђ. Брацановић, Д. Ђонић, ХИПЕРОСТОЗА ФРОНТАЛНЕ КОСТИ У ИСТОРИЈСКИМ И МОДЕРНИМ ПОПУЛАЦИЈАМА

Дискусија / Discussion

УТОРАК 6. ЈУН 2017.

9–13h Рад по секцијама и сесијама

Секција за праисторијску археологију (Кнез Михаилова 36,
I спрат, сала 102)

Сесија *Антички култ на Балкану кроз археолошке налазе и
иконографију* (САНУ, I спрат, сала 3)

Секција за средњовековну археологију (САНУ, I спрат, сала 1)

Сесија *Методолошки проблеми и значај стандардизације
у обради археолошких података – од ископавања до
интерпретације* (САНУ, I спрат, сала 1)

13h **Одржавање XI редовне Скупштине САД (Филозоф-
ски факултет, сала 103)**

16h **Наставак рада по секцијама и сесијама**

20h **Заједничка вечера, Ресторан Полет, Краља Милана 31**

СЕКЦИЈА ЗА ПРАИСТОРИЈСКУ АРХЕОЛОГИЈУ

(секција, В. Филиповић)

9-13h / 16-19h - Кнез Михаилова 36, I спрат, сала 102

В. Богосављевић Петровић, Д. Јовановић, А. Старовић, ЛОЈАНИК
КОД МАТАРУШКЕ БАЊЕ - АРХЕОЛОШКА ИСТРАЖИВАЊА
ТОКОМ 2016. ГОДИНЕ

Л. Баљ, ДЕЧИЈИ ОТИСЦИ ПРСТИЈУ НА ПРЕДМЕТИМА ВИН-
ЧАНСКЕ КУЛТУРЕ

R. Hofmann, T. Stanković Pešterac, A. Medović, I. Medović, M.
Furholt, A. Hofmann, PROJEKT BORĐOŠ: INTERNATIONAL
MULTIDISCIPLINARY RESEARCH OF THE LATE NEOLITHIC
SITE AND ITS MICRO-REGION

A. Đuričić, JAME ZAPUNJENE PEPELOM SA LOKALITETA
PAVLOVAC – ČUKAR

Н. Мирковић-Марић, М. Марић, Б. Молој, Л. Милашиновић, Д.
Јовановић, РЕЗУЛТАТИ ПРОЈЕКТА СИСТЕМАТСКИХ АРХЕ-
ОЛОШКИХ ИСТРАЖИВАЊА ЛОКАЛИТЕТА ГРАДИШТЕ У
ИЂОШУ, КАМПАЊА 2016.

Дискусија / Discussion

I. Živaljević, V. Dimitrijević, D. Radmanović, S. Stefanović, LOV,
STOČARSTVO I SIMBOLIČKI ZNAČAJ ŽIVOTINJA NA GOLO-
KUTU: NOVE ANALIZE ARHEOZOOLOŠKOG MATERIJALA

К. Пенезић, Б. Трипковић, ЛОКАЛИТЕТИ ТИПА „ОБРОВАЦ“:
ГЕОАРХЕОЛОШКА ПЕРСПЕКТИВА

М. Марић, М. Радивојевић, В. Roberts, Ј. Кузмановић-Цветковић,
D. Orton, Ј. Пендић, НОВИ РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА НА
ЛОКАЛИТЕТИМА БЕЛОВОДЕ И ПЛОЧНИК У ОКВИРУ
ПРОЈЕКТА „THE RISE OF METALLURGY IN EURASIA“

U. Bugaj, P. Jarosz, J. Коледин, М. Podsiadło, P. Włodarczak, ИС-
ТРАЖИВАЊЕ ЛОКАЛИТЕТА ЦИГАНСКА ХУМКА, ШАЈКАШ
- ОПШТИНА ТИТЕЛ

Г. Чађеновић, М. Миладиновић, ПРАИСТОРИЈСКИ ХОРИЗОНТИ НА ЛОКАЛИТЕТУ БЕДЕМ – МАСКАРЕ КАМПАЊА 2008. И 2010.

Дискусија / Discussion

И. Ђуровић, АРХЕОМУЗИКОЛОГИЈА, МУЗИЧКИ ИНСТРУМЕНТИ СТАРИХ КУЛТУРА СА НАШЕГ ТЛА У ШИРЕМ КОНТЕКСТУ СВЕТСКЕ БАШТИНЕ, ПРИСТУП ПРОУЧАВАЊУ АРХЕОЛОШКИХ ПРЕДМЕТА КОЈИ МОГУ БИТИ МУЗИЧКИ ИНСТРУМЕНТ

М. Blečić Kavur, А. Jašarević, *SKRIVENO BLAGO: POTENCIJAL KASNOBRONČANODOBNIH OSTAVA DOLINE RIJEKE BOSNE*

А. Папазовска, ПОЧЕЦИ РАНОГ ГВОЗДЕНОГ ДОБА У МАКЕДОНИЈИ - ЕЛЕМЕНТИ СА СЕВЕРА

А. Cevreska, *THE SOLAR CULT DURING THE PAEONIAN IRON AGE CULTURE*

Дискусија / Discussion

О. Младеновић, В. Филиповић, ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ АСТРАГАЛНИХ ПОЈАСЕВА СА ТЕРИТОРИЈЕ ЦЕНТРАЛНЕ И ЈУГОИСТОЧНЕ ЕВРОПЕ

В. Kavur, *TKO, ŠTO, GDJE, KADA, ZAŠTO... KELTI NA BALKANU*

П. Милојевић, В. Филиповић, ДВА ГВОЗДЕНА МАЧА ИЗ ОКОЛИНЕ АЛЕКСИНЦА

Д. Periša, *SKORDISCI U PRVOM RIMSKOM POHODU NA DELMATE U SVJETLU ARHEOLOŠKIH NALAZA*

Дискусија / Discussion

СЕКЦИЈА ЗА КЛАСИЧНУ АРХЕОЛОГИЈУ
СЕСИЈА АНТИЧКИ КУЛТ НА БАЛКАНУ КРОЗ АРХЕОЛОШКЕ
НАЛАЗЕ И ИКОНОГРАФИЈУ

(сесија, С. Петковић и Н. Гавриловић Витас)

9-13h / 16-19h - САНУ, I спрат, сала 1

Лј. Perinić, VOTIVE INSCRIPTIONS OF THE ROMAN SOLDIERS DEDICATED TO MARS IN THE PROVINCE OF DALMATIA

G. Sicoe, ON THE DACIAN ORIGINS OF THE THREE-REGISTER MITHRAIC RELIEFS

Г. Јањић, ПРЕДМЕТИ КУЛТА ИЗ СВЕТИЛИШТА ЈУПИТЕРА ДОЛИХЕНА У ЕГЕТИ У АРХЕОЛОШКОЈ ЗБИРЦИ МУЗЕЈА КРАЈИНЕ У НЕГОТИНУ

Б. Илијић, ПРИЛОГ ПОЗНАВАЊУ КУЛТА ВЕНЕРЕ, ФОРТУНЕ/ТИХЕ И ИЗИДЕ НА ПРОСТОРУ ТИМАКУМ МИНУСА

Дискусија / Discussion

Љ. Васиљевић, АРХЕОЛОШКА СВЕДОЧАНСТВА О ПОШТОВАЊУ КУЛТА АСКЛЕПИЈА У ОКРУЖЕЊУ ТЕРМАЛНИХ ИЗВОРА НА ТЕРИТОРИЈИ СРБИЈЕ

П. Пејић, АНТИЧКИ КУЛТОВИ НА СЕВЕРНОЈ ГРАНИЦИ ГОРЊЕ МЕЗИЈЕ И ТРАКИЈЕ

Л. Јованова Алексова, СЛИЧНОСТИ И РАЗЛИКЕ ИЗМЕЂУ АУГУСТАЛСКИХ ДОБРОВОЉНИХ УДРУЖЕЊА У РИМСКОЈ КОЛИНИЈИ СКУПИ

S. Petković, ROMAN BROOCHES FROM SERBIA AS CULT OBJECTS

Дискусија / Discussion

Н. Проева, ИЗУЧАВАЊЕ РЕЛИГИЈЕ БАЛКАНСКИХ НАРОДА НА ПРИМЕРУ МАКЕДОНАЦА

C. Szabó, ICONOGRAPHIC INOVATION AND RELIGIOUS APPROPRIATION IN A PROVINCIAL CONTEXT: THE CASE STUDY OF CAUTES WITH A BUCRANIUM

М. Живић, АПОЛОН У ИКОНОГРАФИЈИ КАМЕНЕ ПЛАСТИКЕ РОМУЛИЈАНЕ

N. Gavrilović Vitas, THE CULTS AND ICONOGRAPHY OF ROMAN DEITIES FROM THE LOCALITY MEDIANA

Дискусија / Discussion

Љ. Васиљевић, ОЛОВНА ИКОНА ПОДУНАВСКОГ КОЊАНИКА И ЛУНАРНЕ БОГИЊЕ ИЗ НАРОДНОГ МУЗЕЈА КРУШЕВАЦ

C. Horațiu Orgean, THE BEGINNINGS OF CHRISTIANITY IN FORMER ROMAN DACIA. STATE OF THE ART

В.П. Петровић, СОНОРС I СРЕТУМ ИЗМЕЂУ (ГОРЊЕ) МЕЗИЈЕ И ДАКИЈЕ

Ј. Богић, АНТИЧКИ КЉУЧЕВИ СА ТЕРИТОРИЈЕ СВРЉИГА

Дискусија / Discussion

СЕКЦИЈА ЗА ЗА СРЕДЊОВЕКОВНУ АРХЕОЛОГИЈУ

(секција, Б. Микић Антонић)

9-13h - САНУ, I спрат, сала 1

Е. Зечевић, КУЛИНА У БАЈИНОЈ БАШТИ, ИСТРАЖИВАЊА У 2016.

М. Бугар, РЕЗУЛТАТИ СИСТЕМАТСКИХ АРХЕОЛОШКИХ ИСТРАЖИВАЊА ЛОКАЛИТЕТА “БЕДЕМ” - КАМПАЊА 2015.

М. Савић, ЛОКАЛИТЕТ МАРИНА КУЛА КОД КУРШУМЛИЈЕ

М. Вранић, СРЕДЊОВЕКОВНИ БРОНЗАНИ ТОПУЗИ СА ТЕРИТОРИЈЕ ОПШТИНЕ СВРЉИГ

М. Бабић, АРХЕОЛОШКА ИСКОПАВАЊА НА ДОЊЕМ И ГОРЊЕМ ГРАДУ СРЕБРЕНИЧКЕ ТВРЂАВЕ 2006. И 2007. ГОДИНЕ

М.Б. Вујовић, Ј.Љ. Цвијетић, ПОЗНОСРЕДЊОВЕКОВНИ ЖЕТОН ИЗ ДОЊЕГ ГРАДА БЕОГРАДСКЕ ТВРЂАВЕ

Т. Младеновић, ЛОВ У СРЕДЊОВЕКОВНОЈ СРБИЈИ: ИСТОРИЈСКИ ИЗВОРИ И АРХЕОЗООЛОШКА СВЕДОЧАНСТВА

Дискусија / Discussion

**СЕСИЈА: МЕТОДОЛОШКИ ПРОБЛЕМИ И ЗНАЧАЈ
СТАНДАРДИЗАЦИЈЕ У ОБРАДИ АРХЕОЛОШКИХ
ПОДАТАКА – ОД ИСКОПАВАЊА ДО ИНТЕРПРЕТАЦИЈЕ**

(сесија, М. Свилар, С. Драгосавац и С. Плавшић)

16-19h - САНУ, I спрат, сала 1

М. Свилар, С. Драгосавац, С. Плавшић, ЗНАЧАЈ СТАНДАРДИЗАЦИЈЕ У ПРИКУПЉАЊУ, АНАЛИЗИ И ИНТЕРПРЕТАЦИЈИ НАЛАЗА У ПРАИСТОРИСЈКОЈ АРХЕОЛОГИЈИ

В. Димић, Д. Антоновић, ТРЕТМАН КАМЕНОГ МАТЕРИЈАЛА У АРХЕОЛОШКИМ ИСТРАЖИВАЊИМА

С. Витезовић, ЗБИРКЕ КОШТАНИХ АРТЕФАКАТА У АРХЕОЛОГИЈИ: ОД ПРАКСЕ ДО ИДЕАЛНОГ ПОСТУПКА

М. Митровић, ИНДУСТРИЈЕ ОКРЕСАНОГ КАМЕНА У МЕЗОЛИТУ ЂЕРДАПА – ПРЕГЛЕД ДОСАДАШЊИХ И МОГУЋНОСТИ ЗА ДАЉА ИСТРАЖИВАЊА

М. Свилар, ПРОЦЕСИРАЊЕ ГРНЧАРИЈЕ НА КАСНОНЕОЛИТСКИМ ЛОКАЛИТЕТИМА У СРБИЈИ

V. Todoroska, PRAISTORIJSKE ALATKE ZA PREŽIVLJAVANJE

Дискусија / Discussion

СРЕДА 7. ЈУН 2017.

**70 ГОДИНА АРХЕОЛОШКОГ ИНСТИТУТА
MNEMOSYNON FIRMITATIS**

9h **САНУ, I спрат, сала 2**

***

ДАНИ АРХЕОЛОГИЈЕ – 5-12. јун 2017, 10-23h
Кнез Михаилова 35, испред улаза САНУ

ИЗВЕШТАЈ О РАДУ УПРАВНОГ ОДБОРА САД ОД ЈУНА 2016. ДО МАЈА 2017. ГОДИНЕ

Извештај о раду Управног одбора Српског археолошког друштва у периоду од јуна 2016. до маја 2017. године започећемо кратким извештајем о Скупу одржаном у Вршцу од 2. до 4. јуна 2016. године. На прошлогодишњем Скупу имали смо највећи број до сада пријављених реферата, укупно 103. Највећи део реферата је и излаган у оквиру шест редовних секција Друштва, једној прелиминарној и четири тематске сесије. Велику захвалност за успешно организован скуп дугујемо Градском музеју Вршац. Малу сенку на организацију Скупа бацила је неугодност око организовања заједничке вечере, те се тим поводом Управном одбору обратила група колега. Управни одбор Друштва је тим поводом реаговао код руководства Градског музеја Вршац, што је резултовало повраћајем половине уплаћеног новца онима који су били на вечери, као и извињењем Градског музеја Вршац, те и личним извињењем директора истог музеја, која су прослеђена члановима Друштва.

Управни одбор Друштва одржао је, између две годишње скупштине, шест седница. Поред рада у оквиру самих седница, УО је имао активну и успешну преписку и сарадњу по питању решавања текућих проблема и мимо самих седница.

У протеклих годину дана успешно су решена и два проблема који су већ дуже времена оптерећивали наш часопис, Гласник Српског археолошког друштва. Најпре је превазиђен проблем кашњења у излажењу Гласника САД. По претходном плану, великим залагањем уредника Гласника, колеге Дејана Радичевића, као и целокупне Редакције, у лето 2016. године је најпре, сопственим средствима и донацијама, из штампе изашао Гласник САД 31. До краја године у штампу је предат и Гласник САД 32, финансиран средствима добијеним на конкурс Министарства културе и информисања РС, који је убрзо и одштампан. Тако ће већ од ове, 2017. године, Гласник САД најзад поново излазити редовно, за годину у којој се и штампа. Други проблем који је успешно решен јесте повратак Гласника САД на листу бодованих научних часописа Министарства просвете, науке и технолошког развоја РС, са које је он био, из нама и даље непознатих разлога, уклоњен. Након готово двогодишњих преписки са надлежним Министарством, Гласник САД је поново враћен на листу, ретроактивно и за недостајуће године, и то у категорији М51, водећи часопис националног значаја.

Гласник САД 32 посвећен је професору Ђорђу Јанковићу, нашем некадашњем председнику и уреднику Гласника, дугогодишњем члану Ре-

дакције тог часописа, који је преминуо новембра 2016. године. На предлог уредника Гласника, за новог члана Редакције изабрана је колегиница Емина Зечевић. Колегиница Драгана Антоновић поднела је, због личних и професионалних обавеза, оставку на чланство у Редакцији Гласника САД, а на њено место изабрана је колегиница Селена Витезовић.

Из штампе су изашла и три посебна издања Српског археолошког друштва. Двојезична монографија професора Душана Борића, са Универзитета у Кардифу, *Posmrtni obredi na Lepenskom Viru: obrasci pogrebne prakse (iskopavanja Dragoslava Srejića) / Deathways at Lepenski Vir: patterns in mortuary practice (excavations of Dragoslav Srejić)* објављена је средствима која је сам аутор обезбедио. Презентација књиге колеге Борића приређена је новембра 2016. године у Конаку кнегиње Љубице, и на њој су говорили колегинице Драгана Антоновић и Весна Димитријевић, и колеге Душан Михаиловић и Александар Палавестра. Из штампе је изашла и монографија колегинице Селене Витезовић, *Metodologija proučavanja praistorijskih koštanih indistrija*, за коју су средства обезбеђена путем конкурса код Министарства науке, просвете и технолошког развоја РС.

Друштво је конкурисало и на више јавних конкурса. На конкурсима код општине Жабаљ, као и код АП Војводине за пројекат *Археолошко парк Чуруг*, који испред Музеја Војводине води колега Станко Трифунчић (конкурисано почетком 2016. године), након више година нису нам одобрена средства. Током прве половине 2017. године Друштво је конкурисало и добило средства за три пројекта: *Издавање часописа Гласника САД 33/2017*, код Министарства културе (одобрено 394.570,00 динара); *Подизање свести о значају археолошког наслеђа и унапређење рада Српског археолошког друштва*, код Министарства културе (одобрено 300.000,00 динара, више о овоме пројекту дато је у наставку ове публикације) и *XI скупштина и скуп САД код Министарства науке* (150.000,00 динара, за издавање зборника радова).

У протеклом периоду најзад је започет и озбиљнији ангажман на пословима које Друштво има као репрезентативно удружење у култури за област непокретног културног наслеђа. Почетком 2017. године Министарство културе донело је *Правилник о ближим условима, мерилима и критеријумима, као и поступку по захтевима лица за утврђивање статуса лица која самостално обављају уметничку или другу делатност у области културе* (Сл. гл. РС бр. 9/2017), чиме су се стекли услови за стицање статуса самосталних стручњака у култури за све области, па и за археологију. Тим поводом Друштво је у више наврата морало да доставља Министарству културе разне податке ради доказивања својих

активности и оправдавања разлога за репрезентативност. Председник САД, Адам Црнобрња, именован је у *Комисију за утврђивање репрезентативности удружења у култури* Министарства културе и информисања, као представник струковних удружења. Као први корак ка раду на повереним пословима утврђивања статуса самосталних стручњака у култури УО САД је формирао *Комисију за статусна питања*, у следећем саставу: Бојана Михаиловић, Тони Чершков, Дејан Радичевић, Александар Булатовић и Војислав Ђорђевић.

У пролеће 2017. године у медијима се појавила информација о потписаном протоколу између Града Смедерева и Атлетског савеза Србије да се у оквиру смедеревске тврђаве, споменика културе од изузетног значаја, изгради атлетски стадион. Тим поводом Друштво је отпочело прикупљање неопходних података и документације ради покретања шире кампање у јавности ради превазилажења наведеног проблема. На позив ICOMOS Србија, А. Црнобрња је узео учешће на округлом столу *Смедеревска тврђава и одрживи туризам*, на коме су учествовали и представници Града Смедерева, и где је и започета дискусија о плановима изградње атлетског стадиона.

У претходном периоду УО Друштва се, у оквирима својих тренутних могућности, трудио и да се побољша комуникација са чланством. Чланске карте су поштом послате свим члановима чијим адресама смо располагали. У тренутку писања овога извештаја Друштво има, у складу са Статутом, 228 редовних чланова. Институционални члан Друштва, уплатом чланарине, постао је и Музеј Војводине. Користимо ову прилику да упутимо апел чланству да редовно измирује чланарине, јер за то постоји више разлога. Најпре, бројност чланства нам је један од услова да очувамо статус репрезентативног удружења у култури, и због тога тежимо да бројност чланства не само очувамо, већ и што више проширимо. Потом, чланарине су једини стабилан приход Друштва, који нам омогућава планирање активности, и измиривање редовних обавеза, попут плаћања рачуноводствених услуга и набавке потрошног материјала. Један од проблема који Друштво мора решити у наредном периоду јесте и прибављање, по свој прилици најмом, простора у коме би могли да сместимо сва наша издања и архиву. Смештај наших издања на једно место предуслов је за стицање услова за њихову продају, а обезбеђивање сталног простора за рад Друштва отворило би нам и многе нове могућности за унапређење деловања. Планирање најма просторија могуће је само уз услов да можемо планирати и прилив стабилних прихода. Измирење чланарине је практично и једина обавеза чланова, која се у целисти компензује преузимањем Гласника САД за текућу годину. Све остале

обавезе које Друштво током године има обављају волонтерски чланови радних тела (Управни одбор, Редакција Гласника, Надзорни одбор). За бољи рад Друштва било би неопходно и укључивање већег броја чланова у његов редован рад. Свака иницијатива је добродошла, и свако од чланова може предложити неку нову активност и преузети на себе њену реализацију, а на Управном одбору је одговорност да изабере и одобри те активности, као и да помогне у обезбеђивању услова за њихове реализације. Молили би смо вас да о томе размишљате, и да и на тај начин помогнете да Друштво што боље ради у наредном периоду. Надамо се да ћемо у наредном периоду додатно побољшати информисаност и комуникацију са члановима Друштва али и широм јавношћу путем редизајнирања нашег веб сајта и његовог редовног ажурирања, за шта су средства обезбеђена путем једног од конкурса код Министарства културе.

Желели бисмо и да објаснимо због чега је ове године, практично у току подношења пријава, промењено место одржавања Скупа. Прву понуду за место одржавања Скупа добили смо од стране колега из Смедерева. Међутим, крајем октобра 2016. обавестили су нас да, из објективних разлога, они ипак неће бити у могућности да нам буду домаћини. Убрзо након тога управа Народног музеја у Београду прихватила је нашу молбу и предлог да нам они буду домаћини, и да Скуп САД буде одржан у Археолошком музеју Ђердапа у Кладову, који се налази у саставу Народног музеја. Почетком 2017. године, када смо покушали да уговоримо смештајне капацитете, искрсао је непремостив проблем. Сви смештајни капацитети у Кладову, хотелски и приватни, већ су били резервисани у периоду од 5. маја до 17. јуна. Најранији датум одржавања скупа био би у том случају 18. јун, а то је већ време одлазака на терене и годишње одморе. Већи број колега скренуо нам је пажњу и на високе трошкове пута и смештаја (7000 дин за два дана). Постало је јасно да ћемо или 18. јуна одржати веома слабо посећен Скуп, или ћемо морати да га одложимо за јесен, те смо долучили да покушамо да пронађемо ново место за одржавање Скупа, што се чинило као тешко остварив задатак.

На сву срећу, добили смо великодушну понуду да нам домаћин буде Археолошки институт у Београду. Ове године Археолошки институт у Београду прославља 70 година постојања и рада, те смо се са директором института, господином Миомиром Кораћем, договорили да и Скуп САД буде одржан у време њихове седмице обележавања овога великог јубилеја. Наш Скуп биће одржан током прва два дана обележавања 70 година рада Археолошког института, и имаћемо прилику и да присуствујемо пратећим програмима те прославе. Трећег дана нећемо имати екскурзију, већ ће тог дана заинтересоване колеге моћи да при-

суствују излагањима колега из Археолошког института о истраживањима која је протеклих година водила та институција, а чији апстракти су такође објављени у овој публикацији. На крају, Управни одбор Српског археолошког друштва се захваљује нашем овогодишњем домаћину, Археолошком институту у Београду, на гостопримству и суорганизацији XI скупа и скупштине САД. Такође се захваљујемо и Народном музеју у Београду и Филозофском факултету Универзитета у Београду, који су нам помогли да организација Скупштине и Скупа САД буде у потпуности заокружена.

Адам Н. Црнобрња
Председник Српског археолошког друштва

ИЗВЕШТАЈ О ФИНАНСИЈСКОМ ПОСЛОВАЊУ
СРПСКОГ АРХЕОЛОШКОГ ДРУШТВА
За период од 1.1.-31.12.2016.године

Приходи:

Донације:

- Министарство културе.....	338.903,07
- Министарство просвете и науке.....	149.380,00
Приходи од камате	769,09
Позитивне курсне разлике.....	24.513,99
Чланарине	319.500,00
Котизације	20.000,00
Укупно	853.066,15

Расходи: (буџетски рачун)

Штампа „Гласник Српског археолошког друштво“.....	111.408,00
Ауторски хонорари	189.995,07
ISBN, CIP.....	7.500,00
Штампа Зборника.....	149.380,00
Укупно.....	458.283,07

Расходи: (сопствени рачун)

Канцеларијски материјал.....	5.560,08
Штампа рекламног материјала.....	11.808,00
Банкарска провизија	5.780,00
Путне дневнице.....	12.100,00
Уговори о делу	55.379,75
Птт трошкови.....	30.000,00
Трошкови репрезентације	6.470,00
ISBN, CIP.....	16.150,00
Остали ситни трошкови.....	11.289,34
Укупно.....	154.537,17

Укупни расходи за 2016.годину износе 612.820,24

Затечено стање на почетку 2016. године, на рачуну сопствених прихода, износи 21.820,34 рсд.

Затечено стање на почетку 2016. Године, на девизном рачуну (EURO), износи 1.525.737,40 рсд.

Затечено стање на почетку 2016. Године, на девизном рачуну (USD), износи 25.586,76 рсд.

Стање на динарском рачуну	257.052,26
Стање на девизном рачуну (EURO)	1.548.897,03
Стање на девизном рачуну (USD)	26.941,12
Стање на буџетском рачуну	620,00
Купци у земљи (дуг Иницијала)	11.193,70

Подносилац извештаја Маја Јовановић

ИЗВЕШТАЈ О РАДУ СЕКЦИЈЕ ЗА ПАЛЕОЛИТ И МЕЗОЛИТ

На прошлогодишњем скупу Српског археолошког друштва у Вршцу, у оквиру Секције за палеолит и мезолит, представљено је више реферата на тему „Интегративни приступ проучавању, заштити и презентацији палеолитских налазишта у Србији и Црној Гори“. Након излагања обављена је дискусија о научним и стручним аспектима примене интегративног приступа, након чега је закључено да би требало образовати радне групе које би се детаљно позабавиле свим питањима која су размотрена у оквиру расправе.

Крајем 2016. године, у сарадњи са колегиницама и колегама из Секције за класичну археологију и Секције за средњовековну археологију, обављене су припреме за организовање заједничке сесије о улози клисура и кањона у праисторији, антици и средњем веку. Предвиђено је да се сесија организује на XL скупу Српског археолошког друштва у Београду.

Душан Михаиловић
председник Секције за палеолит и мезолит САД

ИЗВЕШТАЈ О РАДУ СЕКЦИЈЕ ЗА ПРАИСТОРИЈСКУ АРХЕОЛОГИЈУ

Годишњи састанак Секције за праисторијску археологије САД одржан је током редовног годишњег скупа САД у Вршцу 2. јуна 2016. године. Том приликом приказано је укупно 9 реферата, а секцији је присуствовало релативно мало колега, имајући у виду чињеницу да су се паралелно одвијале сесије и секције на којима је учествовао већи број чланова Секције за праисторијску археологију.

Иако сам пре самог скупа најавио да ћу поднети оставку на место председника Секције, сматрао сам неприкладним да мање од десет чланова САД бира новог председника. Надам се да ће ове године на скупу бити присутан већи број колега, како би избор новог председника Секције овом приликом имао одређени легитимитет.

Војислав Филиповић
председник Секције за праисторијску археологију САД

ИЗВЕШТАЈ О РАДУ СЕКЦИЈЕ ЗА КЛАСИЧНУ АРХЕОЛОГИЈУ

У протеклих годину дана одржан је само један, редовни састанак Секције за класичну археологију, у оквиру 39. скупштине и годишњег скупа Српског археолошког друштва, 2. јуна 2016. године у Вршцу. Раду секције присуствовало је нешто више од 20 колега, и том приликом изложено је седам од укупно осам пријављених реферата. Након излагања, једногласном одлуком свих присутних, за нову председницу Секције за класичну археологију изабрана је др Надежда Гавриловић Витас, за период од 2016. до 2019. године.

Надежда Гавриловић Витас
председница Секције за класичну археологију

ИЗВЕШТАЈ О РАДУ СЕКЦИЈЕ ЗА СРЕДЊОВЕКОВНУ АРХЕОЛОГИЈУ

Рад средњовековне секције током 2016. године одржавао се у два термина, крајем пролећа у оквиру XXXIX Скупштине и годишњег скупа Српског археолошког друштва (1) и у јесен на редовном састанку Средњовековне секције САД (2).

1) XXXIX Скупштина и годишњи скуп Српског археолошког друштва одржани су од 2. до 4. јуна 2016. године у Вршцу. У оквиру Средњовековне секције пријављена су три рада:

- а) Martin Husár, Constantine the Philosopher University in Nitra: *Early medieval thrusting pole arms from present-day Slovakia and Macedonia*
- б) Марин Бугар, Народни музеј Крушевац: *Резултати систематских истраживања локалитета „Бедем” - кампања 2015.*
- в) Дивна Гачић, Музеј града Новог Сада: *Орнаментика турских глиненых лула*

Након прочитаних реферата, рад секције наставио се актуелним питањима. Станко Трифуновић је образложио оснивање нове секције из периода средњег века - Секције за словенску археологију. Дискусија је углавном ишла у правцу оправданости издвајања ове секције из секције за средњи век, који већ обухвата и археологију раног средњег века па тиме и словенску. Цепање секције би, по мишљењу већине, само осла-

било њен рад. Станко је изразио неслагање са овим ставом уз образложење да свако може да присуствује раду обе секције.

2) Редовни јесењи састанак Средњовековне секције САД

Редовни јесењи састанак Средњовековне секције САД одржан је 4-5. новембра 2016. године у Параћину. Домаћин скупа био је Завичајни музеј Параћин. Првог дана скупа предвиђено је окупљање у просторијама Музеја. Свечано отварање одржано је у просторији Свечане сале Општине Параћин, где се одржавао и радни део. За јесењи скуп средњовековне секције пријављено је 11 реферата. Састанак је окупио тридесетак колегиница и колега из различитих делова Србије.

Након поздравне речи домаћина, Филип Стефановић је представио средњовековни мач из Багрдана. Ђорђе Милосављевић је одржао реферат о цркви св. Пантелејмона у Ловцу, Владан Миливојевић (Народни музеј Аранђеловац) о резултатима археолошких истраживања 2016. године на локалитету Дворине - Маџарско гробље на Венчацу.

Поподне је одржан већи број реферата. Јована Ненадовић (дипломирани археолог) говорила је о резултатима археолошких истраживања 2016. године на локалитету Ђурине хелије на Руднику, др Марија Марић (Завод за заштиту споменика културе Краљево) и ма Марија Аћимовић (Музеј науке и технике у Врњачкој Бањи) о резултатима археолошких истраживања утврђења Јеринин град у Грабовцу код Трстеника. Даље је Теодора Младеновић представила реферат о значају животиња у економији насеља 7-13. века на локалитету Панчево-Ливаде (јужни Банат). Марин Бугар (Народни музеј Крушевац) реферисао је о две теме: археолошки налази из Козника - из средњовековне збирке музеја у Крушевцу и стећак из Здравина. Јелена Марјановић (Горњи Милановац) и Дејан Радичевић (Филозофски факултет Београд) представили су резултате археолошких истраживања на Руднику у 2016. години. Гордана Гаврић и Војкан Милутиновић (Завод за заштиту споменика културе Краљево) реферисали су о резултатима археолошких истраживања цркве Светог Николе у Баљевцу на Ибру. Накнадно се пријавио и Предраг Вучковић, археолог у пензији из Параћина који је говорио о налазима у Речкама, али и о свом раду током активне службе.

Редовно пријављен реферат Браниславе Микић Антонић (Градски музеј Бечеј) о перлама из збирке Музеја и накнадно пријављен реферат Дивне Гачић о новоотвореној изложби археолошког наслеђа у Сремским Карловцима нису одржани, јер за то више није било времена.

У вечерњим сатима у зграду Музеја у Параћину присуствовали смо отварању изложбе *Од Поморавља до Подунавља - истраживачки*

рад Марина Брмболића, којом је одата пошта њему као оснивачу и дугогодишњем директору параћинског музеја, али представљен и његов целокупни рад на пољу археологије у наредним годинама.

Након отварања изложбе, домаћин је приредио заједничку вечеру у ресторану “Конобе”. Како је програм за први дан скупа био у потпуности испуњен, није одржан радни састанак у вези рада секције, већ је он одложена за наредни дан.

Домаћини су нам следећег дана организовали обилазак средњовековних споменика у околини Параћина на којима је радио и Марин Брмболић. Изузетно лепо време је допунило доживљај лепих предела. Обишли смо манастир Намасију, тврђаву Петрус, манастирски комплекс св. Јована Главосека, остатке манастира св. Марије Благе и заштитна ископавања више рудника кречњака. Повратком у Параћин завршен је јесењи скуп Средњовековне секције САД. Добра организација домаћина, велики одзив чланова и лепо време учинили су да боравак у Параћину буде веома пријатан и успешан.

Бранислава Микић Антонић
председник Средњовековне секције САД

ИЗВЕШТАЈ О РАДУ СЕКЦИЈЕ ЗА СЛОВЕНСКУ АРХЕОЛОГИЈУ

Секција за словенску археологију САД, основана је 2016. године током рада Годишње Скупштине САД у Вршцу. Иницијативу за оснивање дао је колега Станко Трифуновић из Музеја Војводине у Новом Саду, током заседања Секције за средњовековну археологију. Поводом иницијативе, вођена је кратка дискусија о њој. Суштина дискусије је везана за пар важних чињеница које би опредељивале будући рад ове секције.

Са једне стране, то је чињеница да у Србији никада није постојао институционализован рад на пољу словенске археологије, иако је Србија словенска земља, са археолошким културама које су Словени оставили на њеном тлу, као и уопште, на Балкану и у Панонији, током минулих векова.

Са друге стране је чињеница да је број чланова Средњовековне секције САД у опадању, као и да се она између осталог, бави и питањима словенске археологије.

На крају дискусије, ипак је одлучено да се оснује Секција за словенску археологију, која ће за почетак радити уз Секцију за средњовековну археологију, одржавањем својих сесија и дискусија по појединим питањима у оквиру заједничког термина на састанцима. Осим тога, задатак је председника Секције и заинтересованих колега, да размисле и пораве на одржавању међународних скупова посвећених словенској археологији, као и учешћу у раду саме Секције, колега из иностранства који се баве том проблематиком.

За председника Секције изабран је Станко Трифуновић.

Станко Трифуновић
председник Секције за словенску археологију САД

ИЗВЕШТАЈ О РАДУ СЕКЦИЈЕ ЗА БИОАРХЕОЛОГИЈУ

Секција за биоархеологију је на XXXIX Годишњем скупу у Вршцу учествовала са радovima у оквиру опште Биоархеолошке секције (председавала Н. Миладиновић-Радмиловић) и са радovima у оквиру две тематске сесије „Континуитет и дисконтинуитет живота у праисторији, антици и средњем веку” (организатори: Н. Миладиновић-Радмиловић, Н. Гавриловић Витас и Д. Вуловић) и „Методологија истраживања групних и масовних гробница“ (организатори: Н. Шаркић, К. Ђукић и Д. Вуловић). Учествовали су стручњаци са Археолошког и Балканолошког института у Београду, Филозофског, Медицинског, Стоматолошког, Хемијског и Пољопривредног факултета Универзитета у Београду, Института за онкологију и радиологију Србије, Војног музеја (Београд), Музеја Понишавња (Питот), Народног Музеја (Крушевац), Регионалног Музеја у Добоју, Instituta za antropologiju (Zagreb, Hrvatska), Instituta za arheologiju (Zagreb, Hrvatska), Antropološkog centra Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (Zagreb, Hrvatska), Muzeja grada Zagreba (Zagreb, Hrvatska), Muzeja grada Iloka (Ilok, Hrvatska), University College London, Institute of Archaeology (UK), Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology (Leipzig, Germany), Universitat Autònoma de Barcelona (Spain), Universidad Autónoma de Madrid (Spain), University of Coimbra (Portugal), University Campus of Quinta da Granja (Monte de Caparica, Portugal) и Национални археолошки институт с музејем НАИМ –БАН (Софија, Бугарска).

На скупу у Вршцу укупно је представљен 31 рад. Радови (антрополошке, археоботаничке, археозоолошке и археолошке тематике) хронолошки су обухватили период од праисторије до средњег века.

У току 2017. године у плану је излазак треће свеске Радова Биоархеолошке секције САД.

Наташа Миладиновић-Радмиловић
председница Биоархеолошке секције САД

ОДБРАЊЕНИ РАДОВИ НА ОДЕЉЕЊУ ЗА АРХЕОЛОГИЈУ ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА У БЕОГРАДУ У 2016. ГОДИНИ

ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ/ДОКТОРСКЕ СТУДИЈЕ

- Драгана Вучетић - *Физичка активност и друштвени статус: студија случаја моришке некрополе у Остојићеву*
- Маја Живић - *Камена пластика на територији провинције *Dacia Ripensis* у раздобљу III-IV века*
- Биљана Ђорђевић – Богдановић - *Етноархеолошка истраживања технологије керамике. Студија случаја - Злакуса*
- Неда Мирковић Марић - *Материјална култура, организација насеља и интеракције касном неолиту на подручју војвођанског Баната*
- Владимир В. Михајловић - *Луиђи Ф. Марсиљи и рецепција античког наслеђа у српској археологији*
- Амран Кхалифа - *Популациона кретања у епипалеолиту и мезолиту западне Либије*

МАСТЕР СТУДИЈЕ

- Богдановић Ана - *Римски бунари на Виминацијуму*
- Делић Андријана - *Римско стакло у Црној Гори*
- Добрић Емина - *Исхрана и здравље Авара: антрополошка анализа скелетних остатака са локалитета Арадац-Мечка*
- Кајтез Ирина - *Индикатори насељавања у доњем и средњем палеолиту Шумадије и Поморавља: плеистоценске речне терасе и дистрибуција минералних сировина вулканогено-хидротермалног порекла*
- Лучић Биљана - *Археолошка топографија градске територије Сирмијума*
- Мандић Маја - *Хијераконполис током Накада културе: археолошки налази и њихово тумачење*
- Милекић Александар - *Датовање неолитских налазишта у Босни и Херцеговини методом радиоактивног угљеника ¹⁴C*

- Миловановић Милан - *Браничевски округ у рановизантијском периоду на основу археолошких налаза*
- Палић Душан - *Животиње за транспорт и пренос намирница на касноантичком налазишту Давидовац-Градиште код Врања*
- Петровић Анђа - *Транзициони период на локалитету Лепенски Вир: функционална анализа артефаката од окресаног камена*

ДИПЛОМСКИ И ЗАВРШНИ РАДОВИ

- Бен Саси Аксел - *Страна божанства у Египту*
- Васић Милица - *Грбови најмлађе фазе старијег гвозденог доба са некропола Дорослово и Стубарлија и њихов однос са сремском групом*
- Гаврић Дејан - *Средњовековне цркве на простору Мачванске и Колубарске области*
- Говедарица Милена - *Утицај римске војске на ширењу култа Јупитера Долихена на лимес у Србији*
- Ђорговић Милица - *Анализа липида у студијама керамике*
- Илић Милица - *Ритуални аспекти сахрањивања у мезолиту Бердана*
- Јеремић Александар - *Окресана камена индустрија из слоја 3 Велике пећине у кањону Црне реке код Жегубице*
- Ковачевић Вања - *Златне погребне маске старијег гвозденог доба на југоистоку Европе*
- Котарлић Милица - *Келтски опидуми и насеља отвореног типа на територији Великих Скордиска*
- Лазић Ђорђе - *Пештер и околина на прелазу из II у I миленијум п.н.е.*
- Маринковић Светлана - *Рановизантијске амфоре са Градине на Јелици*
- Мاستиловић Ива - *Степски утицају у неолитским културама у Србији*
- Матић Далиборка - *Старчевачка керамика из целине Б на локалитету Благотин*

- Милошевић Игор - *Култови Изиде и Сераписа у римским провинцијама на централном Балкану*
- Младеновић Огњен - *Методологија изотопских анализа каља и њихова примена у археологији*
- Ненадовић Јована - *Средњовековне цркве и манастири на северним и североисточним падинама Рудника*
- Николић Јелка - *Храм у Ен Гедију: културни контекст и ритуални значај*
- Обрадовић Јован - *Опсидијан у винчанској култури*
- Павловић Тамара - *Употреба и примена методе компјутеризоване микротомографије (mCT) у биофизичкој антропологији*
- Пејановић Марија - *Налази тоалетног прибора из периода сеобе народа са територије савремене Србије*
- Пендић Југослав - *Даљинска детекција: методологија припремних и допунских истраживања на примерима локалитета Беловоде и Плочник*
- Петровић Ана - *Касноантички шлемови на тлу Србије*
- Ранђеловић Марија - *FELICITAS IMPERII – империјална и лична пропаганда Октавијана Августа на примеру монетарних тема*
- Рибич Наташа - *Фигуралне представе у античком фрескосликарству*
- Селаковић Магдалена - *Радионички центри за производњу керамике на територији Скордиска*
- Симиција Милена - *Насеобинска архитектура у српско-хрватском Подунављу у бронзаном добу*
- Станишић Предраг - *Налази римске војне опреме из Музеја Срема*
- Станковић Биљана - *Проблем сахрањивања неандерталаца у средњем палеолиту*
- Станковић Јелена - *Промене на атинским некрополама у контексту настанка и развоја полиса*
- Чалошевић Александра - *Римски култови и религија у Ромулијани*
- Черевецки Јелена - *Римски лимес у Војводини*

ДИПЛОМИРАНИ АРХЕОЛОЗИ БЕЗ ЗАВРШНОГ РАДА

- Богић Јасминка
- Цветић Урош
- Чандер Ирена
- Дабовић Милица
- Диздаревић Мирко
- Ђорђевић Милош
- Ђурић Ђурађ
- Галфи Јован
- Голе Стефан
- Головић Александра
- Лазаревић Катарина
- Марковић Јелена
- Маројевић Василије
- Михаиловић Дубравка
- Перишић Невена
- Сабанов Амалиа
- Савић Милан
- Стојановски Јасмина
- Вранић Мирко
- Вујовић Тара

приредио Ристо Драшковић

**ЗАПИСНИК СА XXXIX СКУПШТИНЕ СРПСКОГ
АРХЕОЛОШКОГ ДРУШТВА ОДРЖАНЕ У ВРШЦУ
3. ЈУНА 2016. ГОДИНЕ**

Радно председништво: Миле Баковић, председавајући, Миодраг Аралица и мр Војислав Ђорђевић, записничар.

Скупштина је започела са радом у 13 часова у просторијама Градског музеја у Вршцу.

Присутно: 52 члана.

Пре одржавања Скупштине, одржано је предавање колега из БИОСЕНС института из Новог Сада.

Дневни ред:

1. Одавање почаст преминулим члановима друштва.
2. Избор радног председништва.
3. Усвајање дневног реда.
4. Пријем нових чланова.
5. Усвајање записника са XXXVIII Скупштине САД одржане у Пироту 2015. године.
6. Усвајање финансијског извештаја.
7. Усвајање извештаја о раду Управног одбора.
8. Усвајање извештаја о издавачкој делатности.
9. Разно.
10. Избор новог домаћина.

1. Минутом ћутања одата је почаст преминулим члановима САД у претходном периоду између две Скупштине.

2. Избор радног председништва

Предлог радног председништва у саставу: Миле Баковић, председавајући, Миодраг Аралица и мр Војислав Ђорђевић, записничар, једногласно је усвојен.

3. Усвајање дневног реда

Предложени дневни ред једногласно је усвојен.

4. Пријем нових чланова

Др Војислав Филиповић, потпредседник САД, прочитао је имена 23 кандидата који су поднели молбу за пријем у чланство САД и који испуњавају све услове за пријем: Александар Бандовић, Тамара Благојевић, Угљеша Војводић, Софија Драгосавац, Милош Живановић, Саша Живановић, Милица Јовановић, Ирина Кајтез, Марија Кречковић, Марија Марин, Нина Мијатовић, Владан Миливојевић, Раде Милић, Монка Милосављевић, Владимир Михајловић, Михаило Мучибабић, Урош Николић, др Дарко Периша, Анђа Петровић, Сенка Плавшић, Михаило Радиновић, Теодора Радишић и Драгана Стојић.

Нова 23 члана примљена су у Српско археолошко друштво једногласно.

5. Усвајање записника са XXXVIII Скупштине САД одржане у Пироту 2015. године.

Записник са претходне XXXVIII Скупштине САД одржане у Пироту 2015. године, који је одштампан у Информатору, усвојен је једногласно.

6. Усвајање финансијског извештаја.

Др Адам Црнобрња прочитао је Извештај о финансијском пословању Српског археолошког друштва за период од 01.01. до 31.12.2016. године, који је одштампан и на 23. страни Информатора.

Финансијски извештај је усвојен једногласно.

7. Усвајање извештаја о раду Управног одбора.

Др Адам Црнобрња, председник Друштва поднео је извештај о раду Управног одбора од јуна 2015. до јуна 2016. године. Посебно је истакао решавање питања чланства у Друштву као и доношење одлуке да сви чланови који уплате заостале чланарине за 2014. и 2015. годину, без обзира на ранија дуговања, могу да реактивирају своје пуноправно чланство у Друштву. Након ревизије спискова чланова, у овом тренутку Српско археолошко друштво има 201 редовног члана. Такође је наглашено да ће, након више година кашњења, Гласник САД најзад поново излазити редовно, за годину у којој се и штампа. Др Адам Црнобрња је допунио Извештај и новим подацима, пре свега информацијом да је Српско археолошко друштво склопило споразум о научно-истраживачкој и пословно-техничкој сарадњи са Друштвом археолога Републике Српске, као и информацијом о активностима УО на решавању проблема статуса самосталних стручњака (археолога) у области културе.

Целокупан Извештај о раду Управног одбора за период од јуна 2015. до јуна 2016. године одштапан је у Информатору (стр. 18-22).

Извештај о раду УО је усвојен једногласно.

8. Усвајање извештаја о издавачкој делатности

Др Адам Црнобрња, председник САД је известио о издавачкој делатности Друштва током 2015. године, након чега је др Дејан Радичевић обавестио чланство о динамици излагања Гласника САД, односно да је свеска бр. 30 (2014) комплетирана и изашла из штампе, да се свеска бр. 31 (2015) налази у штампарији, да је прикупљање чланака за свеску бр. 32 (2016) у току и да треба да изађе из штампе до краја текуће године. За штампање свеске 32 конкурисало се код Министарства културе и средства су одобрена.

Извештај је усвојен једногласно.

9. Разно

Испред Скупштине је изнесен случај настао око преписке у вези пројекта «Археолошка топографија Баната», која је објављена у Информатору. За реч се јавила Дубравка Николић, као сарадник пројекта «Археолошка топографија Баната» и испред учесника у пројекту обратила се Скупштини са молбом да донесе одлуку да се преписка објави у Гласнику САД. Тај захтев је образложила следећим чињеницама: Информатор нема садржај, преписка је штампана ситним словима, наглашавајући мањкавости публикавања у Информатору. Након кратког описа пројекта и приказа монографије Археолошка топографија Баната I - општина Нови Кнежевац, истакла је суштину проблема, који је настао писмом Предрага Медовића носиоцима пројекта, али и суфинансијерима. Према Дубравки Николић, писмо Предрага Медовића је непристојно, неколегијално и омаловажавајуће, са нејасним намерама, осим да се пројекат прекине. Уз кратак осврт на делове преписке, Дубравка Николић је поновила захтев да се Скупштина изјасни око објављивања преписке у Гласнику САД.

Након овог предлога развила се жива дискусија. За реч се јавио Адам Црнобрња, који је навео да је Управни одбор на својој седници крајем 2015. године дискутовао о молби упућеној Редакцији Гласника од учесника пројекта «Археолошка топографија Баната» да се у Гласнику САД 30 објави писмо колеге П. Медовића којим се оспоравају резултати поменутог пројекта и одговор учесника у пројекту. Будући да Редакција поводом тог случаја није имала већинско мишљење, већинска одлука УО САД била је да се тај материјал не објави у Гласнику, како је на

крају и учињено, али је преписка објављена у Информатору. Износи мишљење да Скупштина треба да се изјасни да ли такав материјал треба објављивати у Гласнику.

За реч се јавила Драгана Антоновић, која је навела да се потрудила да преписка не буде штампана у Гласнику, с образложењем да такав материјал није на нивоу Гласника САД, да би био објављен. Изнела је примере неколико случајева, где су слични текстови одбијени за штампу у научним часописима. Такође сматра да буџетски корисници имају право да пишу писма, а да писмо Предрага Медовића није утицало на финансирање пројекта. За реч се поново јавила Дубравка Николић, која је одговорила да Предраг Медовић није обичан грађанин и буџетски корисник, већ да на основу свог звања и претходног значајног рада на пољу археологије, његов потпис има одређену тежину. Такође сматра да, поред свега, преписка има карактер полемике, што даје за право да буде објављена у Гласнику.

За реч се јавио Дејан Радичевић, који се слаже да се преписка објави у Гласнику. Такође износи мишљење да Скупштина има напакон прилику да се изјасни да ли да овакви и слични садржаји (преписке, проблеми у струци, спискови дипломираних археолога и сл.) буду објављивани у Гласнику САД или не.

За реч се јавио Аца Ђорђевић, који је у својству члана Комисије за доделу средстава Министарства културе, изнео информацију да је Министарство културе, с обзиром да је једна од институција којој су упућена писма, одговорило Предрагу Медовићу да је један од најважнијих критеријума за додељивање средстава и финансирање пројекта, између осталог и благовремено достављање документације о обављеним археолошким истраживањима. Такође износи мишљење да не подржава објављивање преписке у Гласнику САД.

За реч се јавила и Софија Петковић, која је била члан Редакције Гласника САД бр. 30, износећи да је била против објављивања преписке, али се Редакција поделила и није имала већинску одлуку. Такође је изнела мишљење да је Гласник САД - гласило целог друштва, а не искључиво стручни и научни часопис.

За реч се јавио Душан Михајловић, који сматра да је у питању приватна преписка која не испуњава било какве критеријуме да се објави у Гласнику, који има статус научног часописа, а објављивањем овакве преписке тај статус би се угрозио. За реч се јавио Станко Трифуновић, који је реплицирао да није у питању приватна преписка чланова пројекта са Предрагом Медовићем, већ да је у питању преписка између институција, па самим тим су писма јавна. Износи мишљење да преписка

треба бити објављена у Гласнику САД. Такође формулише питање које треба изнети пред Скупштину, а то је да Скупштина прихвати или одбаци Молбу за публиковање преписке коју су Редакцији поднели чланови пројекта топографије.

За реч се поново јавила Драгана Антоновић, која сматра да Скупштина није надлежна за креирање садржаја Гласника, већ искључиво Редакција, па у том смислу Скупштина не треба да се изјашњава о овој молби.

За реч се поново јавио Адам Црнобрња, који је навео да на жалост не постоји научна критика објављене монографије и да би требало да се иста обезбеди. Такође сматра да је објављивањем преписке у Информатору, иста и публикована.

За реч се јавио председавајући Миле Баковић, који је изнео мишљење да је у питању генерацијски сукоб археолога. Такође наводи да дискусанти нису у стању да формулишу питање које треба да се изнесе пред Скупштину, али је подсетио да је одлуком Скупштине у Зајечару 2008. године, објављивање пратећих садржаја пренесено из Гласника у Информатор, са чиме се слаже, па би у сличном маниру можда и сад требало формулисати питање, а ако се у томе не успе, да се цео проблем врати Управном одбору на разматрање. За реч се јавио Дејан Радичевић, који је предложио да се питање формулише у смислу да ли на снази остаје Одлука из Зајечара или не.

Након што председавајући Миле Баковић није дао реч Станку Трифуновићу за поновно обраћање Скупштини, Станко Трифуновић је напустио рад Скупштине.

У дискусији су још учествовале Селена Витезовић, која је изнела мишљење да би требало повести рачуна да Гласник САД не изгуби категоријање и финансирање, као и Ивана Грујић, која сматра да Скупштина мора да стане на страну чланова САД.

Након завршене дискусије, формулисано је питање које је изнето на гласање: *Да ли се чланови САД слажу да је форма објављивања струковних вести у Информатору довољна или њихово објављивање треба поново вратити у Гласник САД.*

Од тренутно присутна 42 члана САД, за је гласало 33, против је гласало 4, уздржаних је било 5.

Бранислава Микић-Антонић је поново скренула пажњу на проблем укидања систематизованих радних места за археологе у установама културе и заштите и предложила да Управни одбор реагује у вези са том забрињавајућом тенденцијом. Адам Црнобрња је известио да је Министарство културе обавештено, али да се изјаснило да није надлеж-

но за решавање тог проблема, већ да то спада пре свега у надлежност локалних самоуправа, односно оснивача институција. С друге стране, Драгана Антоновић је навела да Управни одбор не може сам да реагује и предлаже да се направи база података у којој би се сабирале информације о свим упражњеним радним местима.

10. Избор новог домаћина

Пошто се нико није понудио да буде домаћин наредне Скупштине, решавање овог питања у наредном периоду преузеће Управни одбор.

Скупштина је завршила са радом у 14,30 часова.

У Вршцу 03. јуна 2016. године,

мр Војислав Ђорђевић

Опис пројекта Српског археолошког друштва

**ПОДИЗАЊЕ СВЕСТИ О ЗНАЧАЈУ АРХЕОЛОШКОГ
НАСЛЕЂА И УНАПРЕЂЕЊЕ РАДА**

подржаног од стране

Министарства културе и информисања РС

Последњих година у Србији је све приметније напредовање угрожавања археолошког наслеђа, које се може уочити на више равни. Дивљи трагачи, који својим активностима директно уништавају археолошко наслеђе, највидљивији су и најчешће спомињани као виновници девастације археолошке баштине. Последњих година приметан је и забрињавајући пораст присуства дивљих трагача и њихових удружења у медијима, који их представљају у позитивном светлу. Та појава је крајем 2016. године резултирала и низом предавања “археоаматера” у основним школама. Ученици су у јавним институцијама упознавани са методологијом вршења противзаконитих и штетних радњи. То указује да у локалним самоуправама и школама влада потпуно одсуство спознаје о томе шта је заправо археологија, чиме се бави, зашто се не може „истраживати“ на било који начин, како се заиста чува археолошко наслеђе и зашто је оно битно.

Кроз неформалне разговоре са доносиоцима одлука у неколико локалних самоуправа дошли смо до сазнања да они не само да не поимају горе наведене категорије, већ да по правилу нису упознати ни са законским одредбама које се директно или индиректно односе на археолошко наслеђе, те да уплив “археоаматера” у школске активности заправо и не треба да нас изненађује.

Након тога смо спровели истраживање о присуству археолошког наслеђа у планским документима 30 градова и општина у Србији. И ту смо дошли до поражавајућег резултата. У већем броју Просторних планова недостају комплетни спискови археолошких локалитета, у неколико се случајева конкретни археолошки локалитети уопште и не наводе, док се у многим наводе само они који су проглашени за културна добра. При том, од више хиљада регистрованих археолошких налазишта у Србији је укупно само 191 локалитет проглашен за културно добро. Третман археолошке баштине у другим планским документима локалних самоуправа (стратешки и акциони планови развоја) практично се свде тек на декларативно навођење, без јасне

визије развоја. Све то указује да се не може рачунати ни са адекватним третманом археолошких налазишта приликом издавања локацијских и грађевинских дозвола, јер надлежни у одељењима за урбанизам практично и не могу да знају за њихово постојање.

Навели смо само неке од примера неадекватног третмана археолошког наслеђа, али мислимо да су и они сами довољни да илуструју разлог покретања пројекта о подизању свести о значају археолошког наслеђа. Сагледавајући тренутну ситуацију, Српско археолошко друштво, као репрезентативно удружење у култури за област непокретног културног наслеђа, одлучило се за покретање пројекта *Подизање свести о значају археолошког наслеђа и унапређење рада Српског археолошког друштва*. Намера нам је да кроз сарадњу са доносиоцима одлука и стручним службама локалних самоуправа започнемо ширу кампању подизања свести о значају очувања археолошког наслеђа. Подизањем свести о значају археолошке баштине, упознавањем са прописима и процедурама као и кроз указивање на добре и лоше примере деловања локалних самоуправа, сматрамо да се у знатној мери може поправити однос шире заједнице према археолошком наслеђу. Унапређењем рада Српског археолошког друштва додатно ћемо побољшати и капацитете за овакву нашу активност у будућности.

Пројекат се састоји из три сегмента:

- 1) *XI годишња скупштина и скуп Српског археолошког друштва*
- 2) *Редизајн и одржавање Интернет странице (сајта) Српског археолошког друштва*

У наставку ћемо изложити планиране активности у оквиру пројекта по њиховом хронолошком следу током 2017. године:

- 3) *Презентације у оквиру сарадње са локалним самоуправама и музејима*

Будући да су прва два сегмента позната (Скуп) или ће бити видљива (веб сајт) већини чланова Друштва, овом приликом ћемо Вас подробније упознати са трећим планираним сегментом. Осим што је то наша обавеза према Министарству културе и информисања РС, које финансира читав пројекат, желимо и да вас упознамо са активностима за које планирамо да их наставимо и наредних година.

За прву годину рада на *Презентацијама у оквиру сарадње са локалним самоуправама и музејима* планирано је да се сарадња оствари

са шест локалних самоуправа (Прокупље, Параћин, Чачак, Петровац на Млави, Јагодина, Шабац). Циљна група у овоме делу пројекта су представници локалних самоуправа, доносиоци одлука и запослени у одређеним стручним службама (култура, урбанизам, инвестиције и развој, као и представници школа). Планирано је да презентације буду одржане уз сарадњу са територијално надлежним музејима, и уз учешће колега запослених у њима.

Презентације би се састојале из три тематске целине:

- Опште упознавање са тим шта је археологија, шта су њени циљеви, који су принципи истраживања, уз давање примера једног комплексно истраженог локалитета, од његовог убицања до израде изложби и 3Д реконструкција. Циљ је да слушаоци стекну основну представу о комплексности археолошких истраживања (трајање 15-20 мин).
- Излагање о археолошком наслеђу на територији града/општине у којем се одржава презентација, са освртом на проблеме угрожених локалитета на предметној територији (трајање 15-20 мин)
- Упознавање представника локалних самоуправа са међународним конвенцијама, законском регулативом, оквирима и процедуралним могућностима за њихово активно укључивање у процесе заштите, очувања, промовисања и коришћења археолошког наслеђа. У излагању би било указано на конкретне примере у којима може доћи до угрожавања археолошког наслеђа услед неинформисаности и/или недостатка комуникације са службама заштите, али и на конкретне примере када локална самоуправа у оквирима свог рада може знатно утицати на адекватнију заштиту археолошке баштине (трајање 30-45 мин).

Планирано је да излагања не буду држана *ex cathedra*, већ да представници локалних самоуправа, слободним постављањем питања и давањем сугестија, у њима активно учествују. Намера нам је да предложени вид сарадње са локалним самоуправама наредних година постане устаљена пракса Српског археолошког друштва. На основу искустава стечених кроз сарадњу у шест наведених локалних самоуправа биће планиране и активности за следећу годину. Намеравамо да у сарадњу укључимо већи број нових локалних самоуправа, али и да припремимо за штампу једну врсту приручника, који би им помогао у редовном раду. Подизањем свести о значају археолошке баштине,

упознавањем са прописима и процедурама као и кроз указивање на добре и лоше примере деловања локалних самоуправа, сматрамо да се у знатној мери може поправити однос шире заједнице према археолошком наслеђу.

Због свега наведеног позивамо све наше колеге да размисле о начинима за активно укључивање у даље одвијање овога пројекта.

Адам Црнобрња

РЕЗИМЕИ

НАСЕЉАВАЊЕ КЛИСУРА И КАЊОНА У ПРАИСТОРИЈИ, АНТИЦИ И СРЕДЊЕМ ВЕКУ (сесија, Д. Михаиловић, С. Петковић и Д. Радичевић)

Тамара Доганџић, Институт за еволуциону
антропологију Макс Планк, Лајпциг
Душан Михаиловић, Филозофски факултет Универзитета у Београду

ДИСТРИБУЦИЈА НАЛАЗИШТА И НАСТАЊЕНОСТ БАЛКАНСКОГ ПОЛУОСТРВА У СРЕДЊЕМ И РАНОМ ГОРЊЕМ ПАЛЕОЛИТУ

Иако Балканско полуострво одликује мали број палеолитских налазишта, могуће је уочити одређене обрасце у дистрибуцији средњопалеолитских и горњопалеолитских локалитета. Очигледан пример је груписање налазишта раног горњег палеолита у долинама река у северним деловима полуострва, што упућује на ширење популација модерних људи дуж подунавског коридора. Ближе испитивање ових образаца отвара могућност да се истраже питања просторног и хронолошког преклапања или раздвајања популација неандерталаца и модерних људи, континуитет настањености током овог периода, да се ближе дефинишу коридори миграција и потенцијални рефугијуми, али и да се испитају евентуалне разлике у систему насељавања, економији и функцији станишта у средњем и раном горњем палеолиту. У овом раду ћемо изложити преглед географске дистрибуције и топографских одлика станишта у средњем и раном горњем палеолиту и размотрити: 1) насељеност појединих географских зона Балканског полуострва (медитеранско приморје, брдско-планински појас, јужна Панонија) у средњем и раном горњем палеолиту, 2) разлике у топографским одликама налазишта средњег и раног горњег палеолита и њихове непосредне околине (нпр. надморска висина, удаљеност од реке/обале, оријентација, рељеф терена). Поред доприноса проучавању настањености Балканског полуострва током овог периода и система насељавања палеолитских заједница, утврђени обрасци могу послужити и као основа за извођење модела предвиђања локација нових палеолитских налазишта.

Душан Борић, Универзитет у Кардифу, Кардиф (Велика Британија)
Giuseppina Mutri, Мекдоналд институт за археолошка истраживања,
Универзитет у Кембриџу, Кембриџ (Велика Британија)
Rachel Hopkins, Истраживачка лабораторија за археологију и историју
уметности, Универзитет у Оксфорду, Оксфорд (Велика Британија)
Emanuela Cristiani, Универзитет La Sapienza, Рим (Италија)
Јелена Ђалић, Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ, Београд

НОВА ПАЛЕОЛИТСКА ИСТРАЖИВАЊА У ЂЕРДАПУ И ЊЕГОВОМ ЗАЛЕЂУ

Рад представља резултате најновијих истраживања у две пећине у Ђердапу и његовом залеђу са траговима палеолитског насељавања. У питању су Пећина изнад Трајанове табле у близини Текије која се налази на окомитим литицама Ђердапске клисуре и Дубочка пећина у близини Кучева око 10 km ваздушном линијом од дунавске обале. Дубочка пећина је комплексан пећински систем а трагови палеолитске старости до сада су пронађени у пећинском отвору познатом као Козја. Обе пећине садрже налазе који се могу одредити како у период средњег палеолита, пре свега на основу присуства *Levallois (mode 3)* технике окресивања, тако и у раније фазе горњег палеолита. У раду ће бити указано на прелиминарне резултате технолошке анализе окресаног камена која је тренутно у току, као и на анализе сировина и њиховог трансфера на основу до сада урађених геохемијских анализа. Такође, на низу коштанних фрагмената из обе пећине микроскопски су анализирани трагови касапљења како би овако антропички модификовани фрагменти били датовани путем AMS методе ради добијање прецизне хронолошке слике о коришћењу ова два праисторијска налазишта. На крају, нови резултати биће контекстуализовани са осталим познатим палеолитским налазиштима Ђердапа и Подунавља, са освртом на актуелне теорије о прелазу средњег у горњи палеолит.

Сенка Плавшић, Филозофски факултет Универзитета у Београду
Софија Драгосавац, Филозофски факултет Универзитета у Београду

ПРОСТОРНА ОРГАНИЗАЦИЈА ТЕХНО-ЕКОНОМСКОГ ПОНАШАЊА У УНУТРАШЊОСТИ ШАЛИТРЕНЕ ПЕЋИНЕ

Шалитрена пећина као вишеслојно налазиште нуди широк спектар могућности за истраживање, како културних, економских, тако и промена у организацији и социјалним аспектима палеолитских заједница које су насељавале овај локалитет. Током дугих систематских истраживања овог локалитета, отворено је неколико сонди, од чега ће предмет овог излагања бити две сонде: сонда Н/Нsr у самом дну пећине и сонда F која је смештена у њеном десном ходнику. Обе сонде припадају унутрашњости пећине и истој стратиграфској секвенци. У раду је представљен материјал из орињасијенских слојева (г.с. 2а и 2б) који су радиометријски датовани на период од пре 31000 година и типолошки и технолошки одговарају развијеном централноевропском орињасијену.

Учињен је покушај да се на основу остатака резултата технолошке анализе и анализе дистрибуције артефаката од окресаног камена у поменим слојевима реконструишу активности људских група у станишту. Упоредном анализом добијених резултата за ове две сонде, покушано је да се установи да ли су у појединим деловима пећине обављане различите активности.

Душан Михаиловић, Филозофски факултет Универзитета у Београду
Весна Димитријевић, Филозофски факултет Универзитета у Београду

Тамара Доганџић, Институт за еволуциону антропологију
Макс Планк у Лајпцигу (Немачка)

Steven Kuhn, Универзитет Аризона у Тусону (САД)

Shannon McPherron, Институт за еволуциону антропологију
Макс Планк у Лајпцигу (Немачка)

Бојана Михаиловић, Народни музеј у Београду

ПАЛЕОЛИТСКА СТАНИШТА НА ЦЕНТРАЛНОМ БАЛКАНУ ИЗ ПЕРИОДА МАКСИМУМА ПОСЛЕДЊЕГ ГЛАЦИЈАЛА

Иако палеонтолошки подаци показују да је Балкан представљао рефугијум за биљни и животињски свет у периоду максимума последњег глацијала (пре 26-14,5 хиљада година), до сада није било сигурних до-

каза да је Полуострво представљало рефугијум и за људске заједнице. Приликом новијих истраживања палеолита на овом подручју, међутим, прикупљени су сигурни докази о људском присуству у средишњим деловима Балкана у овом периоду. Остаци из граветијена и раног епиграветијена датовани у период пре 25-18. хиљада година, потврђени су у налазиштима у Посавини, Поморављу и Подунављу (Шалитрена пећина, Буковац, Велика пећина, Бараница), али и у средишњим деловима Балкана (Доња пећина, Пештурина, Хаџи Проданова пећина), па чак и у приморском залеђу (Црвена стијена, Врбичка пећина). Трагови насељавања констатовани су чак и у тешко проходним клисурама и кањонима где је у глацијалним периодима дошло до агрегације биљних и животињских ресурса. Иако нису потврђени трагови специјализованог лова, као што је то случај на нешто познијим налазиштима у Албанији и Грчкој (Блази, Клиди), сведочанства са централног Балкана указују на то да је у овом подручју насељавање клисура и кањона, иако епизодно (вероватно у вези са применом логистичког система насељавања), имало значајну улогу у економији граветијенских заједница.

Ивана Живаљевић, Институт Биосенс, Унивезитет у Новом Саду

УЛОГА ПЕЈЗАЖА И РИБОЛОВА У НАСЕЉАВАЊУ ЂЕРДАПСКЕ КЛИСУРЕ ТОКОМ 13,000-5500. ПРЕ Н. Е.

Специфичан пејзаж Ђердапа настао је брзим и моћним током Дунава, који је пробијајући се кроз јужне обронке Карпатско-балканских планина усекао четири клисуре стрмих страна, међусобно одвојене котлинским проширењима. Протичући кроз различите облике рељефа, реку су карактерисале разлике у изгледу речног корита, промене у воденом режиму, брзини тока, речног пада и акумулацији, као и мноштво меандара, катаракти и вирова. Овакве особености пејзажа биле су посебно погодне за риболов на слатководне али и миграторне врсте риба, те је ђердапски простор почев од средњег века представљао једно од најуноснијих риболовишта у ширем региону. Добри услови за риболов, међутим, представљали су један од кључних разлога за настањивање људских заједница на овом подручју и током праисторије, тачније током епипалеолита, мезолита и раног неолита (13,000-5500. година пре н. е.). Иако риба није представљала главни извор хране у раним фазама ђердапске секвенце, одређене пећине и поткапине на левој, и речне терасе на десној дунавској обали постају места на које су се људске заједнице

изнова враћале, сахрањивале своје мртве и спорадично се бавиле риболовачким активностима. Почев од касног мезолита (7400-6300/6200. година пре н. е.) долази до продуженог боравка људи на речним терасама, а значајне количине откривених рибљих остатака и повишене вредности изотопа у колагену из људских костију указују да су седентизам и интензивнији риболов представљали два уско повезана феномена. Упућеност на реку и риболов наставља се и у наредној, трансформационој мезолитско-неолитској фази (6300/6200-6000/5900. година пре н. е.), времену које коинцидира са настанком комплексних насеља на Лепенском Виру и Падини. Ови подаци указују да је риболов имао важну (иако варирајућу) улогу током читаве ђердапске секвенце, и то специфичан начин риболова на вировима. Рад се осврће на улогу пејзажа у избору локација за настањивање и у стварању специфичних риболовачких решења, на избор и значај одређених рибљих врста, као и на различите облике риболова у зависности од локације и у дијахронијској перспективи.

Александар Капуран, Археолошки институт, Београд

НАСЕЉАВАЊЕ КАЊОНА РЕКА ИСТОЧНЕ СРБИЈЕ У ПЕРИОДУ КАСНОГ ЕНЕОЛИТА

Након ревизионих рекогносцирања Археолошког института заједно са колегама са Филозофског факултета у Београду и Фрај Универзитета у Берлину, спроведених током последње деценије на територијама Музеја у Бору, Мајданпеку, Неготину, Зајечару и Књажевцу, бројни познати и новооткривени локалитети су геореференцирани, а мањи број је и сондажно истраживан. Анализе топографских карактеристика појединих локалитета ове културне групе довела су до дефиниција о правилностима у одабиру места и начину формирања насеља у еколошким нишама кањона река честих у крашким формацијама карактеристичним за територију североисточне Србије. Добијени резултати и закључци бацају ново светло на начин живота и привређивања миграторних заједница са краја енеолита, а апсолутни датуми дају хронолошки опсег трајања Коцофени културе у нашој земљи.

Софија Петковић, Археолошки институт, Београд

КАСНОАНТИЧКА УТВРЂЕЊА У КЛИСУРИ ТРГОВИШКОГ ТИМОКА

Трговишки Тимок је река у источној Србији, која извире на западним падинама Старе планине испод Миџора, њеног највишег врха у Србији, под именом Стрма река. Река затим тече ка западу, примајући воду из водотокова који извиру на врховима Бабин Зуб и Три Уши, да би спајањем са Стањском реком у селу Кална добила име Трговишки Тимок. Низводно од Калне, уска долина Трговишког Тимока, дубока око 500 m, добија карактеристике клисуре, а од ушћа Габровничке реке настаје непроходни кањон дуг 3,5 km. Између села Штрпца и Трговишта, Трговишки Тимок протиче кроз кањон Коренатац дуг 5,5 km.

У овој хидрогеографској области археолошким рекогносцирањима откривено је више утврђења из касноантичког периода, од 4. до 6. века н.е. Ова утврђења су подигнута на прилично неприступачним узвишењима или стенама на странама клисуре. Нека од њих су великих димензија, са разуђеним тлоцртом, који подразумева горњи град и доњи град (*suburbium*), са једном или више цркава (*basilica*).

Утврђења у Кални, Јањи, Штрпцу, Бараници и Трговишту су, несумњиво, штитила значајан пут, који је долином Трговишког Тимока водио од утврђења *Timacum Minus* и *Timacum Maius*, преко Старе Планине, до данашњег Пирота (*Turres*) и даље ка Софији (*Serdica*), средишту провинције Приобалне Дакије. Међутим, ова утврђена насеља су имала бар још две значајне функције: економску, повезану са рударством и металургијом, и религијску, као центри хришћанизације. Осим тога, неприступачан положај утврђења пружао је уточиште (*refugium*) околном сеоском становништву и њиховим стадима у време непосредне опасности од варварских упада.

Владимир Пецикоза, Истраживачка станица Петница, Ваљево

ИСТРАЖИВАЊА АНТИЧКИХ ЛОКАЛИТЕТА НА ПРОСТОРУ БАЧЕВАЧКО-ЛЕЛИЧКОГ КРАСА У ЗАПАДНОЈ СРБИЈИ

Посебну географску целину на простору западне Србије, на природној границу између Панонске низије и динарског масива, чини бачевачко-лелички крас. Ради се о брдско-планинском подручју, испуњен низом

бујичних речних водотова који праве клисуре и кањоне, као и простору на коме можемо срести низ рудних и камених сировина. Управо због својих природних карактеристика током прошлости ово подручје је имало посебно место чија истраживања и даље трају. До сада евидентирани археолошки локалитети указују на живот човека још од најстарије историје па све до данашњих дана.

Античке локалитете које можемо срести на овом простору припадају различитим типовима. Тако срећемо војна утврђења као што су Јеринин град у Бранговићу, Вито у Брезовицама, као и Кулина на планини Медведник. Сви они чине један утврђени систем, који се лако да уочити и смешетени су на простору који донимирају околином. Вредно је напоменути да је то подручје које јасно даје преглед према долини реке Колубаре, Саве и Дрине, односно целокупним простором над јужним деловима Панонске низије. Поред тога бележимо и неколико сакралних локалитета: Петница и Петничка пећина, као и низ, до сада неистражених локалитета, који вероватно припадају типу *villa rustica* и *vicus*-а. Такође, на неколико места бележимо и могуће рудне активности, нарочито на експлоатацији руде бакра. Вредно је напоменути и да је на овим просторима текла и комуникативна веза која је спајала северене делове провинције са јужним, а нарочито веза са Јадраном.

Сви локалитети се датују у време краја III и током IV в.н.е. и чине посебан значај, нарочито на основу досадашњих истраживања и налаза, везаних за време упада варварских племена на територију царства из тог времена. Рад има за циљ да поред представљања датих локалитета и налаза предложи даље смернице у току наредних истраживања и отвори низ истраживачких питања везаних за ово подручје.

Предраг Пејић, Музеј Понишавља Пирот

ΣΤΕΝΕΣ – ТЕМСКО – ТЕМАЦ

У горњем току река Темштица, десна притока Нишаве, усекла је кроз Видлич и Стару планину у истоименом кањону велику и неприступачну окуку Темац. Средишњи део меандра заузима правоугаона површина под неједнаким нагибом од севера ка југу, димензија 150 x 300 м и правца пружања ЈИ – СЗ. Стране површи ка реци прилично су стрме тако да пружају изузетну природну заштиту. Северозападни угао правоугаоника доминира платоом својом висином, а према северу литичасто је завршен ка стеновитој седластој превлаци. Наведени литичасти отсе-

ци смањене висине настављају североисточном страном површи у чијем подножју се налази неколико каменитих поткапина. У најзаштићенијем северозападном углу неправилним лучним бедемима образовани су цитадела и горњи град. Најмоћнији бедеми на локалитету бележе се управо на горњем граду. Средњи град образован је једним благо лучним бедемом са неколико кула, који се прати по конфигурацији терена, а иде линијом дијагонале правоугаоника. Претпостављено подграђе или доњи град обухвата најнижи део површи и најслабије је утврђено. Налазиште није археолошки истраживано. На основу података мештана из периода између Два светска рата и савремених рекогносцирања бедеми утврђења зидани су ломљеним каменом и опекама античког формата везивани кречним малтером. Покретни археолошки налази састоје се претежно од фрагментоване керамике која припадаја касноантичко-рановизантијском периоду. Са овог места потиче и бронзани новац у нумизматичкој збирци Народног музеја у Нишу: Фаустине II, Аурелијана, Проба, Максимиана Даје и Константина Великог.

Константин Филозоф помиње утврђење Темско током враћања отете коморе Сулејману Челебији, претенденту на Османлијски престо, од стране велможе Новака Караљука уз посредовање деспота Стефана Лазаревића. У вези сам тим догађајима Сулејман је освојио утврђење.

Στεφες, једно од тридесет Јустинијанових кастела изграђених и обновљених у области Ремесијане, допушта убикацију са утврђењем Темац на основу положаја, археолошког материјала на терену и случајно откривених налаза новца. Поред тога, сам назив касносредњовековног и савременог имена локалитета говори о непосредно изведеном називу и иде у прилог извесном континуитету у становништву овога краја од касноантичких времена.

Орданче Петров, Институт за старословенска култура, Прилеп

АНТИЧКЕ И СРЕДЊОВЕКОВНЕ ТВРЂАВЕ У ДЕМИРКАПИСКОЈ КЛИСУРИ

Демиркаписка клисура је последња клисура реке Вардар. Ово је једна од најдужих и најживописнијих клисура у Македонији. Њена кршевита структура и повезаност са Мариовско-мегленским планинама (Кожуф) и Конечком планином (Серта) представља природну границу у долини реке Вардар, а уједно и одваја Средње и Доње Повардарје. Такође одваја Медитеран са континенталном Европом. Сама позиција клисуре

на једном од значајнијих путева из периода од античког доба па све до данас, омогућила је да се на самом улазу у клисуру оформи пар насеља из архајског доба и да се ту живи са већим или мањим прекидима, све до каснијег средњег века. На картама је улаз у саму клисуру обележен као станица *Stenae* (Стенас). О имену античког насеља се доста полемисало у науци, али за сада још нема конкретних података о граду који се ту налазио. У средњем веку, писани извори помињу постојање једне велике тврђаве, као и варош самосталних владара са Просека.

У презентацији ће бити представљене тврђаве са налазишта са Маркове куле и куле код села Корешнице, Стрезов Град код Человеца и насеља Марков град и Црквиште код села Корешнице са леве стране реке Вардар и тврђаве са налазишта Кула Постралец и Рамниште код Демир Капије, Голем Краставец и Калуђерске Чуке код села Дрена, Градиште гол. Јаворице код села Клисура и Градиште кота 113 код села Давидова, као и насеље са налазишта Болница, Црквиште и Манастир код Демир Капије. Ове тврђаве биће размотрене у функцији препознавања путева који су кроз клисуру пролазили у различитим временским периодима, као и у циљу сагледавања њихове хронолошке позиције и односа са околним насељима.

Душан Рашковић, Народни музеј, Крушевац
Гордана Гаврић, Завод за заштиту споменика културе, Краљево

РАМ ЗА АРХЕОЛОШКУ СЛИКУ СТАЛАЋКЕ КЛИСУРЕ

Сталаћка клисура којој припада део долине Јужне Мораве, у пределу где се Јужна Морава сучиче са Западном Моравом, дуга је 24 км, а дубока око 350 м. Река је захваљујући геолошким тектонским активностима створила кањон пробијајући се кроз Мојсињске и Послонске планине, које се налазе међу најстаријим стенским масивима у Србији. Клисура почиње непосредно испод Ђунијске и Трубаревске долине, а завршава се у Граду Сталаћу. Због свог изузетног положаја будући да представља природну раскрсницу Централне Србије, Сталаћка клисура је од давнина била погодна за насељавање, тако да је у археолошком смислу веома занимљива за истраживање.

У клисури се налази више локалитета датованих од праисторије до Аустро-турских ратова, убицираних на основу остатака утврђења или на основу случајних налаза. Реч је о налазиштима смештеним на значајним стратешким позицијама, како на јужном делу кањона, код села Прасков-

че и Трубарева, тако и на крајњем северу кањона код села Сталаћ и села Град Сталаћ. Насељавање Сталаћке клисуре у праисторијском периоду, посведочено је археолошким материјалом (енеолит, бронзано и гвоздено доба) откривеним на лок. Градиште у селу Прасковче, Гологлава у Сталаћу, на платоу цркве св. Духа код Куле Тодора од Сталаћа, као и на лок. Укоса, у Град Сталаћу. Сталаћка клисура је посебно добила на значају у средњем веку када се политичка и војна моћ концентрисала у утврђеним градовима, о чему сведоче остаци раносредњовековних и средњовековних насеља на локалитетима као што су Укоса и Кула Тодора од Сталаћа, налазиштима у атару села Град Сталаћ и на Јеринином граду, у атару Трубарева. Клисура не губи на важности ни у познијим периодима, нарочито у време Аустро-турских ратова, од краја 17. до средине 18. века, што потврђују остаци „чардака“, као и остава златног новца из истог периода, пронађена током археолошких истраживања у Цркви Св. Арханђела, у самом Сталаћу.

На десној обали кањона, континуитет стеновитог масива Сталаћке клисуре прекида питома долина Ражањске реке, која се управо ту улива у Јужну Мораву. У готово идеалном природном окружењу код села Браљина и Мађија смештено је неколико локалитета: некропола из бронзаног доба, насеље старијег гвозденог доба и остаци једног објекта из римског периода. Поред наведене некрополе из бронзаног доба, на северном излазу из кањона, у самом Сталаћу, недалеко од налазишта Топлик, откривена је још једна некропола са урнама из истог периода.

Осим световне димензије која се сагледава кроз профане предмете и објекте, посебну димензију Сталаћкој клисури даје сакрално градителство кога чине: Црква Св. Арханђела, Црква Св. Петке и Црква Св. Духа недалеко од Сталаћа и Града Сталаћа, црквица Св. Јована у Стеванцу, Цркве Св. Николе и Св. Саве у Браљини, Црква Св. Пантелејмона и Манастир Св. Романау Ђунису.

Моника Милосављевић, Филозофски факултет Универзитета у Београду
Наталија Ћосић, Центар за превентивну конзервацију, Београд

КЛИСУРА ЦРНИЦЕ КАО ПУСТИЊА ИСИХАСТА

У раду се разматра могућност интеграције природног и културног наслеђа, зарад потпуније интерпретације прошлости за професионалну али и ширу јавност. За студију случаја ће послужити кањон реке Црнице, који се налази у близини Параћина.

У овој клисури је документовано више цркава и манастирских целина, пећина испосница као и утврђење Петрус, по којој се читава област често назива и Петрушком облашћу. Археолошка истраживања и конзерваторски радови ових споменика су били релативно скромног обима, али омогућавају основну културно-хронолошку контекстуализацију. У том смислу, у фокусу ће бити настанак ових споменика у XIV и XV веку, у контексту исихазма иако ови споменици живе и у постсредњовековном периоду.

Пејзажи попут клисуре Црнице коришћени су у средњем веку за монашке заједнице или поједнице као специфичан сакрални простор који се називао *пустињом* или *светом гором*. У археолошком представљању наслеђа ове врсте, кључна питања на која одговарају стручњаци јесте тренутак настанка архитектонске целине, фазе и стил градње, изглед фреско-живописа и друго. Иако су то кључне чињенице, оне се ређе интегришу у шири интпретативну слику, јер се археологија у овом контексту види само као илустрација већ утврђених историјских чињеница. Другим речима, у археолошким приступима не види се потенцијал за нове теоријске и методолошке увиде.

Стога је циљ рада да се археолошки остаци пронађени у клисури Црнице интпретирају контекстуално у пејзажу, који је у прошлости био одабран да отелотворује амбивалентни простор суровости као и сусрета са божанским. Треба имати у виду да је већина пећина и испосница у којима су повремено или стално боравили "пустињаци" данас тешко приступачна, сем уз помоћ планинарске опреме. Археолошко посматрање анахоретских станишта могло би допринети комплекснијем разумевању археолошких споменика, тако што би се трагови живљених пракси суочили са идеализованим представа монаха који "разговарају са лахорењем лишћа и птицама и водом".

СЕКЦИЈА ЗА КЛАСИЧНУ АРХЕОЛОГИЈУ
(секција, Н. Гавриловић Витас)

Адам Н. Црнобрња, Народни музеј у Београду

**КОСМАЈСКА РУДНИЧКА ОБЛАСТ У АНТИЦИ:
РЕВИЗИОНА РЕКОГНОСЦИРАЊА 2015. И 2016. ГОДИНЕ**

Након готово три деценије паузе Народни музеј у Београду обновио је археолошка истраживања Космајске рудничке области. Иако су истраживања Народног музеја, са већим прекидима, вођена још од почетка XX века, током припреме најновијих истраживања показало се да до сада прикупљена сазнања пружају веома непотпуне информације. За највећи део публикованих артефаката римске провинијенције није познат контекст налаза, а често ни локалитет са ког потичу. Такође, сачувана документација са највећег дела рекогносцираних и ископаваних античких локалитета не поседује чак ни информације које би нам пружиле могућност да истраживани локалитети буду прецизно лоцирани. Новопокренути пројекат Народног музеја у Београду, *Космајска рудничка област у антици*, због тога је и отпочет ревизионим археолошким рекогносцирањима.

Укратко ће бити изложени резултати прве две сезоне ревизионих рекогносцирања везани за најужу, централну зону рудног ревира: војно утврђење, зону цивилног насеља, поједине грађевински објекти из римског времена, експлоатациони део (шљакишта, пинге, рударска окна). Посебна пажња је посвећена утврђивању облика римског кастела на Градишту (полигоналан облик, обима око 600 м, унутар њега тзв. "Мали град", овално узвишење пречника 55 м окружено ровом), и свим до сада регистрованим као и новоевидентираним рударским окнима. Биће изнета и почетна запажања о просторној организацији централне рудничке зоне на основу директног увида и прецизно забележених позиција локалитета. Они су до сада били картирани са грешкама, некада и већим од 1 км, што у великој мери доводи у питање досадашње опсервације, будући да су закључци доношени без правог увида у стварне просторне односе. Такође, биће указано и на алармантну угроженост свих, па и ископаваних римских локалитета, од којих ниједан није проглашен за културно добро, што је и последица вишедеценијског неприсуства на терену у овој области, као и небриге и неажурности надлежних служби заштите.

Биљана Лучић,
Завод за заштиту споменика културе Сремска Митровица

АРХЕОЛОШКА ТОПОГРАФИЈА ГРАДСКЕ ТЕРИТОРИЈЕ СИРМИЈУМА

Највећи обим истраживања на градској територији Сирмијума до сада је био везан за сам град, на утврђивање његове топографије, јавних грађевина, некропола... У овом излагању, само накратко ћемо се осврнути на заштитна археолошка истраживања у граду и урбанистичке планове који су им претходили. Акцент ће бити дат на његово окружење (агер). Изложиће се резултати рада на систематизовању података који су прикупљани у току неколико претходних деценија континуираног рада на површинској проспекцији терена и извођењу археолошких истраживања мањег обима на широј територији античког града. Приказаће се методологија рада која је претходила уносу података у оквиру QGIS програма, могућности сагледавања интеракције између локалитета и природног окружења, утицаја инфраструктуре и лимеса на распоред насељености подручја и др. Обједињавањем грађе направљен је пресек стања истражености, а покушаћемо утврдити смернице будућег деловања које су неопходне у циљу предузимања систематског археолошког приступа и адекватних мера заштите.

Соња Вуковић-Богдановић, Лабораторија за биоархеологију,
Одељење за археологију, Филозофски факултет, Београд
Саша Реџић, Археолошки институт, Београд

ПИШТАЉКЕ ЗА ДРЕСИРАЊЕ И ДОЗИВАЊЕ ПАСА ТОКОМ ЛОВА? ТЕХНОЛОШКИ, ФУНКЦИОНАЛНИ И КУЛТУРНИ АСПЕКТИ ПРОБУШЕНИХ ПАРОЖАКА ЈЕЛЕЊЕГ РОГА ИЗ ВИМИНАЦИЈУМА

Предмети од парожака рогова јелена, који су издубљени на базном крају и који на малој удаљености од базе имају још један коси отвор, а који се на европским налазиштима јављају током млађег гвозденог доба, римског периода и средњег века, у литератури су на различите начине тумачени, од алата за плетење мрежа, за увртање конопца и предмета за бушење до музичких инструмената и делова коњске опреме. Међутим, до сада није урађена посебна студија посвећена оваквим налазима, тако

да је њихова функција остала нејасна, а истраживачи их често дефинишу као „предмете непознате намене“. Током савремених археолошких истраживања античког Виминацијума (од 1978. до 2017. године), пронађено је 10 специфичних предмета - пробушених парожака рогова јелена, у различитим контекстима: на простору града, некропола, насеља и вила. Рад је посвећен проучавању технолошких и функционалних аспеката ових предмета, на основу проучавања трагова обраде и употребе, уз осврт на етнографске податке и етномузиколошке студије. Изнета је претпоставка да ови, специфични предмети од рогова јелена, представљају једноставне музичке инструменте – пиштаљке, које су могле бити коришћене за дресирање, као и за дозивање паса у лову. За потребе истраживања изведен је експеримент, односно израђени су слични предмети, како би се проверила њихова функционалност.

Пија Danković, Arheološki institut, Beograd
Ljubomir Jevtović, Arheološki institut, Beograd

NOVI NALAZ RIMSKE OPEKARSKE PEĆI U KRUGU TERMoeLEKTRANE „KOSTOLAC A”

Prilikom radova na izgradnji siloskog kompleksa u krugu termoelektrane Kostolac A otkrivena je peć za pečenje opeka, koja predstavlja poslednji u nizu objekata ovog tipa sa prostora Viminacijuma. Radi se o tipu peći sa dva ložišta, koji do sada nije poznat na teritoriji viminacijumskog agera. Takođe, dimenzije peći su znatno veće od ranije istraženih objekata ove namene. U unutrašnjosti peći pronađene su opeke sa žigom LEGVIIICL|OFATILIVIM, koje su omogućile pouzdano identifikovanje radionice, kao i majstora koji ih je izrađivao. Novootkrivena peć značajno je obogatila naša znanja o opekarској делатности VII Клаудијевог легије.

Radmila Zotović, Arheološki institut, Beograd

ČETIRI RETKE I NEUOBIČAJENE POSVETE SA PODRUČJA VIMINACIUMA I NAISA

Na području Viminaciuma i Naisa konstatovane su do sada četiri retke i neuobičajene votivne posvete, od kojih su tri konstatovane na području Viminaciuma (Deo Aeterno, Diis angelis i Heroni (Eroni)), a jedna na područ-

ju naisa (Attae). Posvete večnom bogu ili bogu besmrtnosti kao i andjelima možda mogu da upućuju na hrišćanstvo, dok posvete Hero i Ati možda „govore“ o prisustvu romanizovanih grčkih doseljenika na ovim prostorima.

Сања Стојановић, Београд

АРХЕОЛОШКИ НАЛАЗИ КАО ИНДИКАТОРИ ПРИСТАНИШТА

У излагању ће бити речи о томе да ли археолошки налази могу послужити утврђивању постојања и типа пристаништа. Претпостављеним пристаништима сматрамо она која због повољног географског и стратешког положаја локалитета очекујемо али немамо њихову писану и архитектонску потврду. Истраживањем смо обухватили локалитете Средњег Подунавља. За релевантне налазе одредили смо оне који стоје у вези са пловидбом. То су опеке, амфоре и сведочанства одређених култова (нпр. Нептуна, Меркура, Силвана, Митре).

Опеке су превожене воденим путем и на потенцијално пристаниште указују уколико на разматраном локалитету постоје оне израђене у више радионица, одакле су очигледно транспортоване, као и уколико можемо уочити широку распрострањеност опека локалне радионице. Амфоре су посуде нарочитог облика, прилагођеног превозу воденим путевима. Култови као индикатори пристаништа представљају најосетљивију групу података зато што, на првом месту, треба утврдити да ли постојећи налази указују на постојање култа или је реч о неком посебном случају изазваним нарочитим догађајем који нема значаја за живот заједнице која је живела на истраживаном локалитету.

Антонија С. Ропкић Ђорђевић, Београд

РУРАЛНА НАСЕЉА ТИПА ВИЛА РУСТИКА НА ПРИМЕРУ СЕВЕРОЗАПАДНЕ СРБИЈЕ

Период касне антике карактерисала су комплексна политичка, економска и друштвена дешавања која су иницирала бројне промене. Једна од највећих промена била је трансформација руралне средине и организација живота у оквиру вила рустика, које су, као комплексне производне јединице постале снажан економски ослонац, али се могу посматрати и као и један од последњих степеника у процесу романизације освојених области.

Процес насељавања руралних области интензиван је крајем III и током IV века и на простору северозападне Србије. Велики број локалитета са претпостављеним вилама рустикама указује да је овај простор у периоду касне антике био веома настањен. Природна богатства области свакако су утицала на насељавање – плодне оранице у долинама река, рудна богатства у брдско-планинском делу. У долинама река, на речним терасама и осунчаним брежуљцима евидентиран је и највећи број локалитета са претпостављеним и потврђеним вилама рустикама. Мали је број истраживањима поврђених вила рустика, али иако ретке, драгоцене су у свом доприносу сагледавања свакодневног живота и начина организације простора и производње ван урбаних центара. Степен истражености ових вила дозволио је сагледавање њихових особености и уочавање сличности и разлика са истраженим вилама рустикама како на територији Србије, тако и у осталим деловима Римског царства.

Тони Е. Чершков, Завод за заштиту споменика културе – Ниш
Горан В. Илијић, Београд

РАНОХРИШЋАНСКИ САКРАЛНИ КОМПЛЕКС У СЕЛУ СТАНИЧЕЊЕ КОД ПИРОТА – ПРЕЛИМИНАРНА РАЗМАТРАЊА

У периоду март-април 2017. године, на траси ауто-пута Е-80, на локалитету *Градиште-Подграђе* у атару села Станичење (СО Пирот), спроведена су заштитна археолошка ископавања. На истраженој површини од преко 400 m² откривени су остаци неколико сукцесивних и, у просторно-концептуалном као и функционалном смислу, међусобно различитих грађевинских целина. Најстарији трагови људског присуства на овој локацији одређени су врло богатим културним слојем са материјалом енеолитске хронологије. Сведочи о значајној величини насеља из праисторијске епохе, чији је насеобински хоризонт откривен још током археолошких истраживања 2014-2015. године на суседном локалитету *Бегов мост*.

Првом грађевинском хоризонту на локалитету (*Грађевински период I*) припадају врло скромно сачувани остаци већег римског објекта нејасне просторне диспозиције и функције са, вероватно, више просторија и елементима терми, који је постојао од друге половине 3. кроз већи део 4. века.

У одређеном тренутку дошло је до систематског негирања и рушења старијег римског објекта, можда и као симболичан чин, у циљу изградње

већег ранохришћанског објекта сакралне функције, који фигурира као централна и најупечатљивија грађевина и археолошка појава на локалитету (*Грађевински период IIa*). У ј-з делу објекта налазе се остаци истовремене и делимично живописане крипте у којој су били су врло уредно и брижљиво положени скелетни остаци најмање 11 индивидуа. Затечена археолошка ситуација сугерише функцију костурнице (*ossuarium*) за ову фунерарну целину, што даје на значају и подстиче размишљање о намени самог објекта којим је крипта била обухваћена, а која је прелиминарно предложена као меморијална. У неком тренутку, врло блиском изградњи сакралног објекта, са његове ј-з стране призидан је правоугаони анекс у функцији главног улаза са монументалним степеништем (*Грађевински период IIb*). Архитектонска концепција индицира могућу директну везу новонасталог пространог улаза са чуваном светињом у објекту, односно са криптом и њеним садржајем. Простор већих димензија западно од објекта са анексом изгледа да је у неком познијем али блиском тренутку био ограђен једноставнијим сухозидним периметром, чинећи целину нејасне функције (отворени трем-?) и просторног опсега (*Грађевински период IIc*). Бројан и разноврстан археолошки материјал, посебно онај из категорије нумизматичког, временски одређује настапак и живот овог ранохришћанског комплекса од последње четвртине 4. кроз прву половину 5. столећа.

Након вишедеценијског прекида живота комплекса који се огледа у јасном одсуству археолошког материјала, до неког вида „ревитализације” долази крајем 5. или почетком 6. века, са траговима живота до друге половине тог столећа. У оквиру комплекса појављују се тада нове сухозидне структуре, првенствено већи правоугаони објекат профаног карактера, који се наслања на ј-и угао анекса сакралног објекта (*Грађевински период III*).

У даљем истраживању и покушају тумачења карактера и значаја овог комплекса, намеће се као потреба сагледавање ширег контекста локалитета, са истовременим касноантичним утврђењем на суседном вису *Градиште*, као централним местом локалне археолошке топографије које тек чека истраживаче, њему припадајућом некрополом на локалитету *Бегов мост* истраживаном током 2014-2015. године, као и другим, временски блиским а документованим археолошким садржајима у непосредној околини.

Предраг Пејић, Музеј Понишавља Пирот

НАСТАВАК АРХЕОЛОШКИХ ИСКОПАВАЊА РАНО-ХРИШЋАНСКЕ БАЗИЛИКЕ НА САРЛАХУ У ПИРОТУ 2016.

Истраживачки радови ранохришћанске базилике *intra muros* на Сарлаху у Пироту настављени су 2016. средствима Министарства културе и града Пирота. Ископавања су организована у западном делу објекта ради дефинисања прилаза базилици. У претходној кампањи откривени североисточни угао приправе био је прилично оштећен средњевековним објектом од нетрајног материјала. Он је био спојен пролазом кроз северни зид приправе са економским делом изведеним у сухозиду споља уз северни зид базилике.

Наставком испитивања документована су још већа оштећења северо-западног и западног дела приправе базилике подизањем зграде од камена, односно фазом развоја средњевековног Пирота. Наиме, од приправе цркве нађени су само скромни делови северног зида западно и источно од средњевековне куће.

Јужни део приправе ранохришћанске базилике и средњевековне куће оштећени су делом природним клизиштем терена, делом укопавањем каснијих гробова јеврејског гробља, као и машинском нивелацијом терена након Другог светског рата за потребе каменолома и фабрике креча.

Изнад потковичасте куле на југозападној капији касноантичко-рановизантијског утврђења Туреса/Кумедаве на Сарлаху у кв. С7 откривена је круна западног бедема и утврђен његов правац пружања ЈЗ-СИ.

Уз северни профил ископа, а у равни приправе ухваћена је јама и део објекта из касног бронзаног доба. На основу знатно више коте праисторијског хоризонта северно уз припрату у односу на под базилике и средњевековне куће констатује се приметна денивелације терена. Она потврђује да је приступ базилици био са југа од југозападне капије утврђења. У кв. G9 рушењем северног и западног зида приправе ранохришћанске цркве уклопљена је кућа од ломљеног камена везана блатом, али коришћењем и делова зидова везаних кречним малтером од првобитног касноантичко-рановизантијског објекта. Зграда притом негира оријентацију базилике запад-исток. Кућа од једне просторије има унутрашње димензије 3 x 4 м., дебљина зида износи 0,7 м, а очувана је до висине од 0,6 м. На нивоу пода у слоју паљевине нађена је већа количина житарица и фрагмената керамичких посуда. Северозападно од наведене зграде откривена је двојна јама-силос укопана у здравицу, а западно подница зидане пећи. Спојени резултати говоре о открићу

средњевековне куће Пирота са окућницом на простору некадашње припрате ранохришћанске цркве.

Овогодишњим радовима ископана су 33 гроба јеврејске некрополе на редове датоване од каснотурског доба до 1942. године.

Марина Бунарџић,
Републички завод за заштиту споменика културе Београд

АРХЕОЛОШКА ИСТРАЖИВАЊА ТВРЂАВЕ ГОЛУБАЦ СА ПОДГРАЂЕМ

Сва досадашња археолошка истраживања тврђаве Голубац и западног подграђа вршена су услед њихове угрожености великим инвазиционим радовима. У периоду између 1968. и 1986. године предузимана су због подизања нивоа воде Дунава и проширења трасе Ђердапске магистрале, док се од 2014. године обављају због радова на Пројекту њене ревитализације, али не и у оквиру пројекта. Тим истраживањима формирана је хронолошка вертикала места чији животни потенцијал и стратешки положај су препознати још током металодобних праисторијских култура. Римљани су први урбанизовали увалу у предворју Гвоздених врата, док је сам западни крај Риданске литице најважнији током средњег века, како за угарску, тако и за српску државу. У време турске доминације обновљена тврђава је војно упориште, а када се граница царства померила ка северозападу, на темељима римских остатака развила се цивилна варош. Иако археолошка истраживања још увек трају, до сада добијени подаци већ допуштају формирање археолошке и историјске слике о континуитету живота на десној обали Дунава код Голупца.

Mitja Guštin,
Univerzitet Primorska, Institut za Mediteransko nasledje, Ljubljana

ARHEOLOŠKA RIZNICA SRBIJE NA PIJACI EUROPE

Tokom poslednjih decenija na pijacama antikviteta i internet aukcijskim sajtovima Evrope pojavljuje se brojna arheološka građa, koja izvire pre svega iz bogatih arheoloških regiona u široj okolini Viminacija i Sirmija. Koliko možemo suditi po prirodi pojave tih nalaza (detektorom, kompletne cjeline) radi se o sistematskim iskopavanjima vršenim od strane organizovanih lokal-

них, сеоских заједница. Ископине прелазе границу и продају се у иностранству преко рођака, који тамо бораве. Та пракса, упркос томе, да сиромашне заједнице побољшавају своју egzistenciju, је супrotna свим етичким и правним регулативима светске заједнице. Археолошко благо се продаје сакупљачима због његове ексклузивности, драгоцености метала, ретко због културолошко-историјског значења. Продаје се анонимно без извора налазишта али су предмети много пута препознатљиви у одређеном периоду због карактеристика локалних радница, племenske ношње, и сл. За ове локалне а и оне друге налазе, који имају препознатљиво глобално порекло, упркос етичким задршцима, је од велике важности да се следе и региструју и тиме прати трговина. Познавањем тих налаза се допуњује археолошка слика коју смо добили систематским истраживањима.

У прилогу желимо, да представимо неколико изузетних налаза са територије Србије, који су се појавили у Аустрији и били доступни да се фотографски региструју. Сребрни налаз накита добро попуњава оставе типа Bare-Tekija, кола са два и четири тоčka својом добром очуваношћу допуњују ризницу римских funeralних и парадних кола, камени портрет подсећа на копију Praksitelovog Hermesa а златне fibule polihromnog stila у облику ptica grabjivica и cikade представљају изазов за проучавање сеобе народа. Уједно са originalima на интернету и pijacama се често nude и врло egzaktne kopije, које је без temeljne анализе и iskustva врло теško препознати као neoriginale. One dokazuju да је industrija kopiranja и trgovina njima postigla zavidljiv nivo.

Amran H. Khalifa,

University of El Mergeb, Faculty of Archaeology and Tourism, Libya

LIBYAN CULTURAL IDENTITY OVER ARCHAEOLOGICAL RESEARCHER (Political regimes VS cultural heritage)

Libyan cultural identity and archeological inheritance has been intentionally hidden away from the eyes of Libyan's and the international public by different political regimes that ruled the country over the last 100 years. The cultural heritage of the country has been falsified, destroyed, systematically burglarized, and still endangered; therefore, the aim of this paper is to provide a short history review of the issue: how political regimes VS Libyan cultural identity as well as archaeological inheritance of Libya, since 1911 till today.

The archaeology research as well as its institution in Libya, has been through dissimilar progress and stapes which has been organized, controlled, and developed by the political regimes that ruled the country; accordingly,

since 1911 till today, the political regimes that has subsisted the country has been divided to three periods, or phases:

The first, or early phase has been throughout the occupation of Italians to Libya landscapes today's (1911-1951: map 1). Truly at that time, the country been controlled by fascism political regime, ruled by military dictator Mussolini. Under this political regime, the earliest archaeological research over the country has been found its way and many interesting work has been done, but the country's cultural marks above archaeological legacy has been developed and introduced as a part of Roman-Italian Empire, accordingly, Libyan cultural identity has been falsified and many archaeological heritage systematically been burglarized, for 40 years.

The second, or middle phase has been throughout Libyan independence, under the rule of King Idris (1951-1969). Over this phase, the state and institution of the country has been going through flourishing, but the issue of Libyan cultural identity as well as archaeological heritage has been forced by another challenge and unfair rules. The political regimes that has been directed and organized by Islamic ideology, has complicated the issue, it presented the subject with a large misconception between country cultural identity and religion ideology. This misconception is still dominating a large conscience of Libyan's as well their education and administration systems.

The third or recent phase, has been through two political regimes, first the military-dictator ruling by Gaddafi (1969-2011), and still continues, unclear government control (2011 - 2017). In this phase, Libyan cultural identity as well archaeological research within its heritage been intentionally falsified, destroyed, systematically burglarized, and still endangered. Today, in front of Libyan's and international public eyes, the subject neglected and marginalization deliberated. Hundreds, of archaeological evidences and thousands of portable treasures have been stolen, and disappeared in the last 49 years. Moreover, many of treasures has been sold in the black market. At this moment, we don't know what the leader's and their family, ministers and high officers who ruled on time of the rule of Gaddafi, stole. Today, Libyan identity over cultural inheritance and archaeology heritage is still in the same danger from radical Islamists who control the country through different political parties. The situation clearly points to the urgent need for immediate attention and protection from the international law institution and cultural organizations, in contrast to today's doing.

Generally, the paper well represents the state and main problems of the subject over 100 year, in order to know and understand the main treats that has been faced and still Libyan culture identity and its archaeological inheritance, with putting in our mind that the recent phase without a depth is the worst phase that need fast solution.

СЕКЦИЈА ЗА БИОАРХЕОЛОГИЈУ
(секција, Н. Миладиновић-Радмиловић)

Јелена Булатовић,
Лабораторија за биоархеологију, Филозофски факултет, Београд
Мирослав Марић, Балканолошки институт САНУ
Драгана Филиповић, Балканолошки институт САНУ

**АРХЕОЗООЛОШКИ И АРХЕОБОТАНИЧКИ ПОКАЗАТЕЉИ
ДРУШТВЕНО-ЕКОНОМСКИХ ПРИЛИКА НА ЦЕНТРАЛНОМ
БАЛКАНУ НА ПРЕЛАЗУ ИЗ НЕОЛИТА У ЕНЕОЛИТ**

Период означен као прелаз између касног неолита и раног енеолита на централном Балкану (око 4500-4000 BC) обележиле су значајне промене у обрасцу насељавања које, сматра се, рефлектују трансформације у оквиру друштвене организације, економије и идеологије. „Старе“ и „нове“ дискусије на ову тему понудиле су читав низ могућих разлога за ове промене, са различитих теоријских становишта, и покушале да објасне ефекте предложених трансформација ослањајући се на расположиву археолошку грађу. Археолошки подаци за централни Балкан овог периода су, међутим, изузетно скромни и веома општи; ипак, нова истраживања од раније познатих локалитета, као, на пример, недавно завршена ископавања на Бубњу, донела су нове информације о економији енеолитских заједница на овом простору. Овај рад даје кратак преглед досадашњих сазнања и понуђених објашњења културних процеса везаних за прелаз неолит-енеолит у ширем региону, и осврће се на неколико археолошки забележених примера енеолитских насеобина. Главни део рада представља резултате претходних и најновијих анализа археозолошких и археоботаничких остатака са енеолитских локалитета на територији Србије и пореди их са подацима прикупљеним на каснонеолитским локалитетима на истом простору. Иако је обрађени материјал количински веома ограничен, могуће је уочити континуитет у избору биљних и животињских ресурса на прелазу неолит-енеолит, али, са друге стране, и потенцијалне разлике у степену употребе ових ресурса кроз простор и време.

Војислав Филиповић, Археолошки институт, Београд

БРОНЗАНЕ ИГЛЕ ТИПА БЕЛОТИЋ И ФЕНОМЕН ДУГАЧКИХ БРОНЗАНИХ ИГАЛА

Украсне бронзане игле релативно су чест налаз у разним праисторијским археолошким контекстима, првенствено гробовима. Европски примерци праисторијских бронзаних игала обично су дугачки 20 до 25 cm, док су познати комади дужина и до 50 cm. Ове игле најчешће су коришћене за украшавање косе, док су нешто масивнији и дужи примерци вероватно ношени као део ношње тога времена. Ипак, поједини примерци дужина преко пола метра јављају се током средњег и позног бронзаног доба, док је приметна одређена концентрација таквих примерака на простору доњег Подриња, тј. дела северозападне Србије и североисточне Босне. Прецизније, током периода Br D у сливу Јадра са притокама и околним територијама на левој обали Дрине, регистровано је више од десетине бронзаних игала које премашују дужину од 50 cm, док су поједини примерци дужина и преко 100 cm (1 m!). Већина примерака потиче из гробова, мањи број су случајни налази, а иако предмети имају форму игле, свакако не поседују и адекватну функцију. Овај прилог свакако неће одговорити на питање која је тачна намена ових предмета, али ће са друге стране пробати да поново проблематизује овај феномен и укаже на одређене могућности које нису разматране у досадашњим интерпретацијама ових „игала“.

Наташа Миладиновић-Радмиловић, Археолошки институт, Београд

АНТИЧКИ СИРМИЈУМ – ТРАГОВИ ЈЕДНЕ НЕУСПЕЛЕ ПОЛИТИКЕ

Марко Аурелије Проб (*Marcus Aurelius Probus*) владао је од 276 до 282. године. Рођен је у Сирмијуму, у провинцији Доња Панонија. По доласку на власт првенствени циљ му је био увођење реда и дисциплине у војску и обнова државе. Поред уобичајених обавеза, војска је била принуђена да се бави тешким пољопривредним радовима и копањем канала за исушивања мочвара. Вративши се у завичај после бројних успешних похода, пожелело је да побољша услове живота и у Сирмијуму. Међутим, војска која је навикла да живи на рачун провинција и од награда које су делили они који су њеном помоћи дошли на власт, била је незадовољна и недуго затим побунила се. Проб је покушао да избегне гнев војника

склонивши се у „гвоздену“ кулу. Нажалост, није успео да се спаси. Разјарени војници су га мучки убили.

Године 1996. у оквиру заштитних ископавања, обављена су истраживања између Цветне улице и Новог Шора у Сремској Митровици (локалитет 80). На овом простору, поред главног римског пута *Cibalae–Singidunum*, где је и данас видљива депресија терена, простирала се још у античком периоду велика мочварна површина регистрована и на аустријским плановима XVIII и XIX века као тзв. Велика Мајурска бара. Како су археолошка ископавања показала, овај део терена представљао је једну од бројних градских депонија смештених ван бедема, које су биле у функцији у периоду I–IV века. Дакле, овај терен је перманентно насипан, а само делимично коришћен за некрополу која се овде формира већ почетком II века и траје до краја III века. Сахране поред градских депонија биле су „резервисане“ за најсиромашније слојеве друштва, међутим, судећи по резултатима антрополошких истраживања, било је ту места и за „непослушно“ градско становништво и недисциплиноване војнике.

Наташа Шаркић, Universidad Autónoma de Madrid, Spain

МОГУЋ СЛУЧАЈ СКОРБУТА СА ВИМИНАЦИЈУМА

Током ископавања касноантичке некрополе са локалитета Виминацијум, 2015. године, у гробу обележеном бројем 5663, сонда 478, откривени су људски скелетни остаци који су припадали млађој женској особи, са уочљивим патолошким променама. Пронађена индивидуа је сахрањена у опруженом положају, са оријентацијом ЈЗ-СИ, без погребних прилога. Већина костију је очувана, иако у фрагментованом стању, због чега није било могуће извршити стандардна антрополошка мерења.

Епифизе оба фемура, обе тибије и десног радијуса нису показивале знаке срастања, што би за особу женског пола одговарало узрасту до 14 година. Насупрот томе, трећи молари су већ избили, са скоро у потпуности формираним кореном, што одговара узрасту од 18 до 20 година. Водећи се претходним истраживањима која указују да су зуби мање подложни утицајима животне средине и да је старост процењена на основу избијања зуба ближа биолошкој, закључујемо да је дошло до застоја у расту.

Макроскопским прегледом скелета ове индивидуе откривене су поротичне лезије и формирање новог коштаног слоја на лобањи и на посткранијалом скелету који су највероватније повезани са скорбутом

(односно недостатком витамина С). Овакво здравствено стање може бити повезано са неухрањеношћу – недовољним уносом или хроничним губитком храњивих материја (услед дијареје на пример). Кашњење у срастању епифиза је једна од карактеристика скорбута, али се у палопатолошкој литератури ретко помиње. Због тога би требало избегавати процену старости на основу срастања епифиза када постоји основана сумња да је особа боловала од скорбута.

Наташа Миладиновић-Радмиловић, Археолошки институт, Београд
Ксенија Ђукић, Лабораторија за антропологију,
Институт за анатомију, Медицински факултет, Београд
Драгана Вуловић, Београд

ФОРМИРАЊЕ АНТИЧКЕ АНТРОПОЛОШКЕ ЗБИРКЕ У МУ- ЗЕЈУ СРЕМА У СРЕМСКОЈ МИТРОВИЦИ

Године 2016. на Конкурсу за суфинансирање пројеката из области истраживања, заштите и коришћења музејског наслеђа Министарства културе и информисања Републике Србије добили смо значајна средства да покренемо пројекат *Израда финалне документације и обезбеђивање трајног и безбедног складиштења остеолошког материјала са ранијих антрополошких истраживања у Сирмијуму*. Од свих музеја у Србији, изабрали смо, за почетак, Музеј Срема и материјал из Сремске Митровице (*Sirmium*) и њене ближе околине, не само зато што је то један од најзначајнијих античких и средњовековних локалитета у нашој земљи, већ зато што је антрополошки обрађено и анализирано, фотографисано и публиковано, нешто више од 1000 особа.

У периоду од августа до септембра месеца успели смо да формирамо античку збирку у Музеју Срема у Сремској Митровици, важну не само за проучавање становништва Срема у античким периодима већ и целе територије Србије. Израдили смо пратећу антрополошку документацију за 332 инхумиране и две спаљене индивидуе из античких периода (период I–IV века; период IV и V века), преслижили смо и одложили хумани остеолошки материјал у адекватну и трајну амбалажу, прописно обележену, сместили амбалажу на квалитетне металне полице, и на тај начин заштитили антички хумани остеолошки материјал од пропадања. Овај пројекат је, поред заштите, омогућио и бољу доступност хуманог остеолошког материјала за потребе будућих истраживања и презентације.

Жеља нам је да се овај пројекат настави и да се на исти начин документује и заштити хумани остеолошки материјал из различитих периода средњег века (период V и VI века; период VI– IX века; период X–XII века; период XIII–XVI века) из Музеја Срема.

Đorđe Antonijević, Laboratory for anthropology,
Faculty of Medicine, Belgrade

Ksenija Đukić, Laboratory for anthropology, Faculty of Medicine, Belgrade
Vujadin Ivanišević, Institute of Archaeology, Belgrade

Marija Đurić, Laboratory for anthropology, Faculty of Medicine, Belgrade

THE INVESTIGATION OF ARCHITECTURAL DESIGN OF THE RED CORAL FOUND AT CARIČIN GRAD (JUSTINIANA PRIMA) VIA MICRO COMPUTED TOMOGRAPHY ANALYSIS

Novel technologies give the opportunity to investigate archeological material without damaging it. The purpose of this study was to employ micro computed tomography (μ CT) to investigate internal structure (architecture) of coral piece from the early byzantine city Caričin Grad (Justiniana Prima).

The fragment of red coral was scanned using μ CT (SkyScan 1172 x-ray Microtomography, Skyscan-Bruker, Kontich, Belgium) operated at 89 kV, 112 μ A, exposure time of 1100 ms, 0.5 mm thick Al+Cu filter, rotating 180° in 0.4° steps and 5.5 μ m resolution and with frame averaging 2. The obtained images were reconstructed using the NRecon v.1.6.9.8 software (Skyscan-Bruker). Thereafter, images were analyzed with the CTAn 1.14.4.1 software (Skyscan-Bruker). The following morphometric parameters evaluated: structure volume fraction, total porosity, open porosity, closed porosity, average pore size and fractal dimension.

The porosity of the coral fragment was lower than 1 % having the biggest ratio of the porosity belonging to the closed pores (>90%) and average pore size around 10 μ m. Results of pore size distribution indicate that near 97% of the pores are lower than 30 μ m and that only 0.16% of the pores reached 100 μ m.

The current study indicates that the μ CT is a reliable technology to non-invasively investigate the structure of archeological material and revealed the extraordinary architectural design of the corals found in Caričin Grad.

Ксенија Ђукић, Лабораторија за антропологију,
Институт за анатомију, Медицински факултет, Београд
Маја Кокановић, Лабораторија за антропологију,
Институт за анатомију, Медицински факултет, Београд

МЕТОДОЛОШКИ ПРОБЛЕМИ ПРОЦЕНЕ ПОЛА КОД ОДРАСЛИХ ИНДИВИДУА: ГРОБ 100 СА АВАРСКЕ НЕКРОПОЛЕ ЧИК

Одређивање полне припадности је незаобилазан део сваке антрополошке анализе. До данас истраживачи су развили многобројне морфолошке методе за процену пола. Ипак, најтачнијом методом сматра се ДНК анализа. Будући да ДНК анализе подразумевају значајне финансијске трошкове, често неуспех у издвајању ДНК из остеоархеолошког материјала, као и дуготрајан процес у одређеним условима. Антрополози најчешће примењују процену пола на основу морфолошких и метричких карактеристика костију. Морфолошке и метричке анализе које се примењују у антрополошкој пракси са циљем процене пола су многобројне, међутим, аутори најчешће препоручују морфолошки изглед карличних костију као најадекватнији показатељ.

У овом раду биће приказан случај гроба број 100 са аварске некрополе Чик у Бечеју, код кога се још током антрополошке анализе установила значајна разлика у морфолошком изгледу леве и десне карличне кости. Морфолошки параметри које смо пратили на карличним костима су: изглед аурикуларне површине, угао великог седалног усека, дубина великог седалног усека, облик субпубичног угла, изглед композитног лука, облик запорног отвора, робусност тела седалне кости, закривљеност бедреног гребена, дубина јаме бедрене кости, изглед и робустицитет велике и мале карлице у целини. Анализом претходно наведених морфолошких параметара, лева карлична кост је показала јасне морфолошке одлике женског пола, док су код десне карличне кости установљене јасне морфолошке одлике мушког пола. Даљом анализом установили смо да лева и десна бутна кост, кости потколенице, као и кости ножја и доножја ове индивидуе нису показале никакве разлике између леве и десне стране нити одступања од уобичајене морфологије. У ацетабулуму десне карличне кости уочавају се дискретне промене које указују на формирање слоја новонасталога коштаног ткива, што може указати на евентуално постојање запаљеног процеса. На основу гробних прилога, можемо закључити да су скелетни остаци припадали особи женског пола.

У медицинској и антрополошкој литератури наводи се низ патолошких стања (конгениталне аномалије, трауме у раном детињству, полиомијелитис итд.) која би могла проузроковати значајну различитост у изгледу леве и десне карлице исте особе. У раду је дискутовано о околностима које су могле довести до оваквог налаза, почевши од медицинских узрока до грешака насталих од момента ископавања скелета.

Тамара Павловић, Лабораторија за антропологију,
Институт за анатомију, Медицински факултет, Београд
Ксенија Ђукић, Лабораторија за антропологију,
Институт за анатомију, Медицински факултет, Београд

СЛУЧАЈ ХИДРОЦЕФАЛИЈЕ ДЕЧИЈЕГ СКЕЛЕТА СА ЛОКАЛИТЕТА АНИНЕ-ЋЕЛИЈЕ

Приликом археолошких ископавања на античком локалитету Анине-Ћелије код Лајковца у склопу римске *villa rustica* пронађена је некропола од 11 индивидуа из периода 16. и 17. века. Након ископавања целокупан хумани остеолошки материјал је антрополошки анализиран, што је подразумевало процену степена очуваности скелетног материјала, одређивање метричких одлика скелета, процену полне и старосне припадности скелета, процену заживотне телесне висине, палеопатолошку анализу, епигенетске карактеристике и анализу зуба.

Током анализе уочили смо у гробу бр 8. дечији скелет старости 7–8 година са евидентним траговима хидроцефалије (брахикранија, заравњена окципитална љуска, прекобројна кост на лобањи, танке кости свода лобање). Морфометријска анализа лобање указала је на ултрабрахикранију (цефалични индекс 97,6) и повећан кранијални капацитет што најчешће може бити резултат хидроцефалије. Даљом макроскопском анализом установљено је обострано присуство *cribra orbitalia*, као и “спљоштеност” и неуобичајена ширина доњих крајака тела фемура. Поред тога, на левом делу фронталне кости примећена је промена у виду солитарног дефекта спољашње ламине, кружног облика, пречника 1 cm са оштрим обореним ивицама и порозним дном промене.

У раду је размотрена диференцијална дијагноза хидроцефалије на скелетном материјалу и могућна повезаност са осталим патолошким променама на скелету.

Mario Novak, Institut za antropologiju, Zagreb, Hrvatska
Slavica Filipović, Muzej Slavonije Osijek, Hrvatska
Ivor Janković, Institut za antropologiju, Zagreb, Hrvatska

MASAKR NA RUBU IMPERIJA – OZLJEDE UZROKOVANE NAMJERNIM NASILJEM IZ MASOVNE NOVOVJEKOVNE GROBNICE U OSIJEKU, ISTOČNA HRVATSKA

Na mjestu kampusa Sveučilišta J. J. Strossmayera Osijek, na lokaciji budućeg Pravnog fakulteta, tijekom 2014. i 2015. godine Muzej Slavonije pod vodstvom Slavice Filipović proveo je zaštitna arheološka istraživanja na ukupnoj površini od 2300 m². U sjeverozapadnom dijelu terena istražen je bunar SJ 163/164 u kojem su uz veću količinu novovjekovne keramike i životinjskih kostiju pronađeni i brojni ljudski ostaci. U navedenom bunaru pronađeni su ostaci najmanje 28 osoba (25 odraslih i troje djece). Najveći dio analiziranog uzorka čine muškarci mlađe i srednje dobi (ukupno 23), za dvije odrasle osobe spol se nije mogao sa sigurnošću utvrditi dok djeca pripadaju kategorijama 'starija djeca' i 'adolescenti'. Uz čitav niz uobičajenih patoloških promjena koje se redovito javljaju u arheološkim populacijama (karijesi, Schmorlovi defekti, *cribra orbitalia* i sl.) u uzorku iz Osijeka zabilježen je veći broj ozljeda koje su nastale kao posljedica namjernog nasilja. Osim antemortalnih trauma registrirane su i brojne perimortalne ozljede pouzročene hladnim oružjem kao što su sablje i noževi. Morfologija i raspored perimortalnih trauma upućuje na kombinaciju oružanog sukoba (posjekotine na anteriornom dijelu lubanje i podlakticama) i egzekucije (dekapitacija). S obzirom na arheološki kontekst, određene morfološke karakteristike samih kostura i spolno-dobnu strukturu moguće je da je u ovom slučaju riječ o vojnoj jedinici iz područja Turskog Carstva čiji su pripadnici u nekoj, za sada nepoznatoj povijesnoj epizodi, pobijeni i bačeni u bunar. Ovaj slučaj usporedit će se sa sličnim kronološki bliskim primjerima iz jugoistočne Europe kako bi se dobio što bolji uvid u pojavu nasilja u na ovom području tijekom ranog novog vijeka.

Željka Bedić, Antropološki centar HAZU, Zagreb, Hrvatska
Ana Azinović Bebek, Hrvatski restauratorski zavod, Služba za arheološku
baštinu, Odjel za kopnenu arheologiju, Zagreb, Hrvatska

UČESTALOST TRAUMA NA KOŠTANOM UZORKU IZ ŽUMBERKA

Na arheološkom nalazištu Žumberak u sjeverozapadnoj Hrvatskoj istraživana je crkva sv. Nikole biskupa, pripadajuće župno groblje te kosturnica. Groblje uz crkvu datira se u kasnosrednjovjekovno i novovjekovno razdoblje, a istražuje se od 2006. godine. Od ukupno istraženih 254 grobova, analizirano je 246 kostura. Spol je određen na 217 kostura (62 djece, 67 žena te 88 muškaraca) dok se kod preostalih kostura spol nije mogao odrediti sa sigurnošću. Vrlo je malo trauma zabilježenih na odraslim osobama (1,4%) i većina njih se može pripisati nesretnim slučajevima. Samo se jedna trauma može sa sigurnošću pripisati namjernom nasilju. Riječ je o perimortalnoj traumi (nastaloj u/oko trenutka smrti) evidentiranoj na lijevoj parijetalnoj kosti muškarca starosti između 35 i 40 godina.

U kosturnici su pohranjenje kosti sakupljene vjerojatno tijekom širenja postojećeg ili formiranja novog groblja. Najveći broj pronađenih kostiju odnosi se na lubanje, a antropološkom je analizom ustanovljeno da je riječ o najmanje 223 osobe od čega su 193 odrasle osobe i 30 djece. Na većini je lubanja bilo moguće precizno odrediti spol (85 muških i 75 ženskih). Ono što je najupečatljivije na lubanjama iz kosturnice i razlikuje se od uzorka pokopanog na groblju je velik broj antemortalnih (zaraslih) trauma (24,3%, odnosno 37 trauma na 152 lubanje). Distribucija trauma na odraslim osobama kao i prisutnost trauma na nekoliko dječjih lubanja u populaciji čije su kosti pohranjene u kosturnici sugerira namjerno nasilje te se u ovom trenutku postavlja pitanje da li se namjerno nasilje odvijalo unutar populacije ili je bila riječ o nekom vanjskom neprijatelju.

Драгица Бизјак, Књажевац

МЕДИЦИНСКА ПРАКСА У ПИРОТУ ОД КРАЈА ХVIII ДО КРАЈА ХIХ ВЕКА: ИСТОРИЈСКА ГРАЂА И ПЕРСПЕКТИВЕ У БИОАНТРОПОЛОШКИМ ИСТРАЖИВАЊИМА

Крајем ХVIII и током ХIХ века, Пирот се развија у значајни привредни центар Понишавља. Историјска грађа из овог периода (црквени и административни списи, војни извештаји, путописи и сл.) пружа нам оквирну слику о здравственим приликама у вароши и њеној околини, хигијенским условима и култури становања, болестима које су најчешће погађале популацију и третману оболелих и страдању становништва током оружаних сукоба и турских одмазди. У литератури се наилази на имена првих варошких „ећима“, апотекара и лекара који су након ослобођења од Турака 1878. године, у Пироту радили на медицинском просвећивању и који су створили услове за бољу организацију здравствене заштите становништва. Са друге стране, описане су и алтернативне методе лечења (посећивање култних места, лечење од стране видара и „вражалица“ и др.) којима су прибегавали како становници руралних насеља, тако и варошани.

У последњих неколико година, на територији града Пирота откривено је неколико некропола датованих у ХVIII и ХIХ век. Историјска грађа нам омогућава детаљнију интерпретацију података прикупљених током палеопатолошких и палеодемографских истраживања остеолошког материјала са локалитета као што су Три крста – Сарлах и Базилика на Сарлаху („Јеврејско гробље“).

Јелена Марковић, Београд

Јелена Јовановић, Институт Биосенс, Универзитет у Новом Саду;
Лабораторија за биоархеологију, Одељење за археологију, Филозофски
факултет, Универзитет у Београду

ЗДРАВСТВЕНИ СТАТУС СТАНОВНИКА СРЕДЊОВЕКОВНОГ НАСЕЉА ВИНЧА-БЕЛО БРДО

Током 80-их година прошлог века на локалитету Винча – Бело брдо истражена је средњовековна некропола и том приликом пронађено је преко 1000 људских скелетних остатака, за које је урађена основна антрополошка анализа. Данас је од тог броја очувано само 50 кранијалних

делова скелета. Иако је сачуван мали број лобања, оне и даље представљају значајан извор информација о животу становника средњовековне Винче.

Циљ овог истраживања је утврђивање здравственог статуса и начина исхране средњовековне популације са локалитета Винча – Бело брдо, кроз посматрање неколико различитих индикатора здравља (крибра орбиталије, порозне хиперостозе, хипоплазије зубне глеђи) и исхране, (присуства каријеса, абразије зуба и заживотно изгубљених зуба). Анализа је обављена на педесет лобања, које припадају периоду од 11. до 15. века.

Резултати студије указују да је ова популација имала лош здравствени статус и исхрану типичну за средњовековне пољопривредне заједнице, што се поклапа и са истраживањима у региону.

Наташа Јановић, Лабораторија за антропологију,
Институт за Анатомију, Медицински факултет, Универзитет у Београду
Алекса Јановић, Центар за радиолошку дијагностику,
Стоматолошки факултет, Универзитет у Београду

УТВРЂИВАЊЕ ПОЛНЕ ПРИПАДНОСТИ ИНДИВИДУА У РЕЦЕНТНОЈ ПОПУЛАЦИЈИ НА ОСНОВУ МОРФОЛОГИЈЕ КОСТИЈУ ЗГЛОБА КОЛЕНА

Иако је познато да се морфологија зглоба колена разликује међу половима, у досадашњим антрополошким и форензичним студијама није довољно испитан значај његових диморфичних одлика за утврђивање полне припадности. Циљ овог рада је да се испита могућност идентификације пола индивидуа на основу метричких одлика зглоба колена. Студија је спроведена на рецентној популацији, ретроспективном анализом снимака зглоба колена добијених методом магнетне резонанце (МР). У студију је укључен 161 пацијент (116 мушког пола, 45 женског пола). Пацијенти који су имали патолошке промене које утичу на морфологију костију зглоба колена (дегенеративне промене, преломи, тумори, операције) нису укључени у студију. На МР снимцима су мерени следећи параметри: медијални тибијални нагиб (МТН), латерални тибијални нагиб (ЛТН), коронални тибијални нагиб (КТН), дубина медијалног тибијалног платоа (ДМТП), дубина латералног тибијалног платоа (ДЛТП), максимална ширина доњег крајка фемура (МШФ), максимална ширина горњег крајка тибије (МШТ), и растојање између интеркондиларних

узвишења (РИУ). Анализа значаја наведених параметара за идентификацију пола утврђена је дискриминантном функционалном анализом. Статистичком анализом је показано да се већина параметара високо статистички значајно разликује међу половима ($p < 0,01$), осим ЛТН и КТН који су искључени из даље анализе. Дискриминантном функционалном анализом добијена је следећа једначина: $ПОЛ = -0,044 * МТН - 0,093 * ДМТП - 0,242 * ДЛТП + 0,696 * МШФ + 0,39 * МШТ - 0,241 * РИУ$, којом је било могуће коректно утврдити пол у 95% анализираних пацијената (сензитивност 93,1%, специфичност 100%). Вредност једначине од 0,943 указивала је на мушки пол, док је вредност -2,431 била карактеристична за женски пол (гранична вредност за одређивање пола је -0,744). Параметри који су се показали као најбољи предиктори пола су: ДЛТН, МШФ, МШТ и РИУ. Добijени резултати указују на то да је могуће са великом сигурношћу утврдити полну припадност индивидуе на основу морфологије зглоба колена. Будући да је студија спроведена на рецентној популацији, потребно је испитати поузданост процене пола овим методом у археолошким популацијама.

Алекса Јановић, Центар за радиолошку дијагностику, Стоматолошки факултет, Универзитет у Београду; Лабораторија за антропологију, Институт за Анатомију, Медицински факултет, Универзитет у Београду
Полина Павићевић, Универзитетска дечија клиника Тиршова, Медицински факултет, Универзитет у Београду
Марија Ђурић, Лабораторија за антропологију, Институт за Анатомију, Медицински факултет, Универзитет у Београду

НЕУОБИЧАЈЕНИ ОТВОРИ НА ПОВРШНИ ПРШЉЕНСКИХ ТЕЛА: АНАТОМСКИ ВАРИЈЕТЕТ ИЛИ ЗНАК ПАТОЛОШКИХ ПРОМЕНА

Током антрополошке анализе скелетног материјала са средњевековног локалитета Стара Торина, примећено је постојање неубичајених отвора на значајном броју пршљенских тела индивидуа субадултне старосне групе. Будући да наведени отвори нису описани у досадашњој антрополошкој литератури, циљ овог рада је био да се испита учесталост ових промена у рецентној популацији исте узрастне групе и утврди њихово порекло. Студија је спроведена као проспективна на Универзитетској дечијој клиници Медицинског факултета Универзитета у Београду. У студију су укључени пацијенти узраста 2-18 година (10,11

± 4,69) упућени на преглед грудног коша и/или трбуха методом компјутеризоване томографије (КТ), који је обухватио и торакални и лумбални део кичменог стуба. На добијеним пресецима анализирана је морфологија кичмених пршљенова, присуство отвора на површини пршљенских тела, њихова локализација, број и ширина. Пацијенти код којих је утврђено постојање деструктивних промена на кичменим пршљеновима у склопу основне болести (нпр. траума, малигне болести) нису укључени у студију. У раду су представљени прелиминарни резултати истраживања спроведеног од августа 2016. године до марта 2017. године. У наведеном периоду обављено је 30 КТ прегледа грудног коша (тј. торакалног дела кичменог стуба) и 11 КТ прегледа трбуха (тј. лумбалног дела кичменог стуба). Од укупног броја прегледаних пршљенских тела (360 торакалних, 55 лумбалних), на 113 (31,39%) торакалних и 17 (30,9%) лумбалних пршљенова је утврђено постојање отвора какви су уочени и на археолошком материјалу. Отвори су били локализовани на предњој и бочним странама пршљенских тела, најчешће на телима десетог торакалног и првог лумбалног пршљена. Њихова ширина је била у распону од 0,8 мм до 7,3 мм. Уочене промене највероватније представљају анатомски варијетет васкуларизације тела пршљенова који у сличном проценту постоји и у рецентној и у археолошкој популацији.

Ђурђа Брацановић, Центар за радиолошку дијагностику, Стоматолошки факултет, Универзитет у Београду; Лабораторија за антропологију, Институт за Анатомију, Медицински факултет, Универзитет у Београду
Данијела Ђонић, Лабораторија за антропологију, Институт за Анатомију, Медицински факултет, Универзитет у Београду

ХИПЕРОСТОЗА ФРОНТАЛНЕ КОСТИ У ИСТОРИЈСКИМ И МОДЕРНИМ ПОПУЛАЦИЈАМА

Hyperostosis frontalis interna (HFI tj. ХФИ), представља нагомилавање коштаног ткива локализовано на унутрашњој површини фронталне кости. Чешће се јавља код особа женског пола са највишом инциденцом забележеном код жена у постменопаузи.

Фреквенца јављања ХФИ врло се разликује између студија спроведених на савременим популацијама и оним које се баве популацијама пре XIX века. Без обзира на географски положај анализираних популација, ХФИ је била веома ретка и јављала се само спорадично у историјским популацијама, док се у данашње време јавља са ућчесталошћу од чак

46%. Разлог за тако велики пораст инциденце ХФИ објашњава се променама у стилу живота и алиментарним навикама, који могу имати за последицу промене хормонског баланса, пре свега повећене есторжене стимулације. Такође, не треба занемарити чињеницу да продужетак животног века може бити један од фактора који су довели до пораста инциденце ХФИ у савременим популацијама. Приликом анализе скелетних остатака, значајан аспект ХФИ лежи у препознавању и диференцијацији овог стања у односу на остале патолошке промене са сличном манифестацијом као што су менингеоми, остеоми, дуралне калцификације, Паџетова болест, фиброзна дисплазија и сл. Са аспекта модерне медицине, због њене релативно комплексне диференцијалане дијагнозе, ХФИ најчешће остаје непрепозната или незабележена од стране радиолога. Имајући у виду да су досадашња истраживања показала значајну повезаност ХФИ и одређених неуро-психијатријских симптома, пре сега главобоља, правилно дијагностиковање ХФИ је од великог значаја у савременој клиничкој пракси.

Сложена диференцијална дијагноза и удруженост са клиничким симптомима, чине ХФИ комплексним феноменеом, значајним и са аспекта антропологије, и са аспекта модерне медицине. Такође, драматичан пораст њене учесталости у модерим популацијама још увек није објашњен и отвара простор за даље интерпретације и дискусију.

СЕКЦИЈА ЗА ПРАИСТОРИЈСКУ АРХЕОЛОГИЈУ

(секција, В. Филиповић)

Вера Богосављевић Петровић, Народни музеј у Београду
Драган Јовановић, Градски музеј Вршац
Андреј Старовић, Народни музеј у Београду

ЛОЈАНИК КОД МАТАРУШКЕ БАЊЕ - АРХЕОЛОШКА ИСТРАЖИВАЊА ТОКОМ 2016. ГОДИНЕ

Нови истраживачки пројекат са окосницом на дефинисање Лојаника и околине у западно-чачанском неогеном басену као подручја са кога се кроз дуг временски период и изван локалног појаса вршила дистрибуција опала и силификованог дрвета покренут је 2016. године: *Лојаник – рудник камених сировина праисторијских заједница централне Србије.*

Основна истраживачка стратегија прве сезоне истраживања била је усмерена на утврђивање површинских манифестација људских активности на Лојанику и прикупљање материјалних остатака, затим на дефинисање карактера археолошких трагова у оближњем потоку Пећинац и на успостављање основне стратиграфске слике антропогених слојева на локалитету Црквине у селу Конареу код Краљева. Будући да класичне методе документовања нису могле да на одговарајући начин одговоре захтевима, паралелно са стандардном (обавезном) археолошком документацијом примењена је комбинација две релативно нове методе документовања – 3Д ласерско скенирање терена и израда ортофотограметријских композита са малих висина.

На основу структуре сировина и окресаних артефаката по издвојеним кластерима може се речи да су на Лојанику и Црквинама присутне заједнице из периода палеолита, раног и позног неолита. Артефакта палеолитске провенијенције се на основу технолошких атрибута могу дешифровати у контексту досадашњих објашњења за локалитет Влашке глава у селу Самаила код Краљева. Окресани артефакти ранонеолитске технологије су директно упоредива са археолошким записом из ранонеолитског објекта на локалитету Црквине, а издвојени асемблажи познонеолитске продукције су технолошки и типолошки упоредиви са збиркама винчанског насеља Дивље поље код Краљева.

Међутим, на далеко широј територији се уочавају артефакти који подсећају на сировине с Лојаника. У том смислу, као и због начина експлоатације, због могућности тестирања више модела циркулације сировина кроз време и простор, истраживања рудничких објеката постају

незаобилазни извор археолошких информација у разумевању литичке организације ране праисторије.

Лидија Баљ, Музеј Војводине

ДЕЧИЈИ ОТИСЦИ ПРСТИЈУ НА ПРЕДМЕТИМА ВИНЧАНСКЕ КУЛТУРЕ

Отисци прстију на археолошким налазима представљају редак феномен и могу пружити веома важне податке за интерпретацију налаза из прошлости. Посебно су важни за археологију детињства јер пружају информације о укључености деце у свакодневни живот заједнице, односно могу сведочити о томе које су предмете направила деца. Захваљујући сарадњи са форензичарима МУП-а Нови Сад раније је за један керамички предмет утврђено да га је направило дете узраста од 10 година. У питању је минијатурна зооморфна фигура винчанске културе на којој су сачувани дечији отисци прстију настали приликом њеног моделовања. Током даљих истраживања на керамичком материјалу, за који се сматра да је могао бити намењен деци или да су га деца направила, сачувани отисци прстију установљени су на укупно 27 предмета. У питању су налази који припадају винчанској и ватинској култури, а потичу са локалитета Гомолава, Винча и Феудвар. Сви осим једног, који није био доступан за истраживање, предати су на форензичку анализу у МУП НовиСад. Експертизу су обавили врхунски стручњаци са дугогодишњим искуством, а добијени резултати су и овог пута драгоцени. Наиме, од 26 прегледаних предмета, на 23 је установљено да отисци прстију нису довољно добро очувани да би се могло закључити коме припадају, али су на три предмета винчанске културе констатовани дечији отисци прстију. У питању су две минијатурне посуде и једна зооморфна фигура. Ови подаци у великој мери доприносе расветљавању детињства и омогућавају бољи увид у свакодневни живот винчанске заједнице.

Robert Hofmann, Institute of Pre- and Protohistoric Archaeology
Christian-Albrechts- Universität zu Kiel
Tijana Stanković Pešterac, Museum of Vojvodina, Novi Sad
Aleksandar Medović, Museum of Vojvodina, Novi Sad
Ildiko Medović, Novi Sad
Martin Furrholt, Institute of Pre- and Protohistoric Archaeology
Christian-Albrechts- Universität zu Kiel
Antonia Hofmann, Institute of Pre- and Protohistoric Archaeology
Christian-Albrechts- Universität zu Kiel

**PROJECT BORDOŠ: INTERNATIONAL
MULTIDISCIPLINARY RESEARCH OF THE LATE
NEOLITHIC SITE AND ITS MICRO-REGION**

A large scale multidisciplinary research have been started in spring 2014 on the site of Bordoš near Novi Bečej as a result of the cooperation between the Museum of Vojvodina (Novi Sad, Serbia) and the Institute of Pre- and Protohistoric Archaeology within Christian-Albrechts-Universität zu Kiel (Kiel, Germany). In six archaeological campaigns, a comprehensive field work has been carried out on the site of Bordoš, but also within the micro-region on the loess plateau of the Tisza River (11 m² size) and beyond. The investigations included a method combination of geomagnetic and geoelectrical prospections, core drillings, systematic surface collections and targeted excavations. The main target has been the 40 hectares large Late Neolithic settlement, previously known by prominent surface finds such as the large Neolithic seated figurine (kept in the National Museum of Belgrade). The impressive geomagnetic image reveals an elaborated settlement structure with the large, deep ditch system and seven gates and concentric radial structure of house rows which indicate relationships to similar Late Neolithic and Chalcolithic settlement types in Southeastern and Eastern Europe.

In the micro-region, 23 sites have been discovered as well, dating from the Early Neolithic until the Medieval period as a clear evidence of the cultural continuity in this archaeologically fruitful area.

Ana Đuričić, Laboratorija za bioarheologiju, Odeljenje za arheologiju,
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

JAME ZAPUNJENE PEPELOM SA LOKALITETA PAVLOVAC–ČUKAR

Tokom zaštitnih arheoloških iskopavanja na Koridoru 10 - E75, na lokalitetu Pavlovac – Čukar 2011. godine, otkriveno je pet jama velikih dimenzija koje su, u većoj ili manjoj meri, bile zapunjene pepelom i gari. Pomenute jame su bile ispunjene rastresitim pepelom crvene, narandžaste, sive i bele boje, kao i kalcifikovanim kompaktnim belim pepelom i gari. Slojevi različitih boja i tekstura su se često odvajali u tankim slojevima, dok su se u određenim delovima sočivasto mešali i preklapali, te je bilo nemoguće izdvojiti čiste slojeve rasprostranjene celom površinom ukopa. Interesantna je i činjenica da je u pomenutim jamama, kao i drugim kontekstima na istraženom delu lokaliteta, pronađen, kako starčevački, tako i vinčanski materijal, ali i hibridne forme, koje nose karakteristike obe pomenute kulture. Upravo takvo mešanje materijala i stilova, zajedno sa slabo zastupljenim i izrazito fragmentarno očuvanim arhitektonskim celinama iz perioda vinčanske okupacije naselja, otežavaju određivanje jasnih hronoloških odnosa na samom lokalitetu Pavlovac – Čukar. Na osnovu lokacije jama zapunjenih pepelom, njihovog načina zapunjavanja i materijala pronađenog i njima, želeli bismo da ponudimo odgovore na nekoliko veoma važnih pitanja. Nakon koje vrste aktivnosti se javljaju ovakve boje i teksture pepela? U kom periodu trajanja naselja su ove jame zapunjene? Kako pozicija jama sa pepelom može poslužiti za određivanje izgleda naselja Čukar u ranom, odnosno kasnom neolitu?

Неда Мирковић-Марић, Међуопштински завод
за заштиту споменика културе Суботица
Мирослав Марић, Балканолошки институт САНУ
Бари Молој, Универзитетски колеџ Даблин
Лидија Милашиновић, Народни музеј Кикинда
Драган Јовановић, Градски музеј Вршац

РЕЗУЛТАТИ ПРОЈЕКТА СИСТЕМАТСКИХ АРХЕОЛОШКИХ ИСТРАЖИВАЊА ЛОКАЛИТЕТА ГРАДИШТЕ У ИЂОШУ, 2016.

Пројекат археолошких истраживања локалитета Градиште у Иђошу започео је 2014. године. Обухвата истраживање две физички повезане целине, остатака насеља из периода неолита концентрисаних на јужном

језичастом делу терена и бронзаноодобном утврђеног насеља пречника 250 м.

Прва фаза пројекта, којом је извршена валоризација археолошког потенцијала налазишта завршена је 2014 и 2015 године, када су извршена геомагнетска снимања 18 хектара овог локалитета, геолошка бушења, као и рекогносцирање непосредне околине налазишта. У другој фази ради се на систематском ископавању већих целина претходно снимљених геофизиком.

Сонда 5 постављена је 2015. године на равном делу неолитског насеља, изнад структуре димензија 9x6 m детектоване геофизиком. Овом сондом у потпуности је истражен објекат-кућа 01/2015, који припада познеолитској фази живота Градишта. Године 2016. настављено је ископавање ове сонде у којој је, испод остатака куће 01/2015 дефинисан винчански објекат-јама, секундарно коришћен као простор за отпад.

Сонда 8, димензија 10x7 m, позиционирана је 2016. године на телоидном делу локалитета. У њој је до нивоа пода истражена још једна, лоше очувана познеолитска кућа.

Истраживања на бронзаноодобном делу локалитета (сонде 9, 10 и 11) била су фокусирана на дефинисање детектованих аномалија на геофизичком снимку у унутрашњости фортификације и на стратиграфску слику одбрамбеног рова овог утврђеног насеља. У сонди 11 ископан је део дренажног канала, могуће из средњовековног периода.

Ivana Živaljević, Institut BioSens, Univerzitet u Novom Sadu
Vesna Dimitrijević, Institut BioSens, Univerzitet u Novom Sadu i
Laboratorija za bioarheologiju, Odeljenje za arheologiju,
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu
Darko Radmanović, Muzej Vojvodine, Novi Sad
Sofija Stefanović, Institut BioSens, Univerzitet u Novom Sadu i
Laboratorija za bioarheologiju, Odeljenje za arheologiju,
Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

LOV, STOČARSTVO I SIMBOLIČKI ZNAČAJ ŽIVOTINJA NA GO- LOKUTU: NOVE ANALIZE ARHEOZOOLŠKOG MATERIJALA

Domestikacija životinja i promene koje su time usledile smatraju se jednim od ključnih 'neolitskih' inovacija, zajedno sa pripitomljavanjem biljaka, pojavom грнčарије i artefakata od glačanog kamena, kao i novim oblicima društvene organizacije i ideologije. Ovi procesi, međutim, nisu bili ujedna-

чени, нити су неизоставно пратили једни друге. Раd се осврће на експлоатацију животиња на ранонеолитском локалитету Golokut-Vizić на западним ободима Fruške горе. Фаунистички узорак са овог локалитета указује да су се његови становници, осим узгајања домаћег говечета, овце, козе и свиње, бавили и ловом на дивље говеће, јелена, срну и дивљу свињу и сакупљањем шкољки и пужева. И дивље и домаће животиње биле су заступљене јединкама различитих узроста, што би указивало да су се лов, тј. кланје домаћих животиња одвијали током различитих сезона. Каткада су остаци животиња били 'ritualно' депоновани, какав је случај са лобанжом дивљег говечета похранјеном у гробу жене у згрчену положају. Поред тога, preliminarna археозоолошка анализа указала је и на различит састав фауне у контекстима јаме, што би се такође потенцијално могло довести у везу са одређеним обрасцима структуралног депоновања. Осим дискусије о уделу лова и стоћарства у контексту ранонеолитског насеља на Golokutu, различитим сезонама људских активности и третману животињских остатака, ово истраживање отвара могућности за добијање података о дужини дојенја код домаћих животиња путем анализа стабилних изотопа, а тиме и bolje сасгледанање људског утицаја на животињску биологију у циљу експлоатације млека.

Кристина Пенезић, Центар за дигиталну археологију,
Филозофски факултет, Универзитет у Београду и
Биосенс институт, Универзитет у Новом Саду
Бобан Трипковић, Одељење за археологију,
Филозофски факултет, Универзитет у Београду

ЛОКАЛИТЕТИ ТИПА „ОБРОВАЦ“: ГЕОАРХЕОЛОШКА ПЕРСПЕКТИВА

Насеља типа „Обровац“ недовољно је познат културни феномен западне Србије, мада је у стручној литератури присутан већ неколико деценија. Реч је о локалитетима претежно мањег пречника (до највише 50 м) који су очувани у виду брежуљка окруженог широком депресијом за коју су најстарији истраживачи утврдили да представља остатке рова. Одређен број тих локација носи топониме „обровац“ или „шанац“, који јасно указују на утврђену локацију, а према једном од њих су добили име. На површини највећег броја налазишта налажени су кућни леп, керамички фрагменти и предмети камене индустрије, а неколико локалитета је потом и ископавано. Приликом публикавања резултата сва налазишта су датована искључиво у касни неолит, односно у винчанску

културу, упркос присуства, у неким случајевима, налаза из каснијег периода. Сва налазишта су исто протумачена, као насеобине настањене са 1-2 домаћинства чији је „живот на брежуљку“ прилагођавање на живот у мочварној средини и честе поплаве. Касније ревизије прикупљених података, пре свега анализа изгледа налазишта, културне стратиграфије и прикупљених материјалних остатака указали су на шири хронолошки распон ових налазишта, а указано је и на проблем детекције рова који је окруживао насеља, а који се некад могао поистоветити и са исушеним речним меандром.

У међувремену, већина насеља типа Обровац је рекогносцирана, у циљу процене њиховог истраживачког потенцијала, и установљен је програм истраживања, који је у току. Обављени су стратиграфска проспекција и геомагнетно снимање више локација. У нашем излагању биће приказани резултати бушења на шест налазишта. Циљ бушења је да провери стратиграфију локалитета, тестира хипотезу о рову испуњеном водом који их окружује, и да процени податке о величини налазишта. Резултати које презентујемо требало би да помогну у разумевању стратиграфије и начина настанка ових специфичних локација, али и у успостављању модела превентивне заштите за налазишта која су угрожена модерном земљорадњом.

Мирослав Марић, Балканолошки институт САНУ, Београд
Миљана Радивојевић, McDonald Institute for
Archaeological Research, Cambridge, UK
Ben Roberts, University of Durham, Durham, UK
Јулка Кузмановић-Цветковић, Музеј Топлице, Прокупље
David Orton, University of York, York, UK
Југослав Пендић, Biosens институт, Нови Сад

НОВИ РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА НА ЛОКАЛИТЕТИМА БЕЛОВОДЕ И ПЛОЧНИК У ОКВИРУ ПРОЈЕКТА „THE RISE OF METALLURGY IN EURASIA“

У току 2012. и 2013. године, у склопу међународног пројекта „The Rise of Metallurgy in Eurasia” спроведена су археолошка ископавања мањег обима на локалитетима Беловоде код Петровца на Млави и Плочник код Прокупља. Циљ истраживања био је боље разумевање и документовање ране металургије бакра у насељима винчанске културе на тлу Србије, од препознавања радионица до шире археолошке интер-

претације о улози металургије у свакодневном животу становника ових насеља. У овој презентацији представимо откривене археолошке целине на оба локалитета, њихово тумачење, апсолутно датовање и уклапање у досадашња сазнања о раној металургији бакра на локалитетима винчанске културе. Ископавањима су биле обухваћене мање површине одабране на основу ранијих истраживања, са највећим потенцијалом за детектовање инсталација за топљење руде бакра и археолошких целина у којима су се могли очекивати бакарни предмети у свакодневној употреби. Откривено је више различитих археолошких целина, од остатака објеката од изгорелог лепа, преко остатака пећи и ватришта до више отпадних јама и концентрација покретног археолошког материјала. Том приликом откривена је и знатна количина термички обрађеног малахита, као и неколико предмета од бакра. Сви металуршки налази су обрађени физико-хемијским анализама у циљу идентификовања порекла сировине и технологије производње. Апсолутни датуми пажљиво селектованих целина пружају детаљни увид у развој металургије на овим локалитетима, и коригују досадашњи рад о њиховом трајању.

Urszula Bugaj, Instytut Archeologii i Etnologii PAN, Oddział w Krakowie

Paweł Jarosz, Instytut Archeologii i Etnologii PAN, Oddział w Krakowie

Јован Коледин, Музеј Војводине, Нови Сад

Michał Podsiadło, Instytut Archeologii i Etnologii PAN, Oddział w Krakowie

Piotr Włodarczak, Instytut Archeologii i Etnologii PAN, Oddział w Krakowie

ИСТРАЖИВАЊЕ ЛОКАЛИТЕТА ЦИГАНСКА ХУМКА, ШАЈКАШ - ОПШТИНА ТИТЕЛ

Радови на локалитету „Циганска хумка“ изведени су на основу Споразума о међународној сарадњи између Института за археологију и етнологију Пољске Академије наука (одељење у Кракову) и Музеја Војводине из Новог Сада. Истраживање је вршено у оквиру међународног пројекта под именом „Дунавски пут јамне културе“.

Пре почетка радова пречник кургана био је од око 40 m, а курган био је висок око 2 m. Курган је био двофазне конструкције. Старија фаза била је везана за гроб 2. Затим, у централни део насипа укопан је био гроб 1, а величина хумке била је знатно повећана. Гроб 1 - укоп повезан са надоградњом кургана био је лоциран у централном делу насипа. Његов обрис документован је на дубини 100 cm испод садашњег врха хумке. Гробна јама је у облику правоугаоника са заобљеним угловима,

димензија 300 x 250 cm. Покојник је оријентисан дуж осе исток-запад, са главом према истоку. Код ногу и код десне руке констатована је присутност малих грумена окера. Црвена боја је регистрована и на костима лобање. Код покојника нису откривени гробни дарови. Укоп се везује за јамну културу. Гроб 2 - лоциран је испод централног дела насипа. Вероватно био је повезан са старијим насипом кургана. Био је у облику дуге, уске коморе димензија 255 x 80 cm, обложене дрвеним даскама. Висина коморе износила је око 60 cm. Трагови укопа нису регистровани. Мали фрагменти костију откривени у испуни гроба 2, могли би бити померени остаци скелета из објекта 1. Никакав прилог није нађен. Гроб се везује за јамну културу или за старију фазу енеолита. Гроб 3 - на југоисточном рубу испитаног терена, нађен је скелетни гроб димензија 210 x 80 cm. Покојник је оријентације СЗ-ЈИ, са главом према југоистоку. Укоп је да-тиран у другу половину IV века.

Гордана Чађеновић, Народни музеј Крушевац
Милица Миладиновић, Крушевац

ПРАИСТОРИЈСКИ ХОРИЗОНТИ НА ЛОКАЛИТЕТУ БЕДЕМ – МАСКАРЕ КАМПАЊА 2008. И 2010.

Остаци утврђења (130 x 130 m) на локалитету Бедем, смештеног уз леву обалу Западне Мораве насупрот средњовековног града Сталаћа, на јужном крају села Маскаре, привукли су пажњу истраживача још 1891. године. Први резултати археолошких ископавања 2002. године показују да је реч о вишеслојном локалитету. Материјал који је нађен припада бакарном добу (баденској култури), бронзаном добу (ватинској култури), старијем гвозденим добу и млађем гвозденим добу.

На око 15 m јужно од сектора 1 (од рановизантијске базилике) започето је истраживање нове целине на локалитету означене као сектор 3. Радови су кренули 2008. године отварањем сонде Д-2, где се већ у трећем откопном слоју јављају већи комади кућног лепа (делови стамбеног објекта). Отварањем суседне сонде Г-92, откривено је огњиште из енеолитског периода, које је било у вези са поменутиим стамбеним објектом. У слоју нађена је и већа количина животињских костију, као и делови поднице. Посебно је занимљив покретни материјал у средишњем делу сонде, коју карактеришу крупни фрагменти лонаца дебелих зидова са тракастим дршкама које полазе од обода.

Истраживање овог сектора настављено је 2010. године када су постављене две сонде, W-17 и W-16. Већ у шестом откопном слоју сонде W-17, у западном профилу откривен је део огњишта из енеолитског периода. У околини огњишта уочавају се и трагови подница и кућног лепа који указују на постајање објекта из истог периода. У јужном делу сонде W-17 јавља се већи број фрагмената поднице и фина келтска керамика.

Такође, и у сонди W-16 откривено је још једно огњиште које, припада енеолитском периоду. На југоисточној страни сонди W-16, нађен је један укуп испуњен келтском керамиком, гаражом и комадима кућног лепа.

Игор Ђуровић, Народни музеј у Крагујевцу

АРХЕОМУЗИКОЛОГИЈА, МУЗИЧКИ ИНСТРУМЕНТИ СТАРИХ КУЛТУРА СА НАШЕГ ТЛА У ШИРЕМ КОНТЕКСТУ СВЕТСКЕ БАШТИНЕ, ПРИСТУП ПРОУЧАВАЊУ АРХЕОЛОШКИХ ПРЕДМЕТА КОЈИ МОГУ БИТИ МУЗИЧКИ ИНСТРУМЕНТ

Археомузикологија је наука која има свој дужи историјат, али тек од скора је добила на популарности и у последњу деценију-две појављује се све више радова на ту тему, као и међународних пројеката који се баве пореклом инструмената (EMAP - The European Music Archaeology Project, MOISA - The International Society for the Study of Greek and Roman Music and its Cultural Heritage, ICTM - The International Council for Traditional Music, ICONEA - The International Conference of Near Eastern Archaeomusicology.). Код нас и у окружењу појављују се први радови из ове области као резултат озбиљнијег проучавања археолошких збирки.

У циљу бољег изучавања овог сегмента праисторијских и историјских култура и упознавању колега са овом темом, приказани би били они предмети, који се у научним круговима сматрају музичким инструментом. Са тим циљем били би приказани археолошки налази из света и код нас који су приказани у публикацији: Игор Ђуровић, *Порекло музичких инструмената код Срба, на основу археолошких, историјских, етнографских и других података*, Народни музеј, Крагујевац 2016. У праисторијским културама рупа у земљи може бити музички инструмент, углачана шупља кост без или са рупицама, шупљи животињски зглоб са рупицом, лотасти предмет од глине са рупицама, рог, коштани предмет са рупицом за коноп којим се врти, избраздани предмет, пехар на ноzi, камен или метални предмет са рупама за качење, итд.

Martina Blečić Kavur, Univerza na Primorskem,
Fakulteta za humanistične študije, Koper
Aleksandar Jašarević, Muzej u Doboju, Doboј

SKRIVENO BLAGO: POTENCIJAL KASNOBRONČANODOBNIH OSTAVA DOLINE RIJEKE BOSNE

Ostave iz sjeverne Bosne, osobito one uz tok same rijeke Bosne, kulturno se i tehnološki interpretiraju u uskoj povezanosti s emanentnim obrascem njihova manifestiranja na širem prostoru jugozapadne Panonije i njezine iznimno bogate Posavine. Predavanje će se usredotočiti na nove potencijale ostava toga područja koji do sada nisu bili razmatrani ili su tek potaknuti. Trenutno postoje podaci za 11 ostava iz regije, s dostupnih oko 570 predmeta i ulomaka. Većina ostava na svoj su osobit način logičan odraz kulturnih okolnosti tog vremena i prostora. Među njima, vrlo zanimljive novije ostave iz Paležnice i Majdana, Srebrenika i Cvrtkovaca biti će pomnije predstavljene. Tipološko-stilskom analizom i kronološkom atribucijom pridružene su starijem razdoblju kultura polja sa žarama, tj. definirane su u okviru II. faze ostava Bosne i Hercegovine. Na taj način obilježavaju integralni dio zagonetnog paneuropskog fenomena kasnog brončanog doba, sinkronizirane s Ha A1 stupnjem srednjoeuropske periodizacije 13. i 12. stoljeća pr. Kr.

U dosadašnjim je analizama bosanskih ostava težište bilo posvećeno predmetima kao dragocjenom izvoru tipološko-kronološkog vrednovanja, dok je pitanje njihovog prostornog rasporeda u krajoliku, međusobne povezanosti, interpretacije vrijednosti, statusa i oznaka u komunikacijskom sustavu, a time i u strukturi te međuljudskim odnosima u društvu više-manje izostavljeno ili tek načeto. S obzirom na stanje očuvanosti tih davno „skrivenih blaga“ u ovom je radu pozornost usmjerena i na „ritual kao aktivnost“ uz pomoću kojeg je „subjekt“ ostave u pravilu namjerno ostavljen netaknut, svjedočeći time i o njegovoj simboličkoj ulozi percepcije potpuno izgrađenog identiteta onodobnog društva.

Александра Папазовска, Археолошки музеј на Македонија, Скопје

ПОЧЕЦИ РАНОГ ГВОЗДЕНОГ ДОБА У МАКЕДОНИЈИ - ЕЛЕМЕНТИ СА СЕВЕРА

У генези гвозденог доба Македоније од посебног значаја је сам почетак раног гвозденог доба, који се ослања на завршетак локалне културе бронзаног доба у Македонији. Његову појаву карактерише истовремено

и упоредно постојање равних некропола инхумираних покојника са новим некрополама и новим погребним обичајима кремације у урнама, који претстављају одраз нових културних елементата северног и централнобалканског порекла. Ови типови некропола јављају се углавном дуж главних комуникација, преко територије Македоније ка југу до Грчке. Крајем XI века пре н.е., упадљиви су културни елементи халштатске културе. Већина њих, посебно керамика, нови је феномен не само у Вардарској долини него и на северу, у оквиру суседне тзв. Брњичке културе. Осим керамике срећу се и неки од најпопуларнијих халштатских форми, углавном накита: фибуле, торквеси, фалере, наруквице и др. Можемо очекивати да је ове елементе донела популација носилаца погребних обичаја под тумулима. Неке од ових манифестација ће тек у следећим вековима гвозденог доба постати присутније, прихваћеније и заступљеније на широј територији Македоније. У сваком случају овај процес наставио се и према истоку, трасом пута касније познатог као *Via Egnatia*.

Сви ови културни импулси, како у погребним ритуалима, тако и у материјалној култури, представљају основне елементе у генези нове културе гвозденог доба Македоније, чије се коначно формирање може сместити на крај XI века пре н.е.

Aleksandra Cevreska, Archaeological Museum of Macedonia, Skopje

THE SOLAR CULT DURING THE PAEONIAN IRON AGE CULTURE

The solar cult was dominant during the Iron Age, and as a consequence of its popularity almost every find of the older group of the so called "Paeonian Bronzes" have solar attributes, represented through numerous forms of bronze pendants, amulets, fibulae and circular large belt disks. The circumstances in which they were discovered, as well as their unique stylistic ornaments and unusual forms, define them as a special group of objects closely related to certain religious beliefs and ritual activities. The most remarkable manifestation of the solar cult are the engraved decorations of concentric circles as well as different types of schematic bird protomes, pyxis pendants and objects in the shape of conservative horns, characteristic for the end of VIII and VII cent. BC. At the same time, they represent the value of the artistically aesthetic criteria and unique craftsmanship of the Paeonian communities from the Iron Age of R. Macedonia.

During the Developed Iron Age, these unique forms of bronzes with solar attributes are often discovered as a personal element of the deceased buried in the necropolises along the Vardar Valley. They represent the most striking indicator for the cultural character and the religion of the Paenonian communities.

Огњен Младеновић, Београд
Војислав Филиповић, Археолошки институт, Београд

ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ АСТРАГАЛНИХ ПОЈАСЕВА СА ТЕРИТОРИЈЕ ЦЕНТРАЛНЕ И ЈУГОИСТОЧНЕ ЕВРОПЕ

Бронзани астрагални појасеви, који се састоје од ливених чланака и различитих типова копчи представљају један од специфичних предмета материјалне културе гвозденог доба на територији централног и западног Балкана, као и горњег и средњег Подунавља. Чланци астрагалних појасева састоје се од штапићасте плочице са три до шест калота, између којих се налазе попречне пречаге које их спајају. Испод калота се налазе отвори којима се чланци причвршћују за појас, а који је вероватно био израђен од неког органског материјала, мада се понекад срећу и примерци са јасно издвојеним алкама или отворима за качење који се налазе на самој задњој страни плочице. На основу класификација претходних аутора (Р. Васић, Д. Божич, М. Јовановић), те мањих измена и допуна, издвојено је укупно пет типова чланака – Гласинац, Штој, Банаштор, Срем и *Dunaszekcső*. Поред ове поделе, тип Срем је додатно подељен на три варијанте – Осијек, Београд и Мачва. Примерци типа Гласинац сматрају се првим правим чланцима астрагалних појасева. Они су обележили период од почетка VI па скоро до средине V века пре н.е. Отприлике истовремено се на територији данашње Албаније јавља тип Штој, који је географски веома ограничен, а хронолошки припада периоду од друге до прве трећине VI века пре н.е. Већ средином или крајем VI века пре н.е. јављају се чланци типа Банаштор, али и чланци типа Срем. Различите варијанте потоњег типа (Осијек, Мачва, Београд) представљају доминантну манифестацију ове врсте предмета у периоду од средине VI до краја III или почетка II века пре н.е., обухвативши у том периоду велику територију Подунавља, Посавине и делова Поморавља. Почетком III века пре н.е. јавља се тип *Dunaszekcső*, који обухвата велику територију Подунавља, Посавине, Поморишја и Поморавља.

Boris Kavur, Univerza na Primorskem,
Fakulteta za humanistične študije, Koper

TKO, ŠTO, GDJE, KADA, ZAŠTO ... KELTI NA BALKANU

Na Balkanski poluotok Kelti su prvi puta pridošli s „Juga“ – negdje oko 369./368. god. pr. Kr., kada je Dionizije Stariji poslao keltske najamnike u pomoć Sparti u sukobima protiv Tebe. Bili su to italski Kelti koji su, ubrzo po osvajanju Rima, djelovali kao sirakuški plaćenici u pohodima na Kroton i Lokri. S keltskom prisutnošću na prostoru centralnog Balkana možemo raspolagati već od poraza i progona Ardijejaca 359./358. god. pr. Kr., o čemu je pisao Teopomp, a zacijelo od pohoda Aleksandra Velikog na Tribale, 335. god. pr. Kr., kada je Aleksandar, prema izvješću Arijana, primio keltske poslanike. Bili su to trenutci neposrednih saveza odličnika iz najvišega razreda vojno-političke keltske aristokracije s aristokracijom i diplomacijom makedonske države. Međutim, novu vrlo značajnu ulogu Kelti su ponovno dobili nakon smrti Aleksandra Velikog, osobito poslije propasti helespontskog Lizimahovog kraljevstva 281. god. pr. Kr. Ali, na egejskoj su sceni tada nastupili kao agresivni napadači, kao najveća katastrofa koja je pogodila grčki svijet nakon perzijskih ratova.

Kapitalni nalazi materijalne kulture koji tkuju zamršenu mrežu povezanih točaka, temeljnih za apsolutnu kronologiju navedenih procesa, predstavljaju, s jedne strane predmeti latenske provenijencije u egejskim kontekstima. Nadopunjuju ih, s druge strane, predmeti izvorno iz egejskog svijeta istraženi u kontekstima latenske kulture. S obje strane velike podijeljenosti – kako u prapovijesnoj Europi, tako i u klasičnom sredozemnom svijetu, predmeti takvih obilježja tradicionalno su interpretirani kao ratni plijen ili kao plaća najamnika. Njihovo razumijevanje u kontekstu simboličkih diplomatskih poklona, noviji je znanstveni pristup koji ne ističe samo jednosmjerni tok robe, već obilježava uzajamnost u „mreži“ u koju su Kelti, kao i stoljeća prije, bili uključeni tijekom treće četvrtine 4. stoljeća pr. Kr. kada su doživjeli i vrhunac svoje teritorijalne ekspanzije.

Петар Милојевић, Сокобања
Војислав Филиповић, Археолошки институт Београд

ДВА ГВОЗДЕНА МАЧА ИЗ ОКОЛИНЕ АЛЕКСИНЦА

У раду се приказују два гвоздена мача откривена у доњем току Јужне Мораве, на простору долинске равнице између данашњих градова Ниша

и Алексинца. Реч је о солидно очуваним примерцима гвоздених двосеклих мачева дужина од скоро 70 и 90 cm.

Први мач налази се у збирци Завичајног музеја Алексинац и откривен је приликом вађења шљунка уз леву обалу Јужне Мораве, негде на потесу између села Лужана и Тешице. Мач карактерише кратки рукохват квадратног пресека, ограничен на горњој страни јабучицом кугластог облика, а на доњој знатно ширим конкавним раменом, одакле почиње сечиво ромбоидног пресека које се читавом дужином постепено сужава завршавајући се оштроугаоним врхом. Реч је о примерку раног келтског мача који се на основу постојећих аналогија може одредити у период Lt B2, тј. у крај IV/почетак III века пре н.е., што отвара могућност занимљиве интерпретације у контексту раних келтских налаза на простору централне Србије.

Други примерак чува се у праисторијској збирци Народног музеја у Нишу и такође представља случајан налаз откривен на супротној стране реке, код села Дражеваца. У референтном каталогу из 1971. године *Праисторијске културе Поморавља и источне Србије*, овај је мач одређен као тип оружја из позног латена. Након детаљне обраде примерка, али и увида у историју инвентарисања, праћену прелазом из античке у праисторијску збирку, испоставило се да поменути примерак представља солидно очувану римску спату (spatha), дуги мач обично везиван за арсенал наоружања коњаничких јединица из времена позне антике.

Darko Periša, Zagreb, Hrvatska

SKORDISCI U PRVOM RIMSKOM POHODU NA DELMATE U SVJETLU ARHEOLOŠKIH NALAZA

Na planini Libu iznad Duvanjskog polja, na kojoj je bio politički centar Delmata – eponimski grad Delminij nađeno je nekoliko primjeraka oružja i nakita (vrh koplja, vrhovi strijela i srednjolatska fibula) koji su potpuno strani za delmatsko područje, a karakteristični za keltsko. Ti se nalazi kronološki mogu dovesti u kontekst vijesti Julija Obsekvensa da su u vrijeme konzulata Gaja Marcija Figula i Julija Obsekvensa, dakle 156. pr. Kr. kada je Figul vodio prvi pohod na Delmate, konkretno Delminij, svladani Delmati i Skordisci. Razlog delmatske angažiranosti Skordiska bio je u prvom redu zbog nerazvijenosti delmatske konjice. Objašnjava se da to savezništvo nije ništa neobično, kako se do sada smatralo, nego da se ponovilo još dva puta.

СЕКЦИЈА ЗА КЛАСИЧНУ АРХЕОЛОГИЈУ
СЕСИЈА: АНТИЧКИ КУЛТ НА БАЛКАНУ КРОЗ
АРХЕОЛОШКЕ НАЛАЗЕ И ИКОНОГРАФИЈУ
(сесија, Н. Гавриловић Витас и С. Петковић)

Ljubica Perinić, Odsjek za arheologiju HAZU, Zagreb

**VOTIVE INSCRIPTIONS OF THE ROMAN SOLDIERS
DEDICATED TO MARS IN THE PROVINCE OF DALMATIA**

Mars was one of the *dei militares* or *bellorum dei*, i.e. one of the great gods of war, according to the Roman military calendar. Since the finding of Feriale Duranum, the calendar of the auxiliary cohort XXth Palmyrenorum in Dura Europos, we know that each unit had a copy of the calendar wherever it was located in the Empire.

Even though the province of Dalmatia became *provincia inermis* rather early (in 86.) this preliminary research into the inscriptions dedicated to Mars still shows that the extent of Mars' importance to soldiers was not as we would have imagined.

Gabriel Sicoe, Brussels

**ON THE DACIAN ORIGINS OF THE
THREE-REGISTER MITHRAIC RELIEFS**

My presentation will touch upon certain aspects of the relation between the Mithraic reliefs from Dacia and the ones from other Danubian provinces. This was a two way relation: from the Southern to the Northern banks of the Danube, and the other way around. The main focus of my presentation will be the latter direction, since literature very often argues that the three-register reliefs were created in Dacia. The implied conclusion is that starting from here, this type of reliefs spread to the neighbouring Danubian provinces, reaching even remoter areas, like the Rhineland provinces. Even though the statistical and the geographical distribution data seem to support this opinion, certain elements have persuaded me to argue in favour of qualifying it. The only concrete examples of reliefs produced in a Dacian workshop and discovered outside Dacia, in Dalmatia and Upper Moesia, do not have three, but merely

one register. In the latter province, on the Southern banks of the Danube a stonemason familiar with Dacian iconography produced a three-register relief displaying clear Dacian traits. Apparently however, none of these traits have enjoyed a long life outside Dacia. Moreover, marble analyses indicate that one of the „Dacian“ reliefs was made of Dokimon marble. Its iconography also speaks in favour of its extraneous origins. This holds true for other similar three-register reliefs found in Dacia.

One specific type of three-register relief seems to have become the favorite of Dacian workshops. Nevertheless, this specific type is to be found almost exclusively in Dacia, with the very notable exception of the reliefs belonging to a different cult, the Danubian Riders.

Гордан Јањић, Музеј Крајине Неготин

ПРЕДМЕТИ КУЛТА ИЗ СВЕТИЛИШТА ЈУПИТЕРА ДОЛИХЕНА У ЕГЕТИ У АРХЕОЛОШКОЈ ЗБИРЦИ МУЗЕЈА КРАЈИНЕ У НЕГОТИНУ

У данашњој Брзој Паланци, где се налазило римско утврђење, које је настало у 1. веку н.е, у цивилном насељу формираном око тврђаве, приликом заштитних археолошких истраживања пре изградња ХЕ Ђердап I, откривени су остаци римског светилишта. Иако ископани остаци архитектуре нису били импозантни, богати инвентар грађевине јасно је сведочио о поштовању култа Јупитера Долихена.

Римски врховни бог Јупитер радо је поштован у римској војсци, о чему сведоче бројни вотивни натписи из утврђења и њихове околине. Јупитер Долихен је симбиоза римског врховног божанства и сиријског бога Долихена поштованог у провинцији Комагени. Он нарочито стиче популарност међу пограничном војском на Дунаву и Рајни током последње деценије 2. и прве трећине 3. века, у време владавине династије Севера. Нажалост, већина светилишта Јупитера Долихена уништена је по завршетку владавине ове династије, у време цара Филипа Арабљанина. Тада је уништен и храм у Егети, судећи по пронађеном новцу Елагабала. Ипак постоје и мишљења да се не ради о светилишту, већ о грађевини у коју су склоњени култни предмети из уништеног храма. Ово мишљење се заснива на малим димензијама откривене грађевине, недостатку златних и сребрних предмета у култном инвентару и траговима горења на појединим предметима.

Предмети култа откривени у светилишту Јупитера Долихена у Егети, сада у археолошкој збирци Музеја Крајине, Неготин, представљени су према њиховој функцији у две групе: 1) вотивне скулптуре и иконе и 2) вотивни и култни предмети. У оквиру група, археолошки налази су додатно разврстани по материјалу од кога су израђени.

Бојана Илијић, Завичајни музеј Књажевац

ПРИЛОГ ПОЗНАВАЊУ КУЛТА ВЕНЕРЕ, ФОРТУНЕ/ТИХЕ И ИЗИДЕ НА ПРОСТОРУ ТИМАКУМ МИНУСА

У реферату је представљен археолошки материјал са локалитета *Timacum Minus* код Књажевца, који указује на поштовање античких богиња. У римском насељу су потврђени трагови присуства култа Венере, који је повезан са приватном сфером живота становника Тимакум Минуса. Осим налаза који сведоче о постојању култа Венере откривени су и предмети повезани са култом богиња Фортуне, Тихе и Изиде. Поменуте богиње, за разлику од Венере, указују на официјални култ којим се обезбеђује мир, стабилност и благостање насеобине и њених житеља. Осим скулптура богиња чија се израда може приписати већим горњомезијским радионицама, поједини предмети представљају рад домаћих мајстора. Откривени археолошки материјал потиче углавном из 2. и 3. века, времена благостања у Тимакум Минусу.

Љубиша Васиљевић, Народни музеј Крушевац

АРХЕОЛОШКА СВЕДОЧАНСТВА О ПОШТОВАЊУ КУЛТА АСКЛЕПИЈА У ОКРУЖЕЊУ ТЕРМАЛНИХ ИЗВОРА НА ТЕРИТОРИЈИ СРБИЈЕ

Археолошки налази потврђују да је култ Асклепија, бога лекарске вештине, током античког периода био поштован у окружењу термалних извора на територији Србије. Мермерна скулптура из Феликс Ромулијане сведочи о поштовању божанства у оквиру царске палате. Могуће је да се скулптура првобитно налазила у ниши хола луксузних терми, наспрам статуе Хигије. Из Медијане потичу две фрагментоване статуе и једна плочаста база скулптуре са натписом, који припадају групном налазу састављеном од шеснаест комада фигуралне пластике, најверо-

ватније везаном за светилиште посвећено Асклепију или Хераклу. У оквиру групе присутне су и скулптуре посвећене Хигији и Телесфору. На истом локалитету откривена је и бронзана ограда са представама Асклепија –Ескулапа и Луне. На простору Пећке Бање пронађен је жртвеник са посветом Ескулапу, Хигији и Телесфору. О поштовању култа сведочи и вотивна плоча из Крупца са рељефним представама удвојеног трачког коњаника и натписом на грчком језику посвећеном Аполону и Асклепију. Обожавање култа Асклепија поред лековитих извора у римској епохи је сасвим извесно, тако да можемо очекивати да нова сведочанства о поштовању божанства у мистичном окружењу термалних вода буду откривена у наредном периоду.

Предраг Пејић, Музеј Понишавља Пирот

АНТИЧКИ КУЛТОВИ НА СЕВЕРНОЈ ГРАНИЦИ ГОРЊЕ МЕЗИЈЕ И ТРАКИЈЕ

Музеј Понишавља има надлежност на некадашњем граничном подручју две римске провинције - Горња Мезија, општина Бела Паланка са делом општине Бабушница и Тракија, општине Пирот и Димитровград са другим делом општине Бабушница).

Од значаја за античке култове у Римском царству био је статус, језичка и културолошка припадност одређене провинције. Обе поменуте провинције образоване су у скоро исто време под различитим околностима; Мезија је освојена у време Августа, Тракија анексирана од Клаудија. Латинофона Мезија/Горња Мезија била је под већим утицајем званичне римске религије – Херакле, док је хеленофона Тракија задржала утицај грчких култова – Зевс и Хера, Хеката. Разлика у језику посвета на жртвеницима и иконама потврђује линију границе између провинција. Аутохтони, домородачки култови – Трачки коњаник, Подунавски јахачи, односили су превагу у сеоским срединама. Документује се и продор источњачких веровања која прате важне путеве Царства, а ширени су преко војске, трговаца и занатлија – Митра, Хипсисотос.

До Другог светског рата захваљујући Домашевском и Вулићу знало се једино за Пиротски натпис посвећен култној заједници Сабазија, односно Хипсисотоса, Митрину ару и две вотивне иконе. Од друге половине прошлог века знатно је порастао број култних представа и натписа, нарочито са територије општине Пирота и Димитровграда. Углавном је реч о вотивним мермерним иконама које су налажене појединачно у

насељима, али и групно у светилиштима. Неколико заветних натписа откривено је у значајнијим насељима. Поред тога, налажене су и бронзане статуете кућних божанстава. Интензивирање кулtnих манифестација везује се за појачану муниципализацију централнобалканског простора у 2. и 3. веку н. ере. Изгледа да је током периода Севера поштовање античких култова достигло врхунац.

Ленче Јованова Алексова, Музеј на град Скопје

СЛИЧНОСТИ И РАЗЛИКЕ ИЗМЕЂУ АУГУСТАЛСКИХ ДОБРОВОЉНИХ УДРУЖЕЊА У РИМСКОЈ КОЛИНИЈИ СКУПИ

Циљ овог рада је да се кроз епиграфска и археолошка сведочанства представе сличности и разлике између колегијума аугустала (*augustales/seviri augustales*) и добровољних асоцијација у римској колонији Скупи. Анализа епиграфских натписа на којима се помињу чланови колегијума аугустала и добровољних удружења показује да они углавном долазе из редова ослобођеника различитог порекла. Добровољна удружења су на неки начин били веза између градске елите и нижих социјалних слојева. Због тога је један од ретких избора које је имала ова група грађана у циљу друштвене афирмације и напретка било чланство у неком добровољном удружењу. Ова пракса је добро позната у римској колонији Скупи, где је потврђено деловање неколико добровољних удружења која су се бринула за задовољавање социјалних, економских, професионалних, религијских и погребних потреба својих чланова. У том контексту биће приказано неколико нових натписа који потврђују активности удружења, чији су чланови поштовали култ Херкула (*cultores Herculis*) и Генија Макелума (*sodales Genii macelii*). Натписи указују да су оба удружења имала добро организовану административну структуру и органе управљања, да су располагали својом благајном и некретнинама, као и сопственим земљиштем за сахрањивање својих припадника, чија локација је потврђена у оквиру једне од градских некропола у Скупима. Паралелно са добровољним удружењима, у Скупима су такође деловали и колегији аугустала и себир аугустала, државна удружења намењена поштовању царског култа.

Неколико епиграфских натписа из Скупа потврђују да су богати ослобођеници, који нису имали другу могућност за унапређење свог друштвеног статуса и положаја, најчешће користили аугусталски положај, који је имао улогу квази магистратуре и дозвољавао остварење

некакаве сурогат јавне каријере, а с тим и могућност да стекну углед не само у локалној заједници већ и широм Царства. Овај статус је обезбеђивао њиховим потомцима да могу добити неку од муниципалних магистратура и да постану чланови градског већа.

Sofija Petković, Institute of Archaeology, Beograd

ROMAN BROOCHES FROM SERBIA AS CULT OBJECTS

Among Roman Brooches originating from the territory of Serbia today, nearly in every typological group of these items, there are types or specimens with cult function or symbolic.

In the group of early Roman fibulae (group II) there is a type in a form of pincers (type 5) referred to metallurgy and Vulcanus. In the group of strongly-profiled arch brooches (group IV), there are several types connected to cult issues: anchor- fibulae (type 15) and some variants of hybride type, like zoomorphic (type 17 A) and anthropomorphic (type 17 B) strongly-profiled arch fibulae. In the group of elbow-brooches (group V), there is a luxurious specimen made of silver, ornated with gold foils, with a votive inscription (type 20 C). Nearly all types of the plate brooches (group VI) could have a cult meaning or function, especially the type in the form of swastika (type 23). The types of the group of figural modeled fibulae (group VII) are obviously associated with certain deities, as they appear in the form of horse, deer, dove, eagle, rabbit, lion, leopard, dog, dolphin, turtle, fish or insect (types 25 A-M), as well as in form of cult scenes (type 26). There is a type of brooches in the form of cult objects, like jar, tyrsus, caduceus and horn of welth (*cornu copia*) (types 27 A-D). In the groupe of arch fibulae (group VIII), some types could be referred as cult objects, like brooches in the form of Neptune's trident (type 31 E) or the crossbow brooches decorated with imperial portraits, but also with a representation of an obscure deity (types 34 C, E).

We can conclude that the cult function of Roman brooches was important as much as their utilitarian (as safety-pin) or decorative (as jewelry) value.

Наде Проева, Филозофскиот факултет во Скопје, Институт за историја

ИЗУЧАВАЊЕ РЕЛИГИЈЕ БАЛКАНСКИХ НАРОДА НА ПРИМЕРУ МАКЕДОНАЦА

Аутохтонио становништво, чувало је, може се рећи, љубоморно, своја веровања и културну праксу што је било својеврсна одбрана од хеленизације и романизације. Домаћа божанства могу се препознати по епихорским елементима на ликовним представма, као и по епитетима на вотивним натписима на којима је поред имена божанстава био исписан домаћи епитет. Ликовни прикази на први поглед имају изглед римских и грчких божанстава, јер су били рађени по укусу свога времена и по хеленским и римским канонским предлошцима. Због тога је теже издвојити регионалне специфичности, које су истраживачи занемаривали, а од неких су били чак потцењивани. Оваквом приступу допринела је и добро позната пракса античких аутора да именима из свог пантеона називају сродна божанстава туђих народа, тзв. интерпретатио Граеца и интерпретатио Романа. Тако нпр. код Херодота египатски Хорус постаје Херакле, Тот Хермес итд. То је допринело да се многим народима неправедно негира нхова духовна оригиналност, а често се сматрало, и још увек се сматра, да су се нхова религијска схватања обликовала под “благотворним” грчким и римским утецајем. Најпознатији пример такве заблуде су Етрурци, а на Балкану антички Македонци. Чак и када се прихватало да су Македонци имали свој пантеон, то се односило на најранији период и тврдило да су током времена били прихваћени олимпијски богови и да се најкасније у 4-3. веку пре н. е., нхов пантеон потпуно хеленизирао. Један од разлога за то је што су извори о њима на хеленском језику, који је у првом миленијуму пре н. е., био језик комуникације у источном Средоземљу.

Досадашњи приступ у изучавању религије, уосталом и као свеукупне историје, балканских „варвара” био је, и још увек је, хеленоцентричан због класичног образовања, под чијим су утицајем биле формиране хуманистичке науке из традиционалног убеђења да су корени европске културе у хеленској цивилизацији, за коју се данас зна да је примила, прерадила и тиме сачувала и предала цивилизацијске достреле староисточних народа.

Csaba Szabó, Universität Erfurt, Max-Weber-Kolleg Department

ICONOGRAPHIC INOVATION AND RELIGIOUS APPROPRIATION IN A PROVINCIAL CONTEXT: THE CASE STUDY OF CAUTES WITH A BUCRANIUM

This paper is focusing on a recently found representation of Cautes, holding a bucranium from Apulum (Alba Iulia, RO). The rare iconography was attested mostly in Roman Dacia, with two further cases in Boppard and Bologna. Presenting the possible iconographic roots of this representation, the paper will focus on forms of religious appropriation and the flexibility of the so called “Mithras narrative” in a provincial context.

Маја Живић, Народни музеј Зајечар

АПОЛОН У ИКОНОГРАФИЈИ КАМЕНЕ ПЛАСТИКЕ РОМУЛИЈАНЕ

Аполон (Хелиос) улази у круг олимпијских божанстава. Син је Зевса и Лете и брат близанац Артемиде. Изворно, он је грчко божанство светлости, мушке лепоте, пророштва, исцељења, законитости, смерности и склада. Презирао је бахатост и хаос, због чега симболише смерност, сведеност и ред. Он је тај који својом праведношћу и законитостима штити људе од бахатости и зла. Аполон представља сублимацију многобројних симбола везаних за Сунце, животну енергију, па је сходно томе био апстрахован од осталих божанстава. Као соларно божанство, моћно и праведно, Аполон је Непобедиво Сунце (*Sol Invictus*).

Ако бисмо хтели да повучемо паралелу између Аполона и Диониса, могли бисмо рећи да они представљају антипode, две крајности, противтеже, суштински супротстављене. Диониса би, на име, могли посматрати као персонификацију опасности, док би Аполон, с друге стране, представљао уточиште. Дионис је оличење несавладивих, разузданих инстинката и нагона, оваплоћених у баханалијама. Његов култ подразумева опуштање, препуштање, ослобађање свих стега, несавладивост и наслалу. Насупрот томе, култ Аполона означава сигурност, укроћеност природе, прихватање законитости.

Не би требало, међутим, посматрати Аполона и Диониса као две крајности које се узајамно потиру. Напротив, ова два божанства пре би могли сагледавати као супротности сједињене у феномену живота.

Аполон се јавља и као посматрач догађаја, чиме се може објаснити његово присуство на многим споменицима. Примера за то има и на територији Приобалне Дакије, на различитим врстама споменика. У неким случајевима, Аполон је присутан само у виду симбола који се везују за њега, рецимо на надгробним споменицима или неким елементима архитектуре. С друге стране, веома често налазимо скулпторалне представе овог божанства. Ако анализирамо скулпторални репертоар Галеријеве палате у Гамзиграду, видећемо да је у њему Аполон веома присутан (један или два торза, надгробне стеле, велики број делова женских скулптура, нарочито шака са бакљама и другим атрибутима, које бисмо могли повезати са представама Муза из Аполонове пратње и сл).

Nadežda Gavrilović Vitas, Institute of Archaeology, Belgrade

THE CULTS AND ICONOGRAPHY OF ROMAN DEITIES FROM THE LOCALITY MEDIANA

Late antique locality Mediana (Naissus), in the span of many decades of the archeological researches, represents archaeological locality where many sculptures or different Greek and Roman gods and goddesses were found, along with the numerous mythological scenes represented in various forms of archaeological finds. Through examples of different sculptures of antique deities, this paper analyses the context of the finding of sculptures, their iconography, their possible origin and functions (cult, decorative?), as also a question of choosing certain deities in the context of their cult dimensions and their role in the wider frame of possible cultic content. Beside the sculptures, mythological scenes are presented in the mosaics of Constantine villa with peristyle on Mediana, as different deities are represented on other archaeological finds, as well. The paper will focus also on certain details of imperial ideology of Constantine the Great and his successors, which is clearly emphasized not only in the architecture of various objects in Mediana, but also in the way of decorating those objects.

Љубиша Васиљевић, Народни музеј Крушевац

ОЛОВНА ИКОНА ПОДУНАВСКОГ КОЊАНИКА И ЛУНАРНЕ БОГИЊЕ ИЗ НАРОДНОГ МУЗЕЈА КРУШЕВАЦ

Као део античке археолошке збирке Народног музеја Крушевац чува се оловна икона са садржајем из тематике мистичног синкретистичког култа познатог под називом култ подунавских коњаника и/или лунарне богиње. Нису познати место и услови налаза. Сачуван је горњи део иконе. Ширина износи 8 cm, а очувана висина 6 cm. Израђена је у техници ливења.

Рељеф је доста оштећен, па се представе не разазнају најбоље. Реч је о правоугаоној плочици урађеној као имитација едикуле (малог светишта у коме се чува икона или статуета божанства). Уочавају се два коринтска стуба (од стуба на десној страни очуван је само врх капитела), спојена луком украшеним јајастом кимом. Десни горњи угао иконе није сачуван, док се у левом горњем углу налази увијена змија, изнад које је звезда. Под луком су очуване рељефне представе изведене у две зоне. Готово је извесно да је првобитно постојала и трећа зона, а могуће је и да је целокупна композиција садржавала и четврти ред. У првој зони представљен је Сол на кочијама са зракастом круном на глави. Божанство је, највероватније, у једној руци држало куглу. Средишњи део друге зоне заузима представа богиње, са чије леве и десне стране се налази по један коњаник који је поздравља. Иза оба коњаника приказана је људска фигура у стојећем ставу. У претпостављеној трећој зони вероватно се налазила композиција жртвовања и ритуалног обеда, док су могућу четврту зону украшавали мотиви везани за култ (кантарос, змија, риба, трножни сто, лав, риба или петао).

На основу аналогија, првенствено присуства два коњаника, икону дајемо у релативно широк период од II–IV века.

Coriolan Horațiu Oprean, Institut de arheologie și istoria artei, Cluj–Napoca

THE BEGINNINGS OF CHRISTIANITY IN FORMER ROMAN DACIA. STATE OF THE ART

First, the author presents the main trends of research and interpretation of the emerging and development of Christian faith in the territories of today Romania, as reflected in the Romanian literature. He focuses on the differ-

ences between Roman Dacia and the other Danubian provinces and is highlighting the cultural landscape of Dacia, as results from archaeology and epigraphy. The paper is debating the value of archaeological evidence used in the last decades in Romania to prove the existence of Christian belief during the 2nd-3rd century in the province of Dacia. Then it is discussed the history of the territories North of the Danube during the 4th-6th centuries pointing mainly the spirituality in the light of written sources and based on archaeological finds. The keyproblem is the knowledge of the evolution of political structures which usually are responsible in other parts of barbarian Europe for adopting Christianity. In former Roman Dacia there are not attested any such structures before the 9th-10th century. Was this new spiritual phenomenon connected with Late Roman period, or was it a new one spread only in the Early Mediaeval period? Suggesting the use of a better way of research starting from the Middle Ages and descending back to Antiquity, the author tries to understand and to answer to important historical questions, as why are the Romanians from Transylvania of Orthodox faith, for example? Finally, the author raises the question of the historical pattern the researchers can use for understanding the beginnings of Christianity North of the Danube, a problem still under debate.

Владимир П. Петровић, Балканолошки институт САНУ

COHORS I CRETUM ИЗМЕЂУ (ГОРЊЕ) МЕЗИЈЕ И ДАКИЈЕ

Натписи на опекама Прве кохорте Крићана, пронађени недавно приликом археолошких истраживања у Тимакум Мајусу (*Timacum Maius* — Нишевац), као и добро познати натпис ветерана ове војне јединице из Наиса, указују на најранију позицију кохорте на тлу (Горње) Мезије. Ова војна јединица или бар један њен деташман могла је бити смештена у Тимакум Мајусу поред осталог и ради осигурања стратешки значајног раскршћа магистралне и вициналне комуникације, из Наиса (*Naissus*), односно, из Пауталије (*Pautalia* – Ћустендил), на западу Тракије.

С друге стране непубликовани натпис ове кохорте на опеци из Ледерате (*Lederata* – Рам), на горњомезијском лимесу, указује на њену наредну локацију у освит Трајанових похода на Дакију. Ледерата се налазила на погодном месту за прелаз преко Дунава, крај острва Сапаја, па је правцем Ледерата – Банатска Паланка наступала главнина римске војске. Значајно је напоменути да из Банатске Паланке, на левој обали Дунава у Дакији, потиче још једна опека са натписом Прве кохорте

Крићана. Потврђено присуство Прве кохорте Крићана на стратешким тачкама попут Тимакум Мајуса и Ледерате или нешто доцније Егете (*Egeta* – Брза Паланка) након напуштања Дакије, доводе до закључка да је улога ове јединице, без обзира на околности, увек била у вези са одржавањем поредка на најважнијим пунктoвима.

Јасминка Богић, Београд

АНТИЧКИ КЉУЧЕВИ СА ТЕРИТОРИЈЕ СВРЉИГА

На територији општине Сврљиг пронађено је 26 кључева који припадају периоду антике и средњег века. Они су регистровани на девет различитих локалитета ове области, али највећи број (12) константован је на простору Сврљиг града. Преовлађују кључеви израђени од гвожђа (21 примерак), док су само 4 бронзана налаза. Од тога, један припада типу прстен-кључ. Предмет истраживања овог рада представљају кључеви из периода антике, којих укупно има 23. Браве и кључеви се појављују још у старом Египту, међутим своју еволуцију доживљавају у старом Риму. У ово време се ефикасност и дизајн египатских механизма знатно побољшава увођењем гвожђа и бакра као материјала за производњу. На основу класификације предходних аутора (Т.Д. Раче, Ф.Н. Marshall, С. Fernandez Ibanez) са мањим допунама и изменама, издвојено је пет основних типова, са пратећим подтипoвима. Први тип чине прстен-кључеви, чији су подтипови издвојени на основу функционисања брава на прстен-кључеве са кариком на којој се налази механизам за откључавање брава на повлачење, и на оне са кариком на којој је вертикално постављено тело кључа на којем се налази перо за откључавање брава на опругу. Други тип представљају кључеви за тзв. браве дизалице, док трећем припадају примерци који откључавају браве на опругу. Четвртoм типу приписани су кључеви који се употребљавају за откључавање брава на окретање. Последњи, пети тип, чине кључеви за откључавање катанаца. Како већина кључева са територије општине Сврљиг спада у групу случајних налаза, није се могло утврдити прецизно датовање, док су само четири примерка датована на основу пратећих налаза.

СЕКЦИЈА ЗА СРЕДЊОВЕКОВНУ АРХЕОЛОГИЈУ
(секција, Б. Микић Антонић)

Емина Зечевић, Народни музеј у Београду

КУЛИНА У БАЈИНОЈ БАШТИ, ИСТРАЖИВАЊА У 2016.

У оквиру вишегодишњег пројекта Народног музеја у Београду „Подриње у позном средњем веку“, екипа Народног музеја у Београду је током октобра 2016. године обавила рекогносцирање дела територије општине Бајина Башта и сондажно истраживање локалитета *Кулина* на периферији самог града. *Кулина* представља један од низа микротопонима на врху седластог гробена приближног правца исток-запад, на северној граници села Вишесаве према Горњој Црвици, са западне стране омеђеним савременим путем Бајина Башта - Рогачица и реком Дрином. С обзиром на изузетан стратешки положај, ова локација је у више наврата током 19. и почетком 20. века коришћена за утврђивање положаја српских војних снага на Дрини. Чињеница да старији истраживачи на *Кулини* нису забележили материјалне остатке зидова или објеката, али да је везују за помен града Вишесав и наводан налаз новца 6. столећа, били су повод да овде буду преузета ископавања у циљу утврђивања стратиграфије налазишта. Осим тога могућност његове туристичке валоризације за коју су велики интерес, и подршком истраживањима, показали локална самоуправа и ЈП Национални парк Тара, као власник дела површине коју локалитет заузима, били су додатан мотив за њихову реализацију. Мањим сондама постављеним на неколико пунктова утврђени су остаци северног бедема, као и масивних зидова објекта (куле) на источној и највишој коти горњег платоа утврђења. Према конфигурацији терена претпостављено је постојање бедема доњег платоа утврђења са западне стране, а западно на удаљености од око 250 m од куле, на потесу Шанац, откривени су и темељи цркве и остаци једног скелетног гроба уз њен северни зид. Малобројни налази, пре свега грнчарија, потврдили су да је реч о остацима мањег утврђења рановизантијског доба, које се оквирно може датовати у 6. столеће.

Марин Бугар, Народни музеј Крушевац

РЕЗУЛТАТИ СИСТЕМАТСКИХ АРХЕОЛОШКИХ ИСТРАЖИВАЊА ЛОКАЛИТЕТА “БЕДЕМ“ (КАМПАЊА 2015.)

Радови су спроведени на простору северне куле, централног дела каструма и трасе јужног бедема. У зони северне куле - у оквиру два ископа у правцу југа и истока - откривен је део њеног јужног зида са пратећим покретним материјалом који одговара 6. и 12. веку.

У централном делу утврђења, на простору западно од базилике, отворен је нови сектор у коме су констатовани остаци објекта из друге половине 12. века, са великом количином кухињске грнчарије и животињских костију, концентрисаних око огњишног простора. Димензије откривеног дела основе средњовековног објекта износе 4,40 x 4,10 м.

Покретну археолошку грађу у овој зони чине- гвоздени клинови, део коњских жвала, више ножева, гвоздена алка, копча, итд. Интензивна зона лепа је констатована у јужном делу сектора, док је веће присуство урушене камене конструкције уочено око поменутог огњишта. Од значајнијих рановизантијских налаза у овом сектору можемо издвојити луксузну гардеробну иглу и носач лампе (кандила).

У јужном делу утврде је отворена нова сонда, у наставку претпостављеног зида из прошле сезоне, за који се испоставило да представља негатив темеља јужног бедема каструма. До сада откривени габарити бедема износе 5 x 2,60 м. У његовој непосредној близини је откривена и јама из рановизантијског периода дубине 2,08 м. Поред више уломака чешљатих амфора, равног стакла и стаклених судова, од интересантнијих налаза у овом сектору можемо издвојити очувану иглу фибуле и мањи уломак преслице.

Милан Савић, Куршумлија

ЛОКАЛИТЕТ МАРИНА КУЛА КОД КУРШУМЛИЈЕ

Предмет истраживања овог рада јесте локалитет Марина кула који се налази на ушћу реке Косанице у Топлицу, на узвишењу које се протеже лево од пута Ниш-Приштина, источно од Куршумлије. Ово веома занимљиво налазиште, нажалост, до данас је остало археолошки непроучено. Претпоставља се да је локалитет добио назив по Мари, ћерци деспота Ђурђа Бранковића, која је након смрти свог мужа Мурата II,

од Мехмеда II Освајача, добила на уживање области Топлице и Дубочице. Остаци утврђења, многобројних објеката, али и налази који се често могу наћи приликом пољопривредних радова на овом локалитету, вековима побуђују машту и легенде које су се преносиле са колена на колена. Једна од њих, уједно и најчешћа међу локалним становништвом, јесте она у којој се Мара помиње као крчмарица, царица или посестрима Марка Краљевића, која је на врху брда имала своје дворе.

Циљ овог рада јесте да на основу прикупљеног археолошког материјала приликом рекогносцирања или од стране мештана, сагледа Марину кулу, пре свега као један вишеслојни локалитет. Фрагменти керамичких посуда говоре да се живот на овом локалитету развијао током неолитског, касноантичког, рановизантијског и средњовековног периода. У раду ће такође бити анализирана просторна позиција локалитета Марина кула у односу на остатке античког насеља Ad Fines, Немањиних задужбина, манастира св. Богородице и св. Николе, али и осталих налазишта који се налазе у близини.

Мирко Вранић, Чачак

СРЕДЊОВЕКОВНИ БРОНЗАНИ ТОПУЗИ СА ТЕРИТОРИЈЕ ОПШТИНЕ СВРЉИГ

У овом раду биће приказано оружје за ударање пронађено на територији општине Сврљиг. Реч је о две бронзане главе топуза, које представљају случајне налазе. На локалитету Белоинске тепсије, који се налази на Сврљишким планинама, је пронађен један примерак израђен у техници ливења. Са спољне стране има четири веће пирамидалне избочине и осам мањих троугаоних. На крајевима се налазе рубови, који су омогућавали бољу причвршћеност. Висина главе износи 3,5 cm, ширина основе 2,5 cm, док је ширина кракова 5,5 cm. Други налаз, готово идентичан, потиче са локалитета Сврљиг град. Укупна дужина овог примерка је 3 cm, са пречником већег отвора који износи 2,7 cm и мањег 2,2 cm. Услед непостојања јасног археолошког контекста ових предмета, њихово тумачење се пре свега базирало на типолошкој анализи и коришћењу аналогија са територије наше земље, али и околних земаља како би се одредио период њихове употребе. Овакав облик главе одговара топузима које су Кирпичников и Ковач определили у IV тип.

У музејима широм Србије се могу наћи налази ове врсте, који су у већем броју израђивани од гвожђа, него што је случај са бронзаним при-

мерцима. Поменути топузи се крећу у широком распону, тачније припадају периоду од XII – XV века.

Мирко Бабић, Бијељина

АРХЕОЛОШКА ИСКОПАВАЊА НА ДОЊЕМ И ГОРЊЕМ ГРАДУ СРЕБРЕНИЧКЕ ТВРЂАВЕ 2006. И 2007. ГОДИНЕ

Поменути локалитет представља један од најзначајнијих археолошких споменика Републике Српске и цијеле Босне и Херцеговине, па и шире. У Археолошком лексикону БиХ, Сарајево 1988. (16.285) у одредници коју је потписао познати истраживач Павао Анђелић стоји непрецизан опис средњовјековног града под називом Сребрник (Стари град) општина Сребреница. Очигледно је да поменути истраживач, због густог шибља и неприступачности, није обишао Горњи град, а за њега користи локални назив Стари град и датира га у средњи вијек. Тако је у стручну литературу овај локалитет ушао под својим средњовјековним именом, иако је тај назив збуњивао истраживаче све донедавно, јер се овај Сребрник замјењивао са Сребреником (Сребрником) између Тузле и Брчког, а који је био центар угарске Сребреничке бановине у 15-16. вијеку.

Сребреница се због рудног богатства сигурно спомиње још 1352. године и наредних 100 година представљаће најразвијеније градско насеље Подриња и Босне, и чак је била други рудник на Балкану, после Новог Брда. У Сребреници се налазила највећа дубровачка колонија, а овдје се по први пут у нашем средњовјековљу спомиње назив неке улице, постојање канализације, а такође и еколошка проблематика због штетних гасова рударских топионица. О прошлости Сребренице постоји и солидна историјска литература (Десанка Ковачевић-Којић, Татомир Вукадин, Михајло Димић, Сима Ћирковић, Ј. Ковачевић, М. Станојевић, М. Гајић ...). Међутим, до 2006/07. године овдје никада нису вршена археолошка истраживања, а због прецизности овај локалитет ћемо стандардно називати Сребреничка тврђава.

Добро сачувани остаци Доњег града Сребреничке тврђаве налазе се на периферији данашње Сребренице, на коти 475 метара н.в. Ваздушном линијом 500 м у правцу исток-југоисток, идући планинском косом, налази се Горњи град Сребреничке Тврђаве. Идући даље истим правцем 2 км одавде налази се Кула Прибићевац на коти 956 метара, а још 650 м даље налази се Шарампов на коти 961 м, док се највећи врх планинског

масива Кварац налази 1,5 км сјеверно одавде, на коти 1 013 м надморске висине. У подножју овог масива са западне стране налази се Сребреница на коти 387 м, а са његове источне стране налази се античка Домавија и Манастир Сасе на коти 383 м н. в. Раздаљина између Сребренице и Саса ваздушном линијом износи 6 км.

У првој, трнедељној кампањи 2006. године отворено је 7 истражних сонди на Доњем граду, а поред покретног археолошког материјала у распону од 14-21. вијека истражена је добро сачувана цистерна и арсенал муниције са близу 500 топовских металних ђулади. На Горњем граду, након раскресивања густог растиња, ископавања су изведена 2007. године и констатовано је постојање мањег (Деспотовог) замка са двије куле повезане јужним и сјеверним бедемом. Већину унутрашњег простора заузима је грађевина са зидом наслоњеним на јужни бедем. Испод млађе фазе пронађени су старији темељи грађевине, а јужни бедем је имао три фазе доградњи.

Рађено је на прављењу архитектонске документације и створени су услови за наставак ових истраживања, али се она, нажалост, до сада нису реализовала.

Мирослав Б. Вујовић, Филозофски факултет, Универзитет у Београду
Јелена Љ. Цвијетић, Филозофски факултет, Универзитет у Београду

ПОЗНОСРЕДЊОВЕКОВНИ ЖЕТОН ИЗ ДОЊЕГ ГРАДА БЕОГРАДСКЕ ТВРЂАВЕ

Рад је посвећен интересантном налазу кованице откривене 1969. године приликом систематских археолошких истраживања позносредњовековног насеља Доњег града Београдске тврђаве. На аверсу је приказана рељефна представа коју чине ружа у средишту и око ње наизменично аранжиране три круне и три љиљана. Ову представу у оквиру прати натпис: WVLF LAVFER IN NVRMBER. На реверсу је приказан орб са крстом у двоструком оквиру моделованом од три лука и три угла. Око обода реверса тече натпис: AN GOTES SEGEN IS ALS GE. Он је састављан на за ту епоху уобичајеном раном новом високонемачком језику (Frühneuhochdeutsch) и може се прочитати као популарна девиза религиозне природе: *Све је дато с Божјим благословом*. Иако изгледом подсећа на ковани новац, овај налаз није коришћен у редовној монетарној размени већ заправо представља жетон кован у Нирмбергу у радионицама специјализованим за ову врсту производа. Овакви жетони служили су

најпре на таблама за рачунање да би касније добили ширу примену и у хазардним играма на коцкарским столовима. На нирмбершким жетонима нема изражене бројчане вредности јер је она заправо зависила од њихове позиције на столу, табли или платну за рачунање (абакус). Жетон са Доњег београдског града припада нарочито популарном типу ружа/орб који се у Нирмбергу израђивао у периоду од 1550. до 1630. године. На основу аверсног натписа који наводи име произвођача - мајстора Волфа Лауфера I из Нирмберга (Wolf Lauffer I, мајстор од 1554. г. , умро 1601. г.) он се може прецизније одредити у другу половину 16. века. Будући да је пробушен, жетон је највероватније ношен као привезак или као амајлија, што би могло да укаже и на нешто дужу употребу.

Теодора Младеновић, Лебане

ЛОВ У СРЕДЊОВЕКОВНОЈ СРБИЈИ: ИСТОРИЈСКИ ИЗВОРИ И АРХЕОЗООЛОШКА СВЕДОЧАНСТВА

Територија Србије је током средњег века обиловала шумама у којима је живела разноврсна и многобројна дивљач. У средњовековном друштву лов је био обавеза зависног становништва и главна забава владајућег слоја, али и прилика за вежбу и одржавање кондиције у условима мира, која је обезбеђивала и богату трпезу. У овом раду приказани су подаци о лову које пружају различити историјски извори, као и резултати добијени археозоолошким анализама фаунистичког материјала. Трагови о присуству одређених дивљих врста на простору средњовековне Србије сачували су се у топономастици и у писаним историјским изворима, док су неке врсте животиња приказане веома верно, на фрескама цркава. Бројне су представе дивљачи и лова на стећцима, на основу којих се могу реконструисати начин лова различитих животиња, као и обичаји везани за ову активност. Резултати добијени археозоолошким анализама фаунистичког материјала су, за сада, малобројни, али ипак сугеришу већи значај сточарства, и споредну улогу лова у економији средњовековних насеља и манастира. Скромни подаци показују да су у средњем веку ловљене дивље свиње, јелени, срндаћи, медведи и зечеви, односно животињске врсте које су становале у околини локалитета и које су свакодневно биле доступне становништву.

СЕСИЈА: МЕТОДОЛОШКИ ПРОБЛЕМИ И ЗНАЧАЈ
СТАНДАРДИЗАЦИЈЕ У ОБРАДИ АРХЕОЛОШКИХ
ПОДАТАКА – ОД ИСКОПАВАЊА ДО ИНТЕРПРЕТАЦИЈЕ
(сесија, М. Свилар, С. Драгосавац и С. Плавшић)

Марија Свилар, Археолошки институт, Београд
Сенка Плавшић, Филозофски факултет Београд
Софија Драгосавац, Филозофски факултет Београд

**ЗНАЧАЈ СТАНДАРДИЗАЦИЈЕ У ПРИКУПЉАЊУ,
АНАЛИЗИ И ИНТЕРПРЕТАЦИЈИ НАЛАЗА
У ПРАИСТОРИСЈКОЈ АРХЕОЛОГИЈИ**

Основу археологије као науке која се бави реконструкцијом прошлости чине управо артефакти и други материјални докази које су праисторијске заједнице оставиле иза себе. Управо из разлога што поменути артефакти чине основу за интерпретацију и реконструкцију прошлости требало би обратити посебну пажњу како приликом њиховог прикупљања тако и приликом њиховог паковања, измештања и складиштења.

Док с једне стране, археолози у свету настоје да одрже корак са савременим токовима у науци што подразумева примену стандардизације приликом обраде појединачних врста налаза, у српској археологији и даље је присутна неуједначеност у примени различитих аналитичких приступа и метода обраде података која се огледа у томе да сваки истраживач примењује сопствене како технике прикупљања тако и анализирања. Свесни чињенице да су истраживања на овим просторима углавном временски и материјално ограничена и да је немогуће обухватити све аспекте археолошких података, неуједначеност у методологији озбиљно угрожава њихов потенцијал, тако што ограничава синтезу ископаних налаза и идентификацију сложених процеса у археолошком запису, а затим и поређење података са различитих локалитета.

Циљ овог рада је да покрене дискусију на тему примене стандардизације у праисторијској археологији и да понуди могућа решења како и на који начин решити најчешће проблеме приликом самог ископавања, примарне обраде на терену, анализе специјализованх стручњака и на крају интерпретације.

Видан Димић, Београд
Драгана Антоновић, Археолошки институт, Београд

ТРЕТМАН КАМЕНОГ МАТЕРИЈАЛА У АРХЕОЛОШКИМ ИСТРАЖИВАЊИМА

Разне врсте материјалних остатака у Србији, нажалост, још увек нису подједнако третиране током археолошких истраживања. Једна од врста налаза којој се често не придаје довољно значаја су камени артефакти. Овакав неповољан третман се огледа, с једне стране, у нескупљању оваквог материјала, а с друге, у неадекватном складиштењу истог. Обе ове ствари су један од основних предуслова за успешну анализу каменог материјала којом успешно може да се реконструише живот једне културе. Треба разликовати примарну обраду на самом терену и секундарну, кабинетску обраду од стране стручњака за камени материјал. Примарна обрада подразумева правилно прикупљање камених налаза с обзиром да сав камен у археолошком слоју није обавезно и археолошки налаз. На неким истраживањима у Србији још увек је присутна пракса одбацивања великих камених артефаката који се тумаче као камен из архитектуре или се потпуно одбацују због величине и немогућности да се исти пренесу у музејски депо. Такав однос према каменом материјалу потпуно мења слику о једном налазишту и технолошком развоју истраживане културе. Обрада каменог материјала на терену подразумева стандардну манипулацију исту за сав археолошки материјал. То је одвајање камених налаза по врсти, што би сваки дипломирани археолог морао да зна (разликовање шта су камени украсни предмети, абразивно оруђе и оно од глачаног и окресаног камена). Разврставање материјала потребно је због његовог бољег чувања. Веома је штетно заједничко паковање свих камених налаза, нарочито великог абразивног оруђа са оним од окресаног камена, што доводи до постдепозиционих оштећења. Даља кабинетска обрада је већ стандардизована и њу изводе посебни стручњаци. Дobar пример односа према прикупљању и обради каменог, али исто тако и других врста покретног материјала, забележен је на великим међународним пројектима, а неки од њих су се изводили и у Србији: Дивостин, Селевац, Винча, Чатал Хијук (Турска), Воден, Нова Надежда и Мурсалево у Бугарској итд. Стандарде који су постављени на њима требало би увести у редовну праксу на археолошким истраживањима у Србији.

Селена Витезовић, Археолошки институт, Београд

ЗБИРКЕ КОШТАНИХ АРТЕФАКАТА У АРХЕОЛОГИЈИ: ОД ПРАКСЕ ДО ИДЕАЛНОГ ПОСТУПКА

Фаунални остаци представљају на већини археолошких локалитета једну од најбројнијих или чак и најбројнију групу налаза. Осим самих екофаката, ту припадају и модификоване кости, обично означене као *коштана индустрија*. Правилан третман коштаных артефаката на самом терену донекле је исти као и за фауналне остатке, али су потребни и неки додатни кораци.

У раду ће бити дат кратак приказ праксе третмана коштаных артефаката током самих ископавања и непосредно након са праисторијских локалитета у Србији током последњих шездесетак година, као и какав је идеалан поступак у складу са најсавременијом археолошком методологијом.

Каснији процеси описивања, класификовања и анализе у великој мери зависе од очуваности, услова налаза, као и од расположивих могућности истраживача. Идеална препоручена пракса била би уједначени начин разврставања, паковања, инвентарисања материјала и уједначени систем кратког општег описивања (теренски или музејски картони за одређене врсте налаза). Сам поступак анализе, у складу са општеприхваћеном методологијом у светској археологији, треба да буду прилагођени самом материјалу. Најбољи резултати, како са становишта научног рада, тако и са становишта музејске и конзерваторске праксе, постижу се ако се специјализовани стручњак укључи не само у обраду материјала након ископавања, већ и ако се укључи у сам рад на терену. У том смислу, велики тимови археолога-специјалиста за различите врсте материјала, неопходни су у савременој археологији не само за систематска, већ и за заштитна ископавања, која последњих година чине све већи део археолошких истраживања уопште у Европи.

Милица Митровић, Филозофски факултет, Одељење за археологију

ИНДУСТРИЈЕ ОКРЕСАНОГ КАМЕНА У МЕЗОЛИТУ ЂЕРДАПА – ПРЕГЛЕД ДОСАДАШЊИХ И МОГУЋНОСТИ ЗА ДАЉА ИСТРАЖИВАЊА

Теренска истраживања Ђердапа су имала другачије стратегије и ритам на две обале Дунава, што је одредило и природу анализа и обја-

вљивања резултата. Артефакти окресаног камена са локалитета на српској страни (Лепенски вир, Власац) објављени су у већем обиму у монографијама (1969. и 1978. године). Налази су описани у типолошком и у мањој мери технолошком смислу, одређене су сировине, али је изостало детаљније квантитативно представљање резултата. Томе је следио магистарски рад И. Радовановић (1981. године) посвећен материјалу са Падине. Извршена је анализа сировина, и одређене су технолошке, типолошке и морфометријске карактеристике артефаката. Колекције са Власца и Лепенског вира детаљно су анализирали Ј. и С. Козловски (1982. и 1984.), док је материјал са Куле објављен тек прелиминарно у оквиру чланака посвећеног локалитету (1986. и 2007. године).

Налази окресаног камена са румунске стране су, осим прелиминарних извештаја, публиковани у монографијама В. Боронеанца и А. Паунескуа (2000. године). Извршена је анализа сировина као и техно-типолошка анализа, уз квантитативно представљање резултата, док је на појединим локалитетима извршено и мерење тежине материјала према употребљеним сировинама. Савремене методе физичко-хемијских анализа доносе нове податке, пре свега о стратиграфијама налазишта, али и животу заједница, што намеће потребу за детаљнијом анализом артефаката окресаног камена. Раније студије генерално изостављају техно-типолошку анализу у зависности од сировина и посебних контекста. Такав приступ материјалу је неопходан за реконструкцију оперативног ланца како би се стекао увид у стратегије манипулације различитим сировинама и уочиле адаптације у техноекономском понашању ловачко-сакупљачких заједница у периодима 1) климатских промена са краја плеистоцена и почетка холоцена, тј. преласка из финалног палеолита у мезолит, и 2) неолитизације, односно појаве нових популација и неолитских елемената културе од финалног мезолита.

Марија Свилар, Археолошки институт, Београд

ПРОЦЕСИРАЊЕ ГРНЧАРИЈЕ НА КАСНОНЕОЛИТСКИМ ЛОКАЛИТЕТИМА У СРБИЈИ

Из разлога што грнчарија представља саставни део археолошког записа у периоду касног неолита, археолози су се деценијама ослањали управо на ову групу налаза у покушају да дају одговоре првенствено на питања хронологије. Поменуте тенденције пратили су традиционални модели класификације, односно статистичко-типолошке анализе што је подразумевало да се од археолога који се бави процесирањем грнчарије

очекује да на основу специфичне збирке керамичких фрагмената одреди којем би периоду могли да припадају.

У последњих неколико деценија десио се велики напредак у класификовању и изучавању керамичког материјала и што је најважније у начину на који се грнчарија тумачи те се данас све чешће посматра као индикатор технологије, образаца употребе и одбацивања, односно деловања различитих формационих процеса. Такође, јасно је да уколико ниједан од ступњева у третману грнчарије, почевши од прикупљања па све до складиштења није изведен по одређеним стандардима, ма колика да је величина збирке коју изучавамо, њена права вредност ће нам на жалост остати непозната.

Фокус овог рада је на примени различитих метода и техника којима су се археолози деценијама служили у процесирању грнчарије на каснонеолитским локалитетима у Србији, као и на то који су методолошки проблеми и недоумице произашли из тога. Даље је неопходно указати на потенцијалне истраживачке домете стандардизованих приступа у третману грнчарије и размотрити њихову примену у археолошким истраживањима у нашој земљи.

Valentina Todoroska, NU Muzej dr Nikola Nezlobinski, Struga

PRAISTORISKE ALATKE ZA PREŽIVLJAVANJE

Alatke koje su koristili praistorijski ljudi i omogućile im da prežive, danas je alat koji nama pomaže da napravimo rekonstrukciju njihovog života. Cilj ove prezentacije su praistoriske alatke koje se nalaze u zbirci Muzeja u Struzi, dr Nikola Nezlobinski, koji su koristili ljudi na ovim prostorima i ostavili tragove njihovog života pored severne obale Ohridskog jezera. Arheološki materijal poput harpuna, sekira, tegova za razboj, samo su jedan deo materijala sa lokaliteta: Ustie na Drim, Crkveni livadi i Vrbnik, a sojenice hrolonoški pripadaju periodu od neolita do gvozdenog doba.

MNEMOSYNON
FIRMITATIS

70 ГОДИНА
АРХЕОЛОШКОГ ИНСТИТУТА

СРЕДА, 7. ЈУН, 9h
САЛА 2, ЗГРАДА САНУ

70
година

АРХЕОЛОШКИ ИНСТИТУТ

ДАНИ АРХЕОЛОГИЈЕ - 5-12. јун 2017. године, 10-23h

Свечано отварање 5. јун 2017. године у 19.30 сати
Кнез Михаилова 35, испред улаза САНУ и предворју улаза

ДАНИ АРХЕОЛОГИЈЕ

*Виртуелна археологија / Дигитална откопавања /
Проширена стварност*

70 година Археолошког института обележавамо поставком коју карактерише активна употреба нових медија и савремених технологија у презентацији археолошких открића.

Основу концепта представља виртуелни излазак археолошког блага у јавни простор, односно креирање интерактивне поставке у мешовитој стварности.

Идеју наглашавају карактеристични изложбени постаменти испред зграде САНУ и у предворју улаза САНУ, који помоћу таблета, на апстрактним фрагментима античких фресака, мозаика и натписа у камену, откривају бројне виртуелне експонате у проширеној стварности.

Посетиоци имају јединствену прилику да дигиталне експонате у простору откривају користећи HoloLens, најсавременије компјутерске наочаре за мешовиту, односно проширену стварност, а важан сегмент поставке представља и интерактивна просторна инсталација са ‘откопавањем’ мозаика, као и употреба Oculus Rift-а за разгледање дигиталних реконструкција античких објеката у виртуелној стварности.

MNEMOSYNON FIRMITATIS

Археолошки институт је основан 31. маја 1947. године одлуком Комитета за научне установе, Универзитета и високе школе НР Србије. Циљ је био да се у једној научној институцији окупе све оне снаге са Универзитета, музеја и других научних и стручних установа које су се у разним видовима бавиле проучавањем археолошких проблема, да би се на тај начин рад на археологији у Србији организовао што је могуће боље и систематичније.

Институт је деловао у оквиру Академије наука, имао је на почетку само спољне сараднике а данас има 60 сталних сарадника и стотинак спољних.

Старинар, часопис Археолошког института је поново покренут 1950. године – нова, четврта серија. Први број часописа је изашао 1884. године и издавач је било Српско археолошко друштво чији је Институт наследник.

Уз *Старинар* Институт објављује и серију посебних издања или монографија, затим више серија посвећених појединим великим локалитетима или одређеном материјалу (Сирмијум, Сингидунум, Царичин град, Виминацијум, Студеница, Археолошка грађа), што је између осталог допринело да библиотека Института од скромних почетака са 174 инвентарска броја у 1949. години прерасте, махом захваљујући размени, у најзначајнији археолошки књишки фонд у земљи.

Археолошки институт је организовао и руководио великим заштитним ископавањима 1964-1971. на изградњи хидроелектране Ђердап 1 на Дунаву код Кладова, где је откривен Лепенски Вир и више од стотину других праисторијских, античких и средњовековних локалитета. Међутим, при археолошким радовима на хидроцентрали Ђердап 2 на Дунаву код Кусјака, 1980-1984. дошло је до оперативних промена, захваљујући пре свега сталном и интензивном развоју археологије и немогућности да се и даље целокупним збивањима руководи са једног места, па су уз Институт, Филозофски факултет и Народни музеј у Београду постали равноправни организатори ових радова.

Као што се интензивно радило у Србији, тако је успостављена сарадња са археолозима из осталих република, сада суседних држава. Контакти са иностранством, колегама са истока као и са запада, одмах су успостављени у оквиру посета, предавања, студијских путовања и учешћа на научним скуповима, Институт се повезао са одговарајућим партнерима у Америци, Француској и Немачкој, што је довело до заједничких систематских истраживања најчешће античких локалитета. Тесна сарадња је успостављена и са Смитсоњијан институтом у Америци на археолошким ископавањима.

Данас је делатност Института концентрисана на четири теме:

- а) Археологија Србије: културни идентитет, интеграциони фактори, технолошки процеси и улога Централног Балкана у развоју европске праисторије,
- б) Романизација, урбанизација, и трансформација урбаних центара цивилног, војног и резиденцијалног карактера у римским провинцијама на тлу Србије,
- ц) Процеси урбанизације и развоја средњовековног друштва,
- д) Виминацијум, римски град и легијски војни логор.

Растко Васић

Славиша Перић, Археолошки институт Београд
Олга Бајчев, Археолошки институт Београд

СТАЛНА АРХЕОЛОШКА РАДИОНИЦА - ИСТРАЖИВАЊА НЕОЛИТА У СРЕДЊЕМ ПОМОРАВЉУ У ПЕРИОДУ 2002. – 2016. ГОДИНЕ

У периоду 2002-2016. године екипа Сталне археолошке радионице на подручју средњег Поморавља радила је на систематизацији грађе са досадашњих истраживања неолитских налазишта, рекогносцирању и картирању до сада евидентираних неолитских насеља, геофизичком снимању појединих налазишта, пробним и систематским ископавањима. У наведеном периоду поред обраде налаза са ископавања у Дреновцу 1968-1971, Мотел-Слатини ископавања 1985-1986., 2000-2001., Буковичка чесма, Течић, Велики Поповић, комплетирана је археолошка карта неолитских насеља средњег Поморавља, обављена су пробна ископавања старчевачких насеља на локалитетима Попчица, Белица и Међуреч код Јагодине, затим старчевачког насеља на локалитету у селу Лебине код Параћина, винчанског насеља на локалитету Мотел-Слатина у Параћину и вишеслојног неолитског насеља на локалитету Слатина-Турска чесма у Дреновцу код Параћина, на коме се од 2012. године врше систематска археолошка истраживања. Најзначајнији резултати досадашњег рада огледају се у чињеници да је средње Поморавље са својих осамдесетак неолитских насеља било један од центара неолитизације централног Балкана. На овом подручју током неолита издвајају две етапе, старија са насељима старчевачке и млађа етапа са насељима винчанске културе. Најранији трагови старчевачких насеља датирају из последња два века 7. миленијума, док најстарији винчански налази припадају почецима друге половине 6. миленијума пре н.е.

Од истраживаних старчевачких насеља најзанимљивије резултате пружило је једнослојно неолитско насеље на локалитету Дуњички Шљивари у Међуречу код Јагодине, које је дало материјал карактеристичан за почетну фазу старчевачке културе (Прото-старчево). Од вишеслојних насеља најзначајније резултате пружила су истраживања неолитског насеља на локалитету Слатина – Турска чесма у Дреновцу код Параћина, где је на више локација констатован слој старчевачког насеља које је за око 100 година било млађе од неолитског насеља у Међуречу, а између овог и настаријег винчанског слоја констатован је знатан временски хијатус, тако да се на овим деловима насеља не може доказати раније претпостављени континуитет између старчевачког и винчанског

насеља. Висок степен очуваности појединих објеката најмлађе фазе неолитског насеља у Дреновцу омогућава детаљнију реконструкцију унутрашње организације простора и делатности које су се одвијале у појединим деловима кућа.

Ивана Стојановић, Археолошки институт Београд

АРХЕОЗООЛОШКА ИСТРАЖИВАЊА НА НЕОЛИТСКИМ НАЛАЗИШТИМА У ПОМОРАВЉУ

Археозоолошка истраживања релативно касно су почела да се примењују на нашим просторима. Велики помак у развоју научне дисциплине која се бави проучавањем животињских остатака са археолошких налазишта код нас је видљив тек у последње две деценије. Огледа се у све већем броју локалитета на којима се врши систематско сакупљање остатака фауне, све већем броју публикованих студија о археофауни и растућем броју истраживања у оквиру мастер радова и докторских дисертација. У оквиру *Сталне археолошке радионице - Истраживања неолита у средњем Поморављу*, која је започела са радом 2002. године, препозната је важност интердисциплинарног приступа у оквиру археолошких истраживања, па су тако систематско сакупљање археозоолошког материјала и анализа фауне постали саставни део истраживања неолита Поморавља.

Истраживање фауне са неолитских налазишта је од нарочитог значаја јер се управо за овај период везују почеци земљорадње и сточарства. Археозоолошки подаци о раном неолиту Поморавља су још увек скромни, потичу са неколико налазишта и не пружају довољно података о начину експлоатације и односа људи према животињама у овом периоду, што је последица пре свега, мале истражене површине. Са друге стране, касни неолит, кога карактеришу велика, уређена насеља је истражен у доста већем обиму. Издвојићемо локалитете Дреновац код Параћина и Павловац-Гумниште код Врања, са којих потичу и највеће археозоолошке збирке са територије Поморавља. Методолошки приступ сакупљању и анализи фауне са ових налазишта пружају могућност сагледавања актуелних питања, која се поред проучавања економских стратегија односе и на праксе припреме и одбацивања хране, начине депоновања животињских остатака у оквиру насеља, као и друштвену улогу животиња током трајања винчанске културе. Питања која се могу разматрати су и да ли су се економске стратегије у гајењу и лову на животиње мењале

током трајања винчанске културе на простору који је континуирано насељаван и да ли су у том погледу постојале регионалне и локалне разлике. У раду ће бити представљени и прелиминарни резултати анализе фауне са налазишта Дреновац и Павловац-Гумниште, као и смернице и потенцијал за будућа истраживања.

Ђурђа Обрадовић, Археолошки институт Београд

АРХЕОБОТАНИЧКА ИСТРАЖИВАЊА НА НЕОЛИТСКИМ НАЛАЗИШТИМА У ПОМОРАВЉУ

Неолит је период у ком долази до једне од кључних промена у човеком односу ка биљкама – почетак узгајања биљака и производње хране. Прве претпоставке о земљорадњи у српској археологији биле су засниване на основу величине, положаја и трајања неолитских насеља, уз истицање чињенице да су подаци о гајним врстама малобројни и преко потребни. Археоботаничка истраживања на неолитским налазиштима у Србији почела су интензивније да се примењују почетком XXI века, али су и даље скромног обима и ограничена на свега неколико налазишта.

Управо дугорочни циљ нових археоботанички истраживања у Поморављу јесте тестирање досадашњих претпоставки о одликама земљорадње, утврђивање које су врсте биљака у коришћене у исхрани, разматрање начина складиштења биљака, процеса обраде и припреме житарица. С обзиром да су у истраживање укључена налазишта из раног и касног неолита, постоји могућност сагледавања хронолошких и локалних разлика у избору биљака коришћених у исхрани и начину њиховог узгајања.

У раду ће бити приказани резултати досадашњих истраживања у регији Поморавља, укључујући до сада објављену грађу, нове податке са налазишта Међуреч, Мотел – Слатина, Дреновац, Павловац – Гумниште и резултате ревизије података и контекста налаза из складишта с налазишта Селевац и Медведњак. Од налазишта се издваја Дреновац као дугогодишњи пројекат на којем се примењује систематско узимање узорака, док су са других налазишта узорци сакупљани углавном селективно из одређених археолошких целина. Налазишта се разликују у очуваности биљних остатака, начину узорковања и публикавања резултата археоботаничке анализе, што ограничава упоредивост података. Фокус овог рада ће бити на гајеним врстама: које биљне врсте су биле основа исхране, да ли долази до промена у избору врста током неолита и да ли постоје локалне и регионалне специфичности.

Драган Милановић, Археолошки институт Београд
Александар Булатовић, Археолошки институт Београд

РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА ЛОКАЛИТЕТА ВЕЛИКА ХУМСКА ЧУКА

Археолошка истраживања на локалитету Велика хумска чука код Ниша предузета су 2009, а настављена у периоду од 2014. до 2016. године. Четворогодишња истраживачка кампања, у организацији Археолошког института и Народног музеја у Нишу, имала је за циљ утврђивање стратиграфских карактеристика локалитета, разјашњавање културно-хронолошких недоумица које су донела претходна истраживања, сагледавање микрорегионалног положаја локалитета и регистровање могућих економских стратегија у различитим периодима праисторије.

Локалитет Велика хумска чука се налази на платоу доминантног узвишења, на североисточној периферији села Хум, приближно 7 km северно од Ниша. Све стране налазишта су изузетно окомите и тешко приступачне, изузев северне, која је повезана са мањим узвишењем, Малом хумском чуком. Овом узвишењу је најлакше прићи са источне стране, а Великој хумској чуки са североистока. У односу на обалу Хумске реке (333 m) елевација највише коте на централном платоу износи 121,79 m.

Констатовани остаци насеља и покретни археолошки налази указали су на постојање најмање четири културна слоја и већи број археолошких целина-објеката из античког и праисторијског периода. Посебно су значајни боље очувани делови насеља из енеолитског, бронзаног и гвозденог доба. Раном енеолиту припадају остаци надземне структуре страдале у пожару са већим бројем целих и фрагментованих керамичких посуда и других налаза, целина која се састоји од остатака пећи, површине запечене земље и групе керамичких тегова уз пећ, као и више подница пећи, огњишта и јама. Касном енеолиту, појединим фазама из бронзаног и гвозденог доба припадају одређене целине, махом укопи (јаме) и фрагменти керамичких посуда груписани на једном месту. Бројни покретни налази као и стратиграфија евидентирана на локалитету сугеришу да је локација насељавана у раном и касном енеолиту, у раном, средњем и позном бронзаном добу, у прелазном периоду из бронзаног у гвоздено доба и у позним фазама старијег гвозденог доба (V/IV век пре н.е.).

У геолошком и педолошком погледу локалитет је смештен у екосистему који је нарочито погодовао развоју ливадске биоценозе са па-

шњацима и шумама. Непосредно са јужне стране локалитета простире се мања површина гајњаче, земљишни тип који је према физичко-хемијским одликама могао бити коришћен за земљорадњу. Ипак, највећи део земљишних типова око локалитета, образованих на кречњачким седиментима, нису ни у условима које пружа модерна технологија нарочито погодни за земљорадњу, те је Хумска област и данас погоднија за виноградарство и сточарство, првенствено гајење оваца и коза.

Посебан значај тог локалитета огледа се у његовом просторном односу са налазиштем Бубањ код Новог Села, на којем су истраживања у организацији Археолошког института у Београду и Народног музеја у Нишу трајала у континуитету од 2008. до 2014. године, и налазиштем Кременац, које је означено као праисторијски рудник кремене сировине. Поред тога, важно је да су у близини локације у селу Хум евидентирана лежишта бакра.

Нова археолошка истраживања у знатној мери су допунила и у извесном смислу кориговала ранија сазнања о динамици и хронологији насељавања локалитета Велика хумска чука. Будућим мултидисциплинарним истраживањима одређени закључци и претпоставке могли би да се провере, допуне и ревидирају, као и да се прецизније одреди трајање појединих фаза насељавања и утврде економске стратегије популација која су настањивала доминантно узвишење у различитим периодима праисторије.

Драгана Антоновић, Археолошки институт Београд
Селена Витезовић, Археолошки институт Београд
Видан Димић, Београд

ПРЉУША - МАЛИ ШТУРАЦ, ЕНЕОЛИТСКИ РУДНИК БАКРА НА РУДНИКУ

Енеолитски рудник бакра на локалитету Прљуша на врху Мали Штурац на Руднику за сада представља највећи праисторијски рудник на Балкану. Откривен је 1980. године и са прекидима се истражује до данас. На целој површини налазишта детектован је већи број окана, а до сада су, делимично или потпуно, истражена само четири. У њима су откривени остаци површинске и јамске експлоатације руде. До сада су на Прљуши трагови површинске експлоатације нађени у зони окана 4 и 6. Јамску експлоатацију карактеришу хоризонтални рудни канали и мање галерије који се налазе на релативно малој дубини од површине тла. У

окну 6 откривена је мања галерија дубине 1,5 метара од нивоа улаза на коју се настављала површинска експлоатација руде.

Објекат 1 на самом врху локалитета за сада је најбоље истражено рудно окно. У њему је откривена подземна експлоатација руде са ходницима неправилног облика, типичним за рано рударство и једна галерија којом се ходник завршавао. Рудна жила се налазила плитко испод површине тла и пружала се правцем исток – запад. Њено прањњење је почињало од четвороугаоног отвора код кога су била остављена два раноенеолитска пехара са две дршке, по један са сваке стране. Од улаза, рудни ходник је ишао на исток и на запад. Велики комади стена у горњим слојевима откривени су како у ходницима тако и у галерији, што указује да је реч о подземној експлоатацији руде и да се таваница обрушила након напуштања окна. На зидовима галерије откривено је више удубљења која су можда имали функцију у фиксирању неке дрвене конструкције о коју су се вешали масивни камени батови. Откриће једног таквог бата, тежине 19,8 кг, на самом улазу у галерију из ходника који је водио до ње, даје основу за такву претпоставку. У самој галерији, у њеном централном делу, откривено је 180 камених батова. Трагови ватре примећују се на зидовима галерије, на местима где је била минерализација. На тим местима постоје и трагови избијања руде из матичне стене настали употребом камених батова. Објекат 1 је једино окно у коме је нађена керамика која може поузданије да се определи. Откривено је неколико пехара са две дршке који су по облику типични представници Бубањ-Хум културе. Ипак, мали узорак, али исто тако и недостатак апсолутних датума, не дозвољава прецизније културно-хронолошко опредељење у једну од фаза – раноенеолитску Бубањ-Хум I или ранобронзанодобну Бубањ-Хум III. Начин експлоатације руде, а то је прањење и прањњење малахитних жица што оставља неправилне рудне канале, донео је превагу код датовања окна Објекат 1 у рани енеолит, а посредно и целог рудника на Прљуши. Прецизније датовање биће могуће тек након добијања апсолутних датума и проналажењем већег керамичког узорка. Могуће је да је доњи део падине био експлоатисан и раније, током винчанске културе. То су претпоставили и први истраживачи локалитета, пре свега због обиља горског кристала кварца кога има на целој површини налазишта и за који се претпоставља да је могао бити експлоатисан током винчанске културе.

Александар Булатовић, Археолошки институт Београд
Војислав Филиповић, Археолошки институт Београд

ПРОЈЕКАТ ЈАДАР

Мултидисциплинарни пројекат под називом *Археолошка истраживања насеобинских система, сахрањивања и рудних ресурса у бронзаном добу северозападне Србије*, или скраћено пројекат Јадар, одвија се већ седам година у заједничкој организацији Археолошког института из Београда, Србија и Бруклин колеџа Градског универзитета у Њујорку, САД, а у сарадњи са Заводом за заштиту споменика културе Ваљево и Музејом Јадра из Лознице. Циљ пројекта је евидентирање археолошких локалитета из периода бронзаног доба на територији Јадра, Рађевине и Поцерине и истраживање насеобинских система, обичаја сахрањивања и рудних ресурса у северозападној Србији у датом периоду. Истраживања обухватају археолошка и геолошка истраживања у области целе северозападне Србије, посебно у сливу реке Јадар. С обзиром на то да су насеља из периода бронзаног доба на овом подручју била потпуно непозната до пре неку годину, а да је испитивање потенцијала рудоносних лежишта руде калаја веома важно за почетке металургије бронзе у овом делу Европе, пројекат је већ обезбедио изузетно важне стручне податке о наведеним проблемима. Питање металургије бронзе и истраживања лежишта калаја релативно скоро су постала актуелна у домаћој и светској археологији. Међународну екипу која реализује пројекат сачињавају стручњаци из разних области, не само археологије, па су подједнако заступљени и геолози, хидролози, зоолози, географи, седиментолози и стручњаци за географске информационе системе (GIS). Током претходних кампања извршена су археолошка истраживања две хумке на локалитету Шумар у Белотићу, истраживање једне хумке на локалитету Тумули код моста у Кривајици, као и мања сондажна рекогносцирања градине Остењак у селу Ликодра, пећинског налазишта Ковачевића пећине у селу Церова, локалитета Тројанов град на планини Цер и локалитета Градац у селу Цикоте. Том приликом, откривени су остаци покретног археолошког материјала и узет велики број узорака за разнородне анализе, а на локалитету Градац регистрован је камени бедем рађен у техници сухозида и материјал који по својим карактеристикама одговара периоду позног бронзаног доба доњег Подриња. Такође, паралелно са археолошким истраживањима, вршене су теренске геолошке, педолошке, климатолошке, седиментолошке и хидролошке проспекције терена и узети су узорци за бројне анализе. На јужним обронцима планине Цер

и локалних речних токова, откривени су значајни алувијални наноси калајне руде каситерита.

Током досадашње реализације пројекта, укупно је сондирано или сондажно рекогносцирано 10 локалитета, а узето је више од 500 узорака бронзаних предмета са територије целе југоисточне Европе, који су потом анализирани у САД. На теренским истраживачким кампањама, поред сталних чланова, учествовало је више од 50 студената из САД и 10 студената из Србије, а резултати добијени током пројекта коришћени су у неколико докторских и мастер радова. Руководећи чланови пројекта представљали су резултате на међународним скуповима широм планете, а до сада је неколико чланака са резултатима пројекта објављено у водећим светским часописима.

Иван Вранић, Археолошки институт Београд

АРХЕОЛОШКИ ЛОКАЛИТЕТ “КАЛЕ” У КРШЕВИЦИ: ИСТРАЖИВАЊА 2001-2017

Систематска археолошка истраживања налазишта „Кале“ у Кршевици (V-III век пре н.е.), којима у кооперацији са Народним музејем из Београда и уз учешће неколико других институција руководи Археолошки институт Београд, започета су 2001. године и трају до данас. Локалитет у Кршевици, међутим, био је познат и раније захваљујући првим сондажним ископавањима организованим од стране Народног музеја из Врања на овом месту још шездесетих година. Тада је широј археолошкој заједници скренута пажња на веома необичан „грчки карактер“ покретне и непокретне материјалне културе овог утврђеног насеља и потребу даљег истраживања контаката гвозденодопских заједница са територије данашњег Пчињског округа са грчким и трачким областима. Систематска истраживања, која су уследила неколико деценија касније, значајно су унапредила сазнања о карактеристикама локалитета (начину градње одбрамбене архитектуре, станбеним објектима и јавним грађевинама), локалној и импортованој покретној материјалној култури као и о хронологији.

Овај рад за циљ има да представи историјат истраживања и најзначајније резултате остварене у оквиру пројекта посвећеног ископавањима, конзервацији, презентацији и интерпретацији локалитета у Кршевици. Посебно треба истаћи информације о веома динамичним и у античким изворима недовољно познатим везама становништва овог утврђеног

насеља како са осталим сличним центрима из дубоке континенталне унутрашњости Балканског полуострва, тако и са грчким колонијама на егејској обали али и античком Македонијом. Досадашњи резултати, наиме, недвосмислено потврђују постојање трговине и размене са центрима попут Атине, Тасоса, Менде и Пеле одакле воде порекло разни облици импортованих предмета. Локално произвођена материјална култура, међутим, било покретна попут керамике или непокретна попут архитектуре од камених квадера и ћерпича, показује зачуђујућу сличност са материјалном културом тзв. грчког света, те тако индицира да је карактер контаката са јужним областима далеко комплекснији од пуке трговине и размене и да резултира локалним познавањем начина производње карактеристичне за медитерански свет. Овакав контекст налаза отвара веома конкретне могућности за шире сагледавање тзв. процеса хеленизације, узрока трансфера знања и технологије или различитим праксама у потрошњи, те далеко свеобухватније интерпретирање ове недовољно истражене али веома актуелне теме која повезује археологију античке Грчке и Македоније са проблемима гвозденог доба континенталних области.

Стефан Поп-Лазивић, Археолошки институт Београд

ПАЛАТИЈАЛНИ КОМПЛЕКС СИРМИЈУМА

Истраживања палатијалног комплекса Сирмијума започета су још крајем 50-их година прошлог века. За више од 60 година истражено је неколико локалитета која нам данас пружају изванредан увид у распоред појединих грађевинских целина различите намене.

Комплекс је позициониран у југоисточном углу Сирмијума у непосредној близини реке Саве. Граница комплекса на северној страни је одређена изградњом хиподрома са стадионом, док је према западу и југу комплекс ограничен бедемима. На основу делимично истражених делова целине остаци архитектуре на локалитету 1а су интерпретирани као јужни крај резиденцијалног дела палате са двориштем и тетрапилоном/фанумом. У западном делу комплекса откривени су економски објекти од којих је грађевина А подељена у више просторија приближно истих димензија. Истраживања средишњег дела палате започета ископавањима на локалитету 37 крајем 60-их година, настављена су у скорије време на локалитету 85. Отворени простор средишњег дела комплекса омеђен је са севера хиподромом, док је на западу и истоку неколико грађевина

насталих током IV века. На западној страни налазила се велика јавна грађевина (J) са главним порталом на источној страни. На истоку је подигнут портик испред већег резиденцијалног објекта (X) у којем су откривени остаци система подног грејања.

Најновијим истраживањима је констатован најстарији хоризонт тетрархијске фазе палатијалног комплекса. Између грађевина је J и X, откривени су остаци велике полигоналне грађевине M. Истраживањима је обухваћена само северозападна трећина објекта, али се на основу прорачуна појединих њених елемената може закључити да је њен изворни пречник износио око 22 метра. У основи је објекат био шеснаестостраничан са спољним масивним зидовима дебљине 1.80 m. Унутар објекта су откривене четири радијално распоређене платформе грађене у ливу у облику квадера. Над платформама су откривени остаци мермерних база стубова сачињених из делова. На основу очуваних елемената може се претпоставити да су носиле стабла стубова пречника око 1.30 m. У северном делу грађевине откривена су два зида веће конструкције зидане од опека, која је могла представљати неку врсту подијума. Унутрашњост објекта је патосана подом начињеним од хидростатичког малтера. На основу налаза више комада новца датованог у прву деценију IV века унутар самог пода и непосредно над њим, време изградње објекта се може датовати у овај период. Нажалост у јужном делу објекат је у потпуности девастиран, тако да не постоје јасне индикације да ли се улаз у објекат налазио на овој страни. Над подом, на површини целог објекта је констатован моћан слој шута у којем су откривени остаци архитектонских елемената саме грађевине (фрагменти мермерних капители, конзола, оплата), фресака, као и фрагменти неколико царских скулптура од црвеног порфира. Претпостављено је да су порфирне скулптуре изворно биле постављене у грађевини M. Налази новца у слоју деструкције упућују на то да је објекат девастиран током шесте или седме деценије четвртог века.

Над западним делом објекта су подигнути анекси грађевине J и изграђено је поплочање испред улаза у источни анекс током друге половине IV века, тако да је цео овај простор добио другачији изглед. Између грађевина J и X је настао дворишни отворени простор површине око 1200 квадратних метара.

Ивана Поповић, Археолошки институт Београд

ПОРФИРНЕ СКУЛПТУРЕ ИЗ ЦАРСКЕ ПАЛАТЕ У СИРМИЈУМУ

Током археолошких истраживања, спроведених 2012-2015. године на простору североисточног дела палатијалног комплекса у Сирмијуму (локалитет 85), откривено је 50 фрагмената скулптура од порфира. Они су били сконцентрисани унутар и око октогоналног објекта, од кога су регистроване базе четири моћна стуба. Објекат је био опасан кружним потпорним зидом. Почетак градње октагоналне грађевине дефинише новац Максимијана Херкулија из 301. године, нађен у гаражи код једног њеног стуба, на самом поду, на апсолутној дубини од 79,8 m. Периоду градње одговарају и новци Констанција Хлора из 298/99. године, Диоклецијана из 300/03. године и Максимиана Даје из 308/10. године, откривени у шуту изнад пода. После конзерваторских радова, обављених у Народном музеју у Београду, дошло се до закључка да фрагменти порфира припадају главама једног цара из доба прве тетрархије (Диоклецијана или Галерија), једног цара из средине IV века (Констанција II ?), једног египатског свештеника и бистама царева на глобу, од којих је једна добро сачувана, а друга фрагментована. Остали делови фигуралне порфирне композиције нису могли да буду идентификовани и реконструисани, будући да је реч о атипичним фрагментима. С обзиром на бројност и разноврсност скулптура, откривених унутар комплекса царске палате у Сирмијуму, овај налаз је од изузетног значаја, имајући у виду да је на простору целог Римског царства нађен релативно мали број порфирних скулптура које су играле важну улогу у царској пропаганди. Налаз потврђује да су Сирмијум, али и цела територије данашње Србије, током касноантичког периода били у фокусу римске стратешко-пропагандне политике.

Надежда Гавриловић Витас, Археолошки институт Београд

КОНСТАНТИНОВА ВИЛА У МЕДИЈАНИ

Касно-античко насеље у Медијани, вероватно изграђено крајем 3. века, обухвата више објеката резиденцијалног и привредног карактера. Археолошки најистраженију целину представља средишњи део северног простора насеља Медијане (одвојеног од јужног простора римским путем *via publica Naissus-Serdica*), са више објеката различите функције.

У централном делу северног простора насеља се налази резиденцијално-административни комплекс виле са перистилом, терми и античке капије, који је оградним зидом одвојен од осталих објеката изграђених око виле са перистилом (вила са октогоном, вила са конхама, складиште - *horreum*, војне бараке, две ранохришћанске цркве). Археолошким истраживањима су констатоване три градитељске фазе изградње објеката, чији почетак датира са краја 3. века, а крај бива означен провалом Хуна 441. године. Захваљујући вишедеценијским ископавањима Археолошког института у Београду, у сарадњи са Народним музејем Ниша и Заводом за заштиту споменика културе из Ниша, простор виле са перистилом је готово у целости истражен, као што је у изгледу и декорацији репрезентативних објеката, у првом реду виле са перистилом, сагледана династичка идеологија цара Константина и његових наследника.

Представљајући пространу грађевину издужене основе површине од око 6000 m², оријентације север-југ, вила са перистилом је била конципирана као објекат са пространим двориштем са тремом (*peristylum*), у чијем се центру налазио велики базен (*impluvium*). Са источне и западне стране дворишта се налазио низ просторија, при чему је насупрот улазу у вилу, на северној страни, била велика сала за пријеме са апсидалним завршетком и више просторија око ње. Северозападно и североисточно од сале за пријеме, откривене су две мање грађевине - стибацијуми А и Б (*stibadia*), које су имале функцију свечаних трпезарија. Повезане ходником са вилом са перистилом, на северозападном делу виле су се налазиле терме приватног карактера. Импазантан изглед и декорацију у виду порфирних и мермерних скулптура, фреско сликарства, мозаика и монументалне архитектонске пластике, вила са перистилом добија у другој градитељској фази (око 330.-378. године). Површина од око 1000 m² виле са перистилом је била украшена мозаицима са геометријским, вегетабилним и фигуралним представама, међу којима се истичу представа Медузе и представа Леде и лабуда (Зевса) са речним божанством Флувиусом. Најновијим археолошким истраживањима стибацијума Б виле са перистилом, у целости је откривен и конзервиран мозаички под у просторијама стибација, који представља потпуно јединствен мозаик изузетно високог квалитета и умећа. У том контексту, само је још једном потврђен изузетан значај царске резиденције на Медијани и династичке идеологије која се у њој може сагледати.

Радмила Зотовић, Археолошки институт Београд

РИМСКИ ВОТИВНИ СПОМЕНИЦИ НА ТЕРИТОРИЈИ ЦЕНТРАЛНЕ СРБИЈЕ

Римски вотивни споменици на територији централне Србије показују донекле стандардне чињенице као и на свим другим територијама Римског царства. Тако су најбројнији споменици богу Јупитеру, самостално и са другим, или чак свим боговима и богињама. Уобичајену тријаду чине Јупитер – Јунона – Минерва. На другом месту јесу посвете царском култу, које су доста бројне на појединим територијама. Из извесних посвета, сазнајемо и да је постојао Нептунов храм у Виминациуму, као и Јупитеров и Херкулов у околини Сингидунума. Посвете начињене Херо, Хекати, Ати и Омфали говоре да је било романизованих грчких досељеника, док посвете као што су Deo Aeterno и Diis Angelis из Виминациума можда упућују на завете хришћана.

Остале посвете су начињене Силвану, Митри, Сабазију, Херкулу. Најређе су посвете Сабазију, док се код осталих божанстава не може уочити бројност према територијама налаза, с обзиром да је степен истражености територија различит. Тако је интересантно уочити да се на територији источног дела римске провинције Далмације уопште не јављају посвете царском култу, што је такође можда резултат недовољне истражености ове територије.

Дедиканти су из свих слојева становништва, од цивилног до војног сектора. На посветама се могу уочити донације, односно еуергетизам као што је то већ случај са поменутиим обнављањем Нептуновог храма и подизањем Јупитеровог и Херкуловог.

Споменици се већином могу датовати у II век, а нарочито у период од 212. године када су сви становници добили право грађанства, па је тако и економска моћ становништва била повећана.

Стефан Поп-Лазивић, Археолошки институт Београд

ФОРТИФИКАЦИЈЕ ФЕЛИКС РОМУЛИЈАНЕ (ГАМЗИГРАДА)

Палатијални комплекс Феликс Ромулијане - Гамзиграда одликују два фортификациона система настала у кратком периоду почетка IV века.

Старије утврђење неправилне основе обухватало је простор од око 4.5 ha. Основну осу симетрије чини правац запад-исток, а на овим стра-

нама су и распоређене две капије. Основна комуникација, која је делила унутрашњост унутар бедема на северни и јужни део, никада није откривена. Одступање бедема од правилног смера је најочљивије на северној страни где северни бедем мења правац пружања на неколико места. Уочљиво је да су трасе северног и источног бедема у североисточном углу паралелне трасама пружања зидова палате ДЗ као и управне на њих. Треба узети у обзир и чињеницу да је у том делу нагли пад терена према потоку који утиче у Селишки поток. Неправилност се уочава и приликом оријентисања појединих кула. Разлози за такве неправилности у оријентацији самих кула као и позиционирања трасе бедема могу бити у топографским околностима у непосредној близини утврђеног простора, као и у позиционирању грађевина унутар бедема. Четвороугаоне куле на северном и јужном беду, као и на међурастојањима између капија и углова на источном и западном беду су истурене у односу на бедеме до пола, док су осмоугаоне куле које штите капије у потпуности истурене. Ове одлике су иначе карактеристичне за римске фортификације од краја III па све кроз IV век.

Паралелно са високо очуваним кулама старијег фортификационог система Ромулијане подигнуто је млађе утврђење, чији су бедеми и куле подигнути непосредно испред старијег, у неким случајевима и непосредно испред њега. Све куле млађе фортификације су полигоналне, а најмасивније су оне на угловима чији пуни пречник износи 26 метара. Истраживањима спроведеним током 2013. године у југозападној кули 15 констатовано је да је изворно ослонац спратне конструкције био осмишљен на 4 слободно стојећа ступца трапезоидне основе. Бедеми и куле су подигнути над моћним дубоко фундираним базама, које код бедема прелазе дебљину од 3.9 метара. Стубови портика млађег утврђења су постављени паралелно са бедемима на растојању од око 4.5 m, тако да у неким случајевима користе остатке кула као ослонац или су непосредно подигнути над старијим бедемом. Још је током ранијих истраживања констатовано да млађа фортификација Ромулијане никада није завршена. На то упућују најпре остаци кула V, VI и XII непосредно на улазима у куле млађег утврђења 5, 6 и 16. Током истраживања 2011. године на северном беду и кули XI констатовано је да је северни зид куле XI инкорпориран у млађи бедем, као и да сама кула својим габаритом блокира комуникацију унутар северног портика. Вероватно никада нећемо сазнати због чега су се градитељи фортификације одлучили да не поруше у потпуности старије и потом граде млађе утврђење. Оно што се чини извесним је да је ненадана смрт цара Галерија у априлу 311. године утицала на то да се обустави завршетак изградње млађе фортификације

Ромулијане и да куле старијег утврђења остану очуване скоро у изворном облику све до наших дана.

Софија Петковић, Археолошки институт Београд

ВРЕЛО – ШАРКАМЕН - ЦАРСКА РЕЗИДЕНЦИЈА ИЗ ВРЕМЕНА ТЕТРАРХИЈЕ

Римско налазиште Врело налази се на левој обали Врелске реке, 6 km западно од села Шаркамен, код Неготина. Овај локалитет први је забележио Феликс Каниц 1889. године, а архитекта Ђурђе Бошковић је 1947. године скицирао видљиве објекте: утврђење, мост и храм на левој обали Врелске река, и терме на десној обали. Прва археолошка истраживања на Шаркамену предузели су 1975. године кустоси археолошке збирке Музеја Крајине Неготин, Милица и Ђорђе Јанковић, када су нађени делови царске порфирне скулптуре. Од 1994. до 2002. године САНУ, Археолошки институт у Београду и Музеј Крајине Неготин вршили су систематска археолошка истраживања овог налазишта, на основу иницијативе археолога из Музеја Крајине, Гордана Јањића, тада директора музеја и Ђока Јовановића, кустоса археолошке збирке. Под управом Акад. Драгослава Срејовића, археолошким истраживањима руководио је Др. Миодраг Томовић испред Археолошког института.

Овим истраживањима откривено је више објеката на левој и десној обали Врелске реке:

А – утврђење царске резиденције, В – царски маузолеј, С – консекративни тумул, D – платформа уз западну страну маузолеја, Е – касноантички објекат уз јужну кулу западне капије утврђења, F- металуршка радионица западно од меморијалног комплекса, G – објекат квадратне основе западно од тумула, H - економски објекат на десној обали Врелске реке, I – велика грађевина (базилика ?) на левој обали Врелске реке и J – економски објекат северозападно од утврђења.

Утврђена резиденција и меморијални комплекс са маузолејом и тумулом датују се у почетак 4. века и приписују се тетрарху Максиминоу Даји (305– 313). Делови порфирне скулптуре цара на трону нађени су на падини западно од меморијалног комплекса, кога чине маузолеј и тумул. У маузолеју је сахрањена царица – мајка, сестра императора Галерија и мајка Максиминоу Даје. Занимљиво је да је царица кремирана, а у крипти је, осим њених посмртних остатака, откривена скривница са сетом њеног личног златног накита, што је јединствен налаз на чита-

вој територији Римског царства. Комплекс на Шаркамену подигнут је по узору на царску палату *Felix Romuliana* на Гамзиграду са меморијално – сакралним комплексом на Магури, са два консекративна тумула и два маузолеја, који су припадали тетрарху Галерију и његовој мајци Ромули.

Пројекат *Врело – Шаркамен, археолошка истраживања, презентација и промоција* започели су 2013. године Археолошки институт у Београду и Музеј Крајине у Неготину. План пројекта обухвата следеће активности:

1. Заштитна археолошка истраживања на локалитету Врело – Шаркамен, која би садржала заштитна археолошка ископавања неоткривених делова фортификације царске резиденције, ради конзерваторско-реставраторских радова и презентације налазишта, и геофизичку проспекцију налазишта.

2. Конзервацију и музеолошку обраду покретних налаза са ранијих ископавања.

3. Конзервацију, реставрацију и презентацију архитектонских целина на налазишту Врело – Шаркамен.

Предвиђено је да прва фаза пројекта траје пет година (2013-2017).

У четири кампање археолошких истраживања (2013-2016) откривена је у целости југоисточна кула утврђења (кула 8), јужни бедем у дужини од 15 m ка западу од поменуте куле и архитектонски објекти дуж његове унутрашње стране, куле западне капије и њихова унутрашњост (куле 1 и 2). Преостају ископавања у самој западној капији, као и конзерваторско-реставраторски радови на ископаним архитектонским објектима. Осим припреме откривених објеката за презентацију, ова археолошка ископавања су изнедрила и нове научне резултате, који у многоме, мењају досадашњу слику о тетрархијској резиденцији на Врелу.

Софија Петковић, Археолошки институт Београд

КАСНОАНТИЧКА И СРЕДЊОВЕКОВНА НЕКРОПОЛА У РАВНИ КОД КЊАЖЕВЦА (TIMACUM MINUS)

Римско утврђење и насеље *Timacum Minus* налази се у источној Србији, на око 8 km северно од Књажевца, на левој обали Белог Тимока у атару села Равна. Археолошка истраживања овог налазишта започео је 1975. године Археолошки институт из Београда, који у сарадњи са Завичајним музејом Књажевац реализује овај пројекат више од четири деценије. Ова истраживања допринела су бољем познавању римског

утврђења и цивилног насеља у Равни: ископани су и презентовани делови северног, западног и јужног бедема са припадајућим капијама и кулама, део велике грађевине у средишту унутрашњости кастела, терме североисточно од утврђења, на обали Тимока, део велике грађевине са хипокаустом југозападно од утврђења, остаци римског насеља јужно од бедема, као и делови римске и касноантичке некрополе на десној обали Ропинског потока северозападно и на брду Слог, око 300 m западно од утврђења.

Према досадашњим сазнањима прво римско утврђење *Timacum Minus* имало је четири фазе изградње од 1. до 4. века, док је цивилно насеље, настало у 2. веку, имало процват у 3-4. веку. После низа варварских напада крајем 4. и почетком 5. века, *Timacum Minus* је коначно срушен и спаљен у најезди Атилиних Хуна у Подунавље 441-443. године.

На стрмој западној падини брда Слог и у његовом подножју, током заштитних ископавања од 1994. до 1996. године истражен је део касноантичке некрополе из друге половине 4. и прве половине 5. века, као и средњовековне некрополе из периода IX-X века. Откривено је укупно 140 гробова, као и три зидане гробнице. На основу истраженог узорка гробова на касноантичкој некрополи Слог (75 гробова) утврђено је да се она формирала у три хронолошки сукцесивне фазе, које су издвојене су на основу стратиграфских података, анализе гробних налаза и историјског контекста. Средњовековно гробља на некрополи Слог (65 гробова) интерперетирано је као једновремена некропола, која се, на основу налаза из гробова прилично широко датује у 9-10. век. Резултати заштитних археолошких ископавања (1994-1996. године) вишеслојне некрополе у Равни исцрпно су монографски публикована 2005. године.

Заштитна ископавања некрополе Слог обновљена су због њене угрожености 2013-2015. године. У скромно финансиране три кампање истражена су 52 касноантичка и средњовековна гроба.

Раније утврђена стратиграфија некрополе је делом потврђена и новим истраживањима. Некропола је кориштена у два периода, у касној антици, од средине 4. до средине 5. века, и у раном средњем веку, с тим, што је поред раније констатованог хоризонта с краја 9-10 века, истражен и старији хоризонт сахрањивања 8-9 века. Ово је изузетно значајно откриће, које сведочи о континуитету живота у данашњој Равни. Поред тога, кампање 2013-2015. године изнедриле су велики број налаза, већином сребрног и бронзаног накита – наушница, наруквица и прстења и огрлица од перли од стаклене пасте и бронзе, римског бронзаног и сребрног новца, али и керамичких и стаклених посуда које су као прилози полагане у гробове.

Грбови обе некрополе припадају већ раније потврђеним типовима, а њихова оријентација указује на христијанизовано становништво. Старост и пол сахрањених показују уобичајену демографску слику: највише покојника је било младог узраста, односно новорођенчади и деце до 7 година старости. Међу касноантичким сахранама издвајају се G 149, G 190 и G 193, а од средњовековних гробова занимљиви су G 142, G 159, G 169 и G 178.

Владимир Милетић, Центар за нове технологије

ГЕОФИЗИЧКА ИСТРАЖИВАЊА ВИМИНАЦИЈУМА

Применом геофизичких метода, у оквиру метода археолошког рекогносцирања терена, омогућено је веома прецизно детектовање археолошких непокретних налаза. На археолошком локалитету Виминацијум се од 2001. године врше систематска геофизичка истраживања, коришћењем различитих метода. Резултати су омогућили утврђивање распореда и димензија најзначајнијих објеката и на тај начин указали на правце будућих археолошких ископавања.

Иван Богдановић, Археолошки институт Београд

ВИМИНАЦИЈУМСКИ АМФИТЕАТАР

Виминацијумски амфитеатар откривен је у оквиру североисточног угла насеља, које се развило уз легијско утврђење на десној обали Млаве. Грађевина је удаљена око 50 m од северозападног угла војног логора. На овој локацији првобитно је геофизичким снимањима утврђено постојање монументалне грађевине овалне основе. Систематска археолошка ископавања, започета крајем 2007. године, и даље су у току. До сада је истражен већи део амфитеатра, који укључује арену, зид арене, главне улазе и простор на коме су се налазиле трибине. Објекат је изграђен почетком II века и коришћен је до прве половине IV века. Потврђено је постојање првобитног амфитеатра, који је био потпуно изграђен од дрвета. Ова грађевина представља типичан пример војних амфитеатара подизаних уз утврђења широм Римског царства. Током II века, изнад дрвеног објекта, изграђен је амфитеатар од камена и дрвета. У непосредној близини истражено је неколико грађевина мањих ди-

мензија, као и градски бедеми, чијим је подизањем зидани амфитеатар крајем II века био уклопљен у градску територију. Југозападно од амфитеатра откривена је градска капија са улицом. Након обуставе одржавања гладијаторских представа и напуштања амфитеатра, зидови се, као и бедеми, разграђују, а грађевински материјал се односи на другу локацију. Изнад остатака амфитеатра крајем IV века формирана је некропола скелетно сахрањених покојника.

Објекат у Виминацијуму представља јединствен пример, будући да до сада у римским провинцијама на територији Србије археолошки нису потврђени други амфитеатри. Откриће амфитеатра омогућава нов приступ проучавању гладијаторских борби и других представа на овом простору. Присуство овакве грађевине и анализа њене конструкције, пружају нам важне податке, који доприносе бољем разумевању римске провинцијалне архитектуре. Истраживања на ширем простору амфитеатра указују на различите етапе у развоју Виминацијума које се, пре свега, огледају у промени његовог урбанистичког плана.

Младен Јовичић, Археолошки институт Београд

РИМСКЕ ВИЛЕ НА ТЕРИТОРИЈИ ВИМИНАЦИЈУМА

Током вишедеценијских истраживања Виминацијума откривене су бројне архитектонске целине градског језгра, као и делови војног логора, а ови подаци допуњени су геофизичким истраживањима која су додатно обогатила познавање градске структуре. Међутим, будући да је простор у околини самог града био угрожен изградњом термоелектране Костолац Б, измештањем корита Млаве и отварањем површинског копа угља Дрмно, заправо се може рећи да је шири простор градске територије боље археолошки истражен од самог града. Заштитним истраживањима поред делова јужне и источне градске некрополе, откривени су и бројни остаци вила, викус и субурбано насеље, који су тема овог рада. Током седамдесетих и осамдесетих година XX века на простору јужно и југозападно од града откривени су остаци руралних насеља, вила рустика, на локалитетима Бурдељ, Ливаде код Ђуприје и Рудине. У првој и другој деценији XXI века, истраживања су била концентрисана на простор источно од града, где су откривене виле на локалитетима Стиг, На Камењу и Над Клепечком, а на последњем локалитету пронађени су и остаци до сада непознатог викуса. Коначно, на локалитету Рит, у близини града а североисточно од војног логора, откривени су остаци

субурбаних вила које су се налазиле у предграђу града Виминацијума.

Сва досадашња истраживања шире градске територије Виминацијума указала су на комплексност једног великог античког центра. Угроженост територије у окружењу самог града довела је до тога да је шири агер Виминацијума један од најбоље истражених на нашој територији. Ова открића сведоче да је читав простор око Виминацијума био густо насељен и да се на том простору одвијала значајна привредна делатност. Рурална насеља у околини града налазила су се у близини комуникација што је омогућило лакше достављање производа и услуга на градско тржиште.

Драгана Рогоћ, Археолошки институт Београд

РАЗЛИЧИТИ ПРИСТУПИ У КОНЗЕРВАЦИЈИ И ПРЕЗЕНТАЦИЈИ РИМСКОГ ЗИДНОГ СЛИКАРСТВА ИЗ ВИМИНАЦИЈУМА

Из Виминацијумске сликарске официне произашла су дела различита како по иконографској тематици, тако и по квалитету израде. У овом раду биће представљени поједини примери конзервираног зидног сликарства које је пронађено у оквиру античких грађевина Виминацијума (терме, амфитеатар и гробнице).

Зидно сликарство се разликује по изгледу и степену очуваности из чега су ипроистекли разлози за одабрану методу конзервације и презентације. Овим путем биће презентоване различите конзерваторско рестаураторске методе, како оне већ устаљене, тако и потпуно нове које је диктирао сам археолошки материјал. Помоћу конзерваторских радова добијено је више целина које нам омогућавају да сагледамо како је зидна декорација неког ентеријера изгледала. На овај начин обезбеђено је очување зидних слика, али и њихово презентовање јавности. Посебно је посвећена пажња презентовању потпуно фрагментисаних примера.

Немања Мрђић, Археолошки институт Београд

ВИМИНАЦИУМ – ЛЕГИЈСКИ ЛОГОР

Castrum на Виминацијуму је један од два легијска логора на простору Горње Мезије. Стратешки је позициониран у непосредној близини ушћа Млаве у Дунав бранећи зону наспрам источног обода Панонске

низије. Основан у другој половини I века остаје војно упориште до краја антике. Legio VII Claudia потврђена је као трајна посада логора и археолошким налазима и историјским изворима. С друге стране постоји низ података који указује на поврмени боравак вексилација других легија у краћим временским интервалима. Остатке бедема и објеката описали су истраживачи и путописци почев од грофа Марсилија, преко Јована Драгашевића и Константина Јиречека, а Феликс Каниц посећује га у неколико наврата и оставља низ драгоцених података, као и први реалан ситуациони план. Након почетних ископавања Михаила Валтровића и Милоја Васића с краја XIX и почетка XX века уследила су сондажна истраживања мањег обима седамдесетих и осамдесетих година. Систематска мултидисциплинарна истраживања почињу од 2002. године, а трају и данас. Простор логора покривен је систематским геофизичким снимањима, пре свега георадарском и геомагнетном методом. Археолошки је ископан део северне капије - порта преторије (*porta praetoria*), северозападни угао логора са угаоном кулом, део објеката и инфраструктуре у северозападном и централном делу претентуре (*praetentura*), као и део око југозападног угла логора. Петролошке анализе камена из бедема и објеката каструма утврдиле су порекло грађевинског материјала из ширег ареала Подунавља од Београда и Космаја до Рама, као и различит концепт његове употребе у одређеним периодима и фазама. Јасно су дефинисане две главне грађевинске фазе из друге половине првог и прве половине другог века. Логор је коначно уништен у Хунској инвазији 441/443. године и након тога није обновљен у својој основној функцији. Јустинијанова обнова Биминакиона (Βιμινάκιον) као фортификације која се помиње у Прокопијевом делу о Грађевинама (*De Aedificiis*) свакако се не односи на овај легијски логор VII Клаудије са локалитета Чаир. Савремена истраживања, након којих су уследили конзерваторски радови и презентација омогућили су да археолошки резултати буду доступни свим посетиоцима Археолошког парка.

Снежана Голубовић, Археолошки институт Београд

ВИМИНАЦИЈУМСКЕ НЕКРОПОЛЕ

Виминацијум је постао светски познат захваљујући заштитним археолошким ископавањима која су резултовала открићем преко 14.000 гробова, што је и највећи истражени број гробова на једном налазишту са читаве територије Римског царства. Највише потиче са јужних не-

кропола Пећине и Више Гробаља истражених у прошлом веку, али у XXI веку предузета су и прва ископавања источних градских гробаља због ширења површинског копа угља (локалитети: Пиривој, Код Кораба, Над Клепечком и Рит). Током ових археолошких ископавања број откривених предмета нарастао је на преко 40.000 што је дало основу за, до сада, најисцрпније анализе предузете на материјалу из гробова. Преко тридесет осликаних гробница, укључујући и ону са представом младе жене, припада ремек-делима касноантичке уметности, а велики број надгробних споменика и саркофага украшени су рељефом са сценама из митологије или из свакодневног живота. Уз то, на источној градској некрополи (Пиривој), откривен је и презентован маузолеј окружен зидом од масивних камених блокова у коме је средином III века сахрањена особа изузетно високог ранга.

Примена мултидисциплинарних истраживања која су укључивала претходна геофизичка истраживања, а затим антрополошке, археоботаничке, археозоолошке и физичко-хемијске анализе, као и обједињавање свих добијених података у географском информационом систему (ГИС) и израда јединствене базе података, омогућили су нова тумачења чак и резултата ископавања од пре тридесет и више година. Последњих неколико година врше се и ревизиона ископавања јужних некропола што значајно употпуњује сазнања о простирању и организацији виминацијумских некропола и омогућавају потпуније тумачење погребних ритуала.

Вујадин Иванишевић, Археолошки институт Београд
Иван Бугарски, Археолошки институт Београд
Владан Здравковић, Београд

ЦАРИЧИН ГРАД (ЈУСТИНИЈАНА ПРИМА): ИСТРАЖИВАЊА И РЕКОНСТРУКЦИЈА НАСЕЉА

Истраживаче Царичиног града последњих деценија закупаља проблематика истраживања насеобинског хоризонта рановизантијског пописа. Тако је од 1981. до 2008. године истраживано насеље у југозападном делу Доњег града, док се од 2009. године ископавају остаци насеобине на северној падини града, на простору између северног бедема Акропоља и северног бедема Горњег града.

Насеље у Доњем граду је истражено у сарадњи са стручњацима из Француске школе у Риму. Добијени су важни подаци о урбанизму јуж-

ног дела града, основама објеката, њиховом окружењу и, што је посебно битно, о материјалној култури. Велики број налаза, али и трагова радионица, омогућиће ближу реконструкцију функције насеобинских четврти у рановизантијском граду. Резултати ових истраживања биће објављени у посебној монографији, која је у припреми.

Нова истраживања, која се спроводе са француским партнерима и истраживачима из Немачке руковођеним из Римско-германског централног музеја у Мајнцу, имају за циљ реконструкцију свакодневног живота у граду. У ту сврху, спроводи се читав низ савремених испитивања из области археозоологије, археоботанике и археопедологије. Поред ископавања насеља истражују се остаци хореума, који је у каснијој фази изгубио своју првобитну улогу. У његовом средишњем делу била су подигнута два мања објекта. Поред тога, установљено је да је фортификација Акропоља била негирана подизањем великог броја објеката наслоњених на спољно лице бедема и прочеља кула. Уз истраживања, у току је рад на 3D реконструкцији насеља, ради презентације његове архитектуре и односа са фортификацијом и јавним објектима. Као и претходно изведене, и ова виртуелна реконструкција је заснована на документацији резултата истраживања и архитектонским анализама.

Поред класичних метода истраживања, примењују се савремене технике проспекције (LiDAR, геофизика, фотограмetriја), у циљу утврђивања насеобинских хоризоната и у осталим деловима града. Свакако најважнији резултат представља откриће насеља у широким подграђима Царичиног града. Посебно се издвајају северно и источно подграђе, површине 3,5 ha, оивичено зиданим бедемима у оквиру којих је регистрован велики број објеката, превасходно кућа, као и дворишних простора.

Истраживања насеобинских четврти града омогућиће нам да, поред реконструкције урбанизма и свакодневног живота, одговоримо на бројна питања која заокупљају истраживаче, међу њима и на оно које се односи на процену приближног броја становника једног византијског полиса у средишњим деловима Илирика.

Вујадин Иванишевић, Археолошки институт Београд
Иван Бугарски, Археолошки институт Београд
Соња Стаменковић, Археолошки институт Београд

ТЕМАТСКА РЕКОГНОСЦИРАЊА ОБЛАСТИ ЦАРИЧИНОГ ГРАДА (ЈУСТИНИЈАНЕ ПРИМЕ)

Од 2012. године истраживања Царичиног града проширена су на ширу градску територију, која је у претходним етапама највећим делом остала неиспитана. Подстрек овим истраживањима пружила су ласерска LiDAR снимања града и његове ближе околине, у укупној површини од 12 km², која су обављена 2011. године. Добијени дигитални модел терена указао је на добро очуване антропогене промене од којих су се многе могле протумачити као до тада непознати делови града. Поред фортификације Царичиног града, установљени су обриси бројних структура унутар града, основе околних утврђења, као и траса акведукта у дужини од око 2 km. Добијени подаци су нагостили добро очуван историјски пејзаж територије рановизантијског града, што је потврђено током рекогносцирања која су уследила.

Предузета су рекогносцирања акведукта, утврђења у непосредној и даљој околини града и цркава. У последње две године ради се и на откривању трагова рударских активности у западним деловима Лесковачке котлине.

Рекогносцирања акведукта имала су за циљ дефинисање његове трасе од изворишта на планини Радан до самог града. Остаци трасе су утврђени на основу дигиталног модела терена без вегетације, а на простору који није снимљен LiDAR технологијом према анализама доступних сателитских снимака, казивањима мештана и на основу трагова на терену - остатака канала. Свакако да најзначајнији резултат представља откриће неколико мостова, од којих је највећи, код места Бачевина, био дугачак око 80 m и висок 25-30 m. Поред тога, два утврђења, једно крај самог изворишта и друго на прилазу Царичином граду, доведена су у везу са контролом овог стратешког објекта.

Други важан резултат представља утврђивање основа утврђења на Св. Илији и у Свињарици, као и дефинисање осматрачнице на Језеру, која је контролисала пут из правца Наиса. У склопу наставка истраживања агера града и другог «прстена» фортификација из његовог система одбране, недавно су LiDAR технологијом снимљене још две зоне - област Радиновца и Рујковца, као и Секицола, у укупној површини од још 12 km². На основу тих снимања и потоњих рекогносцирања, утврђене су

основе два утврђења, које карактерише више прстенова бедема, а откривене су још две базилике.

Важан сегмент истраживања ресурса рановизантијског града представља испитивање рударства у области Царичиног града, с посебним освртом на зону рудника Леце, где су откривени бројни трагови рударских активности који се могу датовати од римског периода до средњег века. Већи број рударских јама и шљакишта регистрован је и на простору Тулара.

Весна Бикић, Археолошки институт Београд
Соња Стаменковић, Археолошки институт Београд

ИСПИТИВАЊЕ ТЕХНОЛОГИЈЕ КЕРАМИКЕ И СТАКЛА У РАЗДОБЉИМА АНТИКЕ И СРЕДЊЕГ ВЕКА

У последњих неколико година направљен је значајан помак у изучавању технологије производње керамике и стакла из периода антике и средњег века. Ова врста мултидисциплинарних студија у Археолошком институту остварена је у оквиру различитих домаћих и иностраних пројеката, у сарадњи са стручњацима из Института за физичку хемију, Рударско-геолошког факултета, Нуклеарног института „Винча“, Одељења за хемију Универзитета у Дараму (Department of Chemistry, Durham University, Durham, UK), Римско-германског централног музеја у Мајнцу (Römisch-Germanische Zentralmuseum in Mainz) и Лондонског универзитетског колеџа у Катару (UCL Qatar Material Science laboratory). Испитани узорци издвојени су са референтних римских, рановизантијских и средњовековних локалитета, из поуздано датованих целина, а на основу препознатљивих морфолошких карактеристика. До сада су анализиране велике серије узорака керамике са Царичиног града, Тврђаве Рас, Београдске тврђаве, Браничева (лок. Тодића црква) и из манастира Студеница. Велики број испитаног стакленог материјала потиче из Мале Копашнице (лок. Пазариште), Медијане, Царичиног града, Маргума/Мораве и Браничева (лок. Тодића црква). Испитивање састава керамике вршено је следећим методама: оптичка (петрографска) анализа, скенирајући електронски микроскоп са енергетски дисперзионом рендгенска спектроскопијом (SEM-EDS), микро-раманска спектроскопија, инфрацрвена спектроскопија са Фуријеовом трансформацијом (FTIR), рендгенска дифракција (PXRD), индуктивно спрегнута плазма са масеним спектрометром (ICP-MS). Стакло је анализирано рендгент-

ском флуоресценцијом (μ -XRF, pXRF) и методом ласерске аблације индуктивно спрегнуте плазме са масеним спектрометром (LA-ICP-MS). До сада предузета археометријска испитивања керамике и стакла део су шире заснованих археолошко-археометријских истраживања која се спроводе у циљу утврђивања састава и порекла сировог материјала, лоцирања изворишта глине и примарних центара за производњу сировине стакла, изучавања стратегије набавке и транспорта сировине и њене даље дистрибуције у региону и шире, као и у циљу препознавања различитих радионица за израду финалних производа на основу технике израде самих предмета и корелације између хемијског састава одређеног предмета и његове форме.

Наташа Миладиновић-Радмиловић, Археолошки институт Београд

КТИТОРСКА ГРОБНИЦА ДЕСПОТА СТЕФАНА ЛАЗАРЕВИЋА У ЦРКВИ МАНАСТИРА МАНАСИЈЕ – АНТРОПОЛОШКА АНАЛИЗА

Манастир Ресава, данас познатији под именом Манасија, задужбина деспота Стефана Лазаревића, својим велелепним храмом и снажним утврђењем вековима привлачи пажњу путописаца и истраживача. Године 2005. започета су систематска археолошка ископавања у манастиру Манасији које је спровео Републички завод за заштиту споменика културе из Београда на челу са Марином Брмболићем. Годину дана касније приступило се истраживању манастирске цркве. Том приликом су, између осталог, обављена и ископавања гроба у наосу, уз јужни зид западног травеја (гроб 1), и два гроба у југо-источном углу припрате (гробови 2 и 3). С обзиром да су у југозападном делу цркве сахрањивани искључиво ктитори и владари земни остаци пронађени у овом гробу могу припадати једино ктитору манастира Манасије – деспоту Стефану Лазаревићу.

Антрополошке и молекуларно-генетичке анализе су то и потврдиле. Конкретно, антрополошка анализа је показала да скелетни остаци припадају мушкарцу који је у тренутку смрти имао око 50 година колико је имао и деспот Стефан (1377–1427) када је преминуо. Такође, на костима су пронађени трагови бројни палеопатолошких промена и „хируршке“ интервенције које одговарају описима његовог биографа и других хроничара тога времена. Макроскопски преглед ентеза на хваташтима мишића и лигамената у складу је са тврдњом да је деспот Стефан Лаза-

ревић био витез-оклопник и коњаник. На основу појединих промена на костима примећено је да је деспотов могући узрок смрти могао да буде или мождани или срчани удар, односно емболија (тромбови се често стварају после операција), или анеуризам крвних судова који су могли за последицу да имају артериорексис (пуцање, прскање артерије) у регији главе, врата или груди. За потребе компаративне ДНК анализе узети су и узорци костију кнеза Лазара из манастира Раванице. Молекуларно-генетичка анализа је потврдила први степен сродства са оцем кнезом Лазаром (99,93%).

На основу знања која имамо о српској средњовековној фунералној пракси и резултата антрополошких и молекуларно-генетичких анализа који у потпуности одговарају подацима које је оставио деспотов савременик и биограф Константин Филозоф, можемо рећи да су у наосу, уз јужни зид западног травеја пронађени земни остаци деспота Стефана Лазаревића чиме је без сумње решена вишевековна дилема о месту његове сахране.

Весна Бикић, Археолошки институт Београд

НОВОВЕКОВНА АРХЕОЛОГИЈА: ПРАВЦИ ИСТРАЖИВАЊА

Археологија новог века – нововековна археологија, историјска археологија, пост-средњовековна археологија – представља поље истраживања за које у Србији влада најслабије интересовање, упркос значајном потенцијалу који садрже археолошка налазишта и музејске збирке. Објашњење за слабу заинтересованост свакако има неколико нивоа, али се може уобличити пре свега у идеолошким оквирима, у отклону према изучавању прошлости за нас непопуларног Османског царства. Уз то, до недавно је било присутно мишљење да ново доба није релевантно за археологе. Ипак, потенцијал ових студија је одавно препознат у Археолошком институту, пре свега кроз делатност Научно-истраживачког пројекта за Београдску тврђаву. Археолошка истраживања на Београдској тврђави већ деценијама представљају, поред осталог, својеврстан полигон за примену различитих методолошких оруђа у изучавању различитих појава из раздобља новог века. Узорно заснована, интердисциплинарна истраживања се одвијају упоредо на два плана, османској и средњоевропској археологији, који се међусобно преплићу због саме природе политичких, друштвених и културних околности, проистеклих из борби две велике силе – Османског и Аустријског царства – на се-

верном Балкану. Најзначајнији исход истраживања су до сада имала у домену војне архитектуре, не запостављајући при том различите појаве из свакодневног живота које су сагледаване у контексту исламске/османске и средњоевропске културе. Отварање европске археологије према проблемима новог доба, интензивирано у последњих двадесет година, усмерило је истраживања ка различитим појавама у свакодневном животу које помажу да се боље разумеју, поред осталог, друштвена динамика и културна кретања. Исти истраживачки правац следе актуелна истраживања Археолошког института, али и предстојећи програми, с фокусом на појавама карактеристичним за подручје Балканског полуострва. У домену османске археологије, истраживања ће се усмерити на друштвено значење археолошких контекста, као и на изучавања одређених скупина предмета које су индикативне у ширем кључу разумевања технолошких одлика, организације производње, путева трговине, друштвеног и културног идентитета, попут керамике из Изника, кинеског порцелана, керамичких лула, накита. Други сегмент истраживања је уобличен у виду двогодишњег пројекта под називом „Барокни Београд – преображај урбане структуре и токови свакодневице (1717-1739)“ који ће бити реализован у сарадњи са Музејом града Београда и истраживачима – стручњацима из више институција науке и културе, са исходом у виду изложбе, студијске публикације и међународне конференције. Циљ Пројекта је да прикаже преображај Београда у европски град кроз културно наслеђе Аустријског царства (Хабзбуршке монархије) у првој половини 18. века, кроз анализу урбанистичких планова, археолошких остатака фортификација и новоподигнутих здања, као и покретних археолошких налаза.

KALEMEGDAN

Zoološki Vrt

Narodni muzej

Filozofski fakultet

Arheološki institut zgrada SANU

TERAZIJE

POLET, restoran

SLAVIJA

a 35
 ia
 0.456611

CIP - Каталогизација у публикацији -
Народна библиотека Србије, Београд

902/904(048)

902/904:005.745(497.11)''2017''(06)

902/904:061.2(497.11)''2017(06)

СРПСКО археолошко друштво (Београд). Скупштина (40 ; 2017 ; Београд)

Програм, извештаји и апстракти : Српско археолошко друштво, XL скупштина и годишњи скуп и прослава 70 година археолошког института (*mnemosynon firmitatis*), Београд, 5-7. јун 2017. године / [приредили Војислав Филиповић, Адам Црнобрња]. - Београд : Српско археолошко друштво : Археолошки институт, 2017 (Београд : Графички центар). - 146 стр. ; 21 cm

Тираж 250.

ISBN 978-86-80094-05-2 (САД)

1. Српско археолошко друштво (Београд). Годишњи скуп (40 ; 2017 ; Београд)

а) Српско археолошко друштво (Београд) - 2017 б)

Археолошка истраживања - Апстракти

COBISS.SR-ID 234986252